

ქართულ-კავკასიური ურთიერთობების ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი
SCIENTIFIC-RESEARCH CENTER FOR THE HISTORY OF GEORGIAN-CAUCASIAN RELATIONS

სამართველეს კარლანგებთან არსებული ჰერალდიკის სახელმწიფო საბჭო
THE STATE COUNCIL OF HERALDY AT THE PARLAMENT OF GEORGIA

უბღენი
უკანასკნელი ქართული შუის
ერიგოლ 1-ის
დაბადების 220-ე წლისთავს

გიორგი ლობჯანიძე

ევროპული რუკები და საისტორიო წყაროები
საქართველოს შესახებ

(XVI-XVIII სს.)

თბილისი

2009

წინამდებარე ნაშრომში წარმოდგენილი და მიმოხილულია ავტორის პირად კოლექციაში დაცული XVI-XVII საუკუნეების ის ევროპული კარტოგრაფიული მასალა, ილუსტრაციები და წერილობითი წყაროები საქართველოს შესახებ, რომლებიც აქამდე არასათანადოდ, ანდა საერთოდ არ იყო გაშუქებული ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

საბუნებრო რედაქტორი

60809 ჯამახიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

რეკონსტრუქტორი:

808 ბეშელაშვილი

ისტორიის დოქტორი, პროფესორი

ჯამახიშვილი

ისტორიის დოქტორი, პროფესორი

808 ბეშელაშვილი

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

კონსულტანტი

მანანა შეკლადზე

ისტორიის მაგისტრი

Copyright © გიორგი ლობჯანიძე, 2009.

საერთაო უფლებები დაცულია. ავტორის წერილობითი თანხმობის გარეშე დაშუქებულია წიგნში არსებული მასალების ფოტოკოპირება ან მათი გამოყენება სხვა ნებისმიერ ფორმით. ელ-ფოსტა: giorgi.lobzhanidze@gmail.com.

ღიზიან მამუკა გონგაძის. გარეკანზე განთავსებული ნიკოლა სანსონის მიერ შედგენილი საქართველოს რუკა. მესამე გვერზე გამოხატულია საქართველოს თემისთან დაკავშირებული ეპიზოდი სიმბოლო სებასტიან მიუნსტერის წიგნიდან "კოსმოგრაფია".

წიგნი დაიბეჭდა და აიკონდა გამომცემლობა "უნივერსალში".

GEORGE LOBZHANIDZE

EUROPEAN MAPS AND HISTORICAL SOURCES ABOUT GEORGIA (XVI-XVIII CC.)

Editor in chief

NIKO JAVAKHISHVILI

Doctor of Historical Sciences, Professor

Reviewers:

GIA GELASHVILI

Doctor of History, Professor

JABA SAMUSHIA

Doctor of History, Professor

MIKHEIL KURDIANI

Doctor of Philological Sciences, Professor

Consultant

MANANA SHEKILADZE

Master of History

Copyright © George Lobzhanidze, 2009.

All rights reserved. No part of this work may be reproduced or utilized in any form including photocopying, without the prior written permission of the author. e-mail: giorgi.lobzhanidze@gmail.com.

Design by: Mamuka Gongadze. Cover page: the map of Georgia by Nicolas Sanson. The illustration on the third page shows Georgian theme from Sebastian Münster's book "Cosmographia".

Printed at Publishing House "Universal".

ISBN 978-9941-0-1296-9

შინაარსი

რედაქტორისგან	6
შესავალი.....	7
მოკლე ცნობები კარტოგრაფიის ისტორიიდან	9
საქართველო ერთიანი სამეფოს დაშლიდან – სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვამდე (ისტორიული ვითარების მოკლე მიმოხილვა).....	13
XVI-XVIII საუკუნეების ევროპული კარტოგრაფია საქართველოსთან მიმართებაში	16
რუკები და საისტორიო წყაროები კომენტარებით.....	20
European maps and historical sources about Georgia, XVI-XVIII centuries (Summary).....	51
შენიშვნები.....	55
გამოყენებული ლიტერატურის სია	61
დანართი	63

რედაქტორისგან

წინამდებარე წიგნი გიორგი ლობჯინიძის პირველი საისტორიო ნაშრომია. მართალია, გამოკვლევის ავტორი პროფესიით ექიმი, მაგრამ, იმედოვნებოდა, ის არის წვერი საქართველოს გეოგრაფიული და რუკების კოლექციონერთა საერთაშორისო (International Map Collectors Society) საზოგადოებისა და კარგა ბანია აგროვებს და იკვლევს დასავლეთ ევროპის ცალკეულ ქვეყნებში სტამბურად გამოცემულ კარტოგრაფიულ ნიმუშებსა და საისტორიო წყაროებს.

ნაშრომში წარმოდგენილი და მომზადებულია მხოლოდ ავტორის პირად კოლექციაში დაცული მდიდარი კარტოგრაფიული მასალა, რომელიც უაღრესად საყურადღებო ცნობებს შეიცავს XVI-XVIII საუკუნეთა საქართველოს, ასევე კავკასიის დანარჩენი ქვეყნების შესახებ.

ეს გამოკვლევა ერთგვარად აგრძელებს ალექსანდრე თეარაძის ნაშრომს "საქართველო და კავკასია ევროპულ წყაროებში (XII-XVI საუკუნეთა ისტორიოგრაფიული და კარტოგრაფიული მასალის საფუძველზე)", რომელიც 2004 წელს გამოიცა და იმავეთვე მიიყარო როგორც მეცნიერთა, ასევე მკითხველთა ფართო წრის ყურადღება.

წარმოდგენილი ნაშრომი უდავოდ აქტუალურია. ამ წიგნით კიდევ ერთხელ, დოკუმენტურად (ამეგრად დასავლეთევროპული წყაროების საფუძველზე) მტკიცდება, რომ გამოკვლევაში განხილულ პერიოდში, ისევე როგორც წინმსწრებ ეპოქებში, არც საქართველოს ტერიტორიაზე და არც მის ფარგლებს გარეთ არ არსებობდა არავითარი სამხრეთი ოსეთი, ხოლო ერთიანი საქართველოს სამეფოს დაშლის (XV საუკუნის ბოლო ნახევარი) შემდეგ წარმოქმნილი აფხაზეთის სამთავრო შედიოდა დასავლურქართული სამეფო-სამთავროების – იმერეთისა და სამეგრელოს (ოდიშის) შემადგენლობაში. საყურადღებოა ისიც, რომ აფხაზეთის სამხრეთი საზღვარი, რომელიც ოდიშის სამთავროს ემიჯნებოდა, ძირითადად ქალაქ სოხუმის მახლობლად გადიოდა.

განხილული რუკები ადასტურებენ საქართველოს სამეფოს გერბზე სხვა კავკასიური ქვეყნების სიმბოლიკის დაფიქსირების კანონზომიერებას.

სიმბოლურია, რომ ავტორი ამ წიგნს უბღვნის უკანასკნელი ქართველი მეფის, გრიგოლ I-ის (1789-1830) დაბადების 220-ე წლისთავს, რომელიც წელს შესრულდა.

ნოქო ჯაჰანგირი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
ქართულ-კავკასიური ურთიერთობების ისტორიის
სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის ხელმძღვანელი.

“...მოგნახვს, გპებნეს ვოველგან, მათ რუკა დაუწერია.
ვერ ნახვს შენი მნახავი ვერცა ვაზა, ვერცა ზურია...”

მთა რუსთაველი

წინამდებარე ნაშრომში წარმოდგენილი საისტორიო წყაროების – ევროპული¹ ნაბეჭდი გამოცემების ძირითად ნაწილს ქმნის XVI-XVIII საუკუნეების ევროპელი კარტოგრაფების მიერ შედგენილი რუკები, რომლებიც, მიუხედავად მრავალი და ხშირად უხეში უზუსტობისა, აღნიშნული ეპოქის ისტორიული ვითარების ამსახველ მეტად საინტერესო გრაფიკულ დოკუმენტებს წარმოადგენენ.

საქართველოს სამეფო თავისი ბლიერების ხანაში არ ყოფილა სრულყოფილად დოკუმენტირებული კარტოგრაფიული მასალით, რადგან იმ ეპოქის წარმოდგენა სამყაროს შესახებ ჯერ კიდევ შორს იყო რეალობისგან და კარტოგრაფიაც თავისი განვითარების საწყის საფეხურზე იდგა. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს ერთიანი სამეფოს პოლიტიკურ-კულტურულმა საზღვრებმა XVI-XVIII საუკუნეების რუკებში მაინც პოვეს ასახვა. ამ ეპოქის ევროპელი კარტოგრაფები საქართველოს საზოგადო სახელწოდებაში ხშირად მოიაზრებდნენ ფაქტობრივად მთელს გეოგრაფიულ სივრცეს დღევანდელი კავკასიის მნიშვნელობით.

XVI-XVIII საუკუნეების ქართული სამეფო-სამთავროების ტერიტორიული საზღვრები დოკუმენტირებულია ქართული ისტორიული წყაროებით და რუკებით, ასევე უცხოელ მოგზაურთა ცნობებით საქართველოს შესახებ და ევროპელი კარტოგრაფების მიერ შედგენილი იმ მრავალი რუკით, რომელთა უმეტესობაც დღემდე არ გაშუქებულია ალბათ იმიტომ, რომ წარსულში ისინი ნაკლებად იყო ხელმისაწვდომი საისტორიო გეოგრაფიით დაინტერესებული ქართველი მკვლევრებისათვის. შეიძლება ითქვას, რომ ევროპული რუკები ავსებენ XVI-XVIII საუკუნეების ქართული საისტორიო წყაროების შედარებით ნაკლებობას, თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ეს რუკები საჭიროებენ საფუძვლიან, კომპლექსურ შესწავლას და მხოლოდ კრიტიკული ანალიზის და თანადროულ ისტორიულ წყაროებთან შედგენის შემდეგ შეგვიძლია ვისაუბროთ მათ რეალურ სამეცნიერო ღირებულებაზე.

წიგნში წარმოდგენილი მასალა ამოღებულია ნაბეჭდი გამოცემებიდან, რომლებიც თავის დროზე მნიშვნელოვანი ტირაჟით გამოიცემოდა და ხელმისაწვდომი იყო საზოგადოების ფართო ფენებისათვის². ამ წყაროების გაცნობა ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის იმაზე, თუ რა ინფორმაციას ფლობდნენ აღნიშნული ეპოქის ევროპელი საზოგადოება და მმართველი ელიტა საქართველოსა და ქართველების შესახებ.

გარდა კარტოგრაფიული მასალისა, შეძლებისდაგვარად, მიმოვიხილავთ იმ ილუსტრაციებს და წერილობით წყაროებს, რომლებიც ხშირად თან ერთვის რუკებს და ინფორმაციულად ამდიდრებს

¹ აქ, ისევე როგორც ყველგან ამ წიგნში, ტერმინი “ევროპა” გულისხმობს დღევანდელი მნიშვნელობით დასავლეთ ევროპის ქვეყნებს.

² ასეთ გამოცემებს მიეკუთვნება გეოგრაფიული ატლასები, ცნობარები, მოგზაურობის წიგნები, ენციკლოპედიები და სხვ.

მათ. ეს არის მხოლოდ მეტად მცირე ნაწილი იმ ინფორმაციისა, რომელიც ამ ეპოქის ევროპულმა წყაროებმა შემოგვინახეს საქართველოს და კავკასიის შესახებ. შემდეგ გამოცემებში შევეცდებით უფრო სრულყოფილად წარმოვადგინოთ ისინი ქართველი მკითხველის წინაშე¹. რაკი ჩვენი წყაროების ძირითად საფუძველს კარტოგრაფიული მასალა შეადგენს, საჭიროდ მივიჩნიეთ, მოკლე მიმოხილვით წარმოგვეჩინა კარტოგრაფიის განვითარების ისტორია.

გვაქვს პატივი, აქვე მაღლიერების გრძნობით მოვიხსენიოთ ის პიროვნებები, რომლებმაც კონსულტაციები გაგვიწიეს ნაშრომზე მუშაობისას: პროფესორები გიორგი სანიკიძე, გიორგი ქეთარაძე, რაულ ჩაგუნაძე, გოჩა ჯაფარიძე, გეოგრაფიის დოქტორი გულიკო ლიპარტელიანი და მხატვარი-პერალდიკოსი მამუკა გონგაძე.

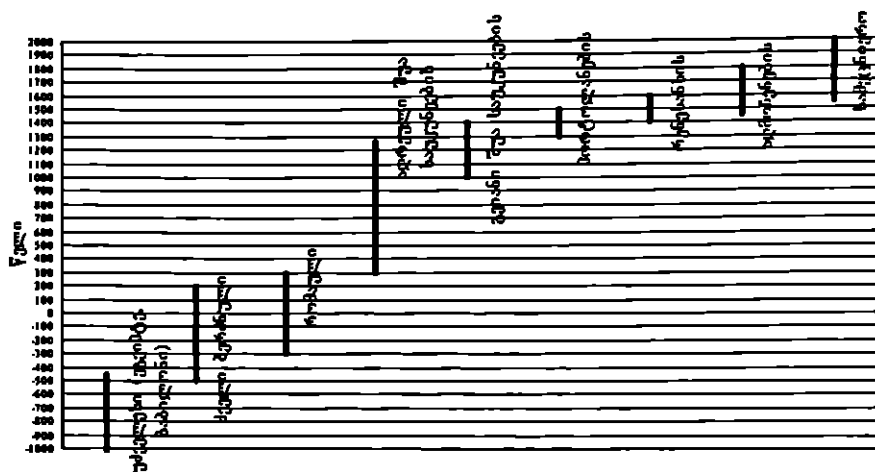
¹ XVI-XVIII საუკუნეების იმ ევროპული სამეცნიერო თუ მხატვრული ლიტერატურა, რომელიც საქართველოს ეხება, საკმაოდ მრავალრიცხოვანია; მათი უმეტესობა ცნობილი და შესწავლილია ქართველ მკვლევართა მიერ. იხ.: Наталья Орловская. Грузия в литературах Западной Европы XVII-XVIII веков. Тб., 1965.

მოკლე ცნობები კარტოგრაფიის ისტორიიდან ¹

"კოლხებს შენახული აქვთ თავიანთ მამათაგან ნაწერი კირები, რომლებზეც ირგვლივ მოგზაურთათვის ნაჩვენებია ზღვისა და ხმელეთის ყველა გზა და საზღვარი" (აპოლონიოს როდოსელი, "არგონავტიკა", ბე. წ. III ს.). ძველი ბერძენი ავტორის ეს ცნობა კოლხეთში კარტოგრაფიის არსებობის მნიშვნელოვანი მტკიცებულებაა, თუმცა კოლხური რუკები არ შემონახულა. დღეისათვის ცნობილია, რომ პირველი კარტოგრაფიული პროდუქცია შეიქმნა აღმოსავლეთის მონათმფლობელურ სახელმწიფოებში – ეგვიპტეში, ბაბილონში, ჩინეთში. თუმცა, თანამედროვე კარტოგრაფია, ანუ დედამიწის ზედაპირის ასახვა სიბრტყეზე, მასშტაბის, კოორდინატთა სისტემის და სხვა გეოგრაფიული ატრიბუტების გამოყენებით, ძველი საბერძნეთიდან იღებს სათავეს.

მათალია, ძველი ბერძნული კარტოგრაფიის ნიმუშებს ჩვენამდე არ მოუღწევია, მაგრამ ბერძენი გეოგრაფების (ჰეროდოტე, სტრაბონი, პტოლემე)² შემორჩენილმა წერილობითმა შრომებმა დასაბამი დაუდეს რენესანსის ეპოქის კარტოგრაფიას.

კარტოგრაფიის განვითარების ქრონოლოგიური ეტაპები გამოსახულია შემდეგ სქემაზე:

სქემა №1. კარტოგრაფიის განვითარების ეტაპები³

კარტოგრაფიის განვითარების ეტაპები არ ყოფილა ქრონოლოგიურად მკაცრად თანმიმდევრული და ხდებოდა მათი თანაარსებობაც. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ძველი ბერძნული რუკების ორიგინალები არ შემორჩენილა, არსებობს მხოლოდ მათი გვიანდელი რეკონსტრუქციები, რომელთაც შესაბამის ადგილას განვიხილავთ. რომაული ეპოქიდან შემორჩა ერთი რუკა – ე.წ.

¹ კარტოგრაფიის ისტორიის მიმოხილვისას ძირითადად ეყრდნობით შემდეგ წყაროს: ალექსანდრე სამადზეგოვი. კარტოგრაფიის საფუძვლები. თბ., 1977. აგრეთვე: Константин Салищев. Основы картоведения. Историческая часть. Москва, 1943.

² უცხოურ პირთა სახელების მართლწერილობის ძირითადად ეყრდნობით შემდეგ წყაროს: უცხოური პირთა სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი. რედაქტორები ა. კობახიძე, მ. ჭაბაშვილი. თბ., 1989.

³ თარიღები მიახლოებითია.

"პეიტინგერიის ტაბულა" (Tabula Peutingeriana), რომელიც, მართალია, XIII საუკუნეში შექმნილი, მაგრამ IV საუკუნის რომაული რუკის ასლს წარმოადგენს. ეს უფრო მეტად მაშინდელი მსოფლიოს გზების რუკაა, ვიდრე ტოპოგრაფიული რუკა¹.

შუა საუკუნეების რუკები მხატვრულად გაფორმებული ზეღნაწერების, ანუ მანუსკრიპტების სახით არსებობდა და დღემდე შემორჩენილი მათი საერთო რაოდენობა ათეულს არ აღემატება. ამ ეპოქის ევროპული რუკები შორდება ბერძნულ-რომაული კარტოგრაფიის ტრადიციებს და მათთვის დამახასიათებელია ბიბლიის (ზოგადად ქრისტიანული იდეოლოგიის) ძლიერი გავლენა, რაც ძირითადად გამოიხატება იერუსალიმის მოთავსებით სამყაროს ცენტრში². განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს რიჩარდ ჰალდინგემის პერეფორდის მსოფლიოს რუკა (Richard of Haldingham, The Hereford mappa mundi) და კატალანის ატლასი (The Catalan Atlas)³.

XIV-XV საუკუნეებში ესპანეთში, პორტუგალიასა და იტალიაში დაიწეს საზღვაო რუკების, ე.წ. პორტოლანების, ანუ ყობლანური რუკების შედგენა. პორტოლანები იქმნებოდა სანავიგაციო მიზნებისთვის; კომპასის (რომელიც ევროპაში XIII საუკუნიდან გავრცელდა) და პორტოლანების გამოყენებით მეზღაურებს უკვე შესაძლებლობა ეძლეოდათ, მიეგნოთ სასურველი პორტისათვის. პორტოლანები საკმაოდ ზუსტი და დეტალური იყო, თუმცა ძირითადად ფოკუსირდებოდა ზღვისპირა რეგიონებზე. პორტოლანებიც მანუსკრიპტების სახით არსებობდა. შემორჩენილი ეგზემპლარებიდან განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს პიეტრო ვესკონტეს (Pietro Vesconte)⁴, ანჯელინო დულცერტის (Angelino Dulcert), მშების – დომენიკო და ფრანჩესკო პიციგანების (Domenico & Francesco Pizzigani), მაკია დე ვილადესტეს (Macia de Viladestes), გაბრიელ დე ვალსეკას (Gabriel de Vallseca), დიეგო ჰომემის (Diego Homem) რუკები.

XV საუკუნის მეორე ნახევარი მეტად მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა ევროპული კარტოგრაფიის ისტორიისთვის – კონსტანტინოპოლში მიკლელულ იქნა მანამდე მივიწყებული ანტიკური სამყაროს გეოგრაფიის და ასტრონომიის – კლავდიუს პტოლემეს (Claudius Ptolemaeus)⁵ "გეოგრაფია" და "ასტრონომიული ტრაქტატი", რომლებიც ითარგმნა ლათინურად და დეტალურად იქნა შესწავლილი იტალიელ მეცნიერთა მიერ⁶. პტოლემეს "ასტრონომიული ტრაქტატი" ევროპაში

¹ რუკა ინახება ავსტრიის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში ქ. ვენაში. პეიტინგერიის ტაბულაზე საქართველო წარმოდგენილია კოლხეთ-იბერიის სახით, დატანილია მასზე გამავალი სავაჭრო გზები და დასახლებული პუნქტები. იხ.: ნოდარ ლომოური. ძველი საქართველოს სავაჭრო გზების საკითხისათვის. ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტ. შრომ., ტ. IV, ნაკვ. I, თბ., 1958.

² მაშინ, როდესაც ევროპაში საეკლესიო-ფეოდალური კულტურა ბატონობდა (დედამიწის სფერულობის უარყოფა), აზიის როგორც ქვეყნები გეოგრაფიას და კარტოგრაფიას მნიშვნელოვანი მიღწევები აკონდა. არაბების კარტოგრაფიამ ევროპული მეცნიერებისათვის შემოინახა მთელი რიგი ანტიკური ძეგლები, მათ შორის პტოლემეს თხზულებანი.

³ XVI საუკუნეზე არსებული ევროპული კარტოგრაფიის ნიმუშები საქართველოს კონტექსტში განხილულია წიგნში: ალექსანდრე თუარაძე. "საქართველო და კავკასია ევროპულ წყაროებში". თბ., 2004.

⁴ პიეტრო ვესკონტეს და მარინო სანუდოს (Marino Sanudo) მსოფლიოს რუკაზე, რომელიც 1321 წლით თარიღდება, საქართველოს (Georgia) უკეთა სიერცე შავ და კასპიის ზღვებს შორის. აღნიშნულია კოლხეთი (Colchia). რუკას თან ერთვის საქართველოს სამეფოს (Regnum Georgie) მოკლე აღწერა. სადაც ავტორი მას ევროპის ნაწილად განიხილავს. იხ.: Jeremy Black. Visions of the world: A history of maps. Published by Mitchell Beazley, 2003-2005, p. 10.

⁵ პტოლემე ცხოვრობდა ახ. წ. 90 – 168 წლებში, მოღვაწეობდა ალექსანდრიაში, რომელიც მაშინ რომის იმპერიის ნაწილი იყო.

⁶ იხ.: ნოდარ ლომოური. კლავდიუს პტოლემეის, "გეოგრაფიული სახელმძღვანელო", ცნობები საქართველოს შესახებ, ტექსტი თარგმანითურთ, წინასიტყვაობა და განმარტებები; მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 32, თბ., 1955.

ძველი ბერძენი და ბაბილონელი ასტრონომების კვლევებს და ეფუძნებოდა სამყაროს გეოცენტრულ მოდელს, რაც ერთადერთი აღიარებულ მოდელი იყო მანამ, სანამ ის არ შეცვალა ნიკოლოზ კოპერნიკის (Nicolaus Copernicus) პელიოცენტრულმა მოდელმა. "გეოგრაფია"-ც ასევე ინოვაციური იყო იმ თვალსაზრისით, რომ ის ეფუძნებოდა დედამიწის ზედაპირის კოორდინატების — გრძედების და განედების სისტემას. ბუნებრივია, პტოლემეს "გეოგრაფია" არ იყო სრულყოფილი, რადგან მისთვის მსოფლიოს მხოლოდ დაახლოებით მეთთხედი იყო ცნობილი. ის აზიის ტერიტორიას გადაჭარბებულად დიდად მიიჩნევდა, რასაც შთაუგრებთა ქრისტეფორე კოლუმბი (Christophorus Columbus), დაეწყო მოგზაურობა დასავლეთის მიმართულებით აზიამდე მისაღწევად.

XVI საუკუნის ევროპაში გეოგრაფიის მიმართ ინტერესის ზრდა მნიშვნელოვნად განაპირობეს დიდმა გეოგრაფიულმა აღმოჩენებმა და ახალი სავაჭრო გზების ძიების აუცილებლობამ, რადგან აქამდე არსებულ სავაჭრო გზებს საფრთხე დაემუქრა პოლიტიკური ვითარების შეცვლის შედეგად. ეს კი ძირითადად უკავშირდებოდა ოსმალეთის (ოტომანთა) იმპერიის გაფართოებას.

XV საუკუნის შუახანებში წიგნის ბეჭდვის გამოგონებამ¹ რუკები უფრო ზღმისაწვდომი გახდა და მათ მიმართ მზარდი ინტერესის გამო რუკების შედგენა მოგებთან საქმედ გადაიქცა. მოუხედავად იმისა, რომ ამ საუკუნეში ძირითადად პტოლემეს "გეოგრაფიაზე" დაფუძნებული რუკები დომინირებდა, XVI საუკუნიდან კარტოგრაფები უკვე აქტიურად ცდილობდნენ პტოლემეს ცნობები თანამედროვე ცნობებით შეეცნოთ (მაგალითად, ვენეციელი ჯაკომო გასტალდის მიერ გამოცემული "გეოგრაფია").

იტალიიდან და ცენტრალური ევროპიდან კარტოგრაფიის ცენტრმა XVI საუკუნის შუახანებში პოლანდიაში, კერძოდ ქალაქ ანტვერპენში გადაინაცვლა, რომელსაც მაშინ ესპანეთის მეფე აკონტროლებდა. სწორედ ფლამანდიელმა აბრაჰამ ორტილიუსმა (Abraham Ortelius) 1560 წელს გამოსცა პირველი მსოფლიოს ატლასი, რომელსაც "დედამიწის სფეროს სანახაობა" (Theatrum Orbis Terrarum) დაარქვა. ამ ეპოქის ფლამანდიელ კარტოგრაფთაგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია გერჰარდ მერკატორი (Gerhard Mercator), რომელმაც კარტოგრაფიის განვითარებაში მთელი ეპოქა შექმნა². მერკატორი რუკების გარდა გლობუსების დამზადებითაც იყო ცნობილი.

XVI-XVII საუკუნეები მიჩნეულია ევროპული კარტოგრაფიის ოქროს ხანად. ევროპაში დაგროვილი ინფორმაცია გეოგრაფიული აღმოჩენების და მოგზაურობების შესახებ მნიშვნელოვან საფუძველს ქმნიდა კარტოგრაფიული ნაწარმის (რუკების, ატლასების, გლობუსების) შექმნისთვის, რაც, თავის მხრივ, სტიმულს აძლევდა ახალი აღმოჩენებისაკენ სწრაფვას. რუკების ბეჭდვა დაიწყო ევროპის მკითხველ საზოგადოებაზე გათვლილ ცნობარებში, რომლებიც მოიცავდა

¹ პირველი საბეჭდი მოწყობილობის გამოგონებლად (დაახლ. 1440 წელს) მიჩნეულია გერმანელი ოქრომჭედელი იოჰან გუტენბერგი (Johannes Gutenberg). საქართველოში სტამბური წესით პირველი წიგნი გამოიცა 1709 წელს თბილისის სტამბაში; ეს იყო პირველი სტამბა კავკასიასა და დასავლეთ აზიაში. ოსმალეთში პირველი თურქულ-არაბული სტამბა მხოლოდ 1727 წელს გაიხსნა, ხოლო ერაყში 1829 წელს. პირველი წიგნები ქართულ ენაზე დაიბეჭდა 1629 წელს რომში, კათოლიკური სარწმუნოების გამაგრებელი საზოგადოება "პროპაგანდა ფიდეს" მიერ, ნიკოფორე ირახის (ჩალოყაშვილის) უშუალო მონაწილეობით. იხ.: არნოლდ ჩიქობავა, ჯუანშერ გათიშვილი. პირველი ქართული ნაბეჭდი გამოცემები. თბ., 1983.

² მერკატორის სახელით არის ცნობილი კარტოგრაფიული პროექცია, რომელსაც ზღვაოსნობაში იყენებენ.

მსოფლიოს ქვეყნების გეოგრაფიის, ეთნოგრაფიის და ისტორიის საკითხებს¹. XVII საუკუნე ძირითადად გამოირჩევა ფრანგული და ბრიტანული კარტოგრაფიის აღმაშენებლობით, რაც უკავშირდება ისეთ სახელებს, როგორებიც იყვნენ ნიკოლა სანსონი (Nicolas Sanson), ნიკოლა დე ფერი (Nicolas de Fer), ჰერმან მოლი (Herman Moll), ჯონ სმიტი (John Smith).

XVIII საუკუნის კარტოგრაფია განიცდის მნიშვნელოვან სრულყოფას იმ სამეცნიერო მიღწევების შესაბამისად, რომლებიც ამ საუკუნეს ზოგადად ახასიათებს. რუკებზე იხვეწება გრძედების და განედების სისტემა, მცირდება უცნობი ტერიტორიების არეალი, იზრდება ტოპოგრაფიული სიზუსტე, უფრო თვალსაჩინო ხდება რუკების დიფერენცირება თანამედროვე და ისტორიულ რუკებად. აქვე გვხვრის აღნიშნოთ, რომ XVIII საუკუნე განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი იყო ქართული კარტოგრაფიისათვის, რაც, ძირითადად, სულხან-საბა ორბელიანის², ტიმოთე გაბაშვილის³ და განსაკუთრებით ვახუშტი ბაგრატიონის მეტად პროდუქტიულ და ფასდაუდებელ მოღვაწეობას უკავშირდება. აღნიშნულ პიროვნებათა შრომებმა (რომლებიც უმაღლესე გაერცელდა ევროპაში) მნიშვნელოვნად გაზარდა ევროპელ კარტოგრაფთა წარმოდგენა საქართველოზე და კავკასიის რეგიონზე. XVIII საუკუნის ყველაზე გავლენიან ევროპელ კარტოგრაფებს შორის განსაკუთრებით შეგვიძლია გამოვყოთ გიიომ დელილი (Guillaume Delisle), ჟოზეფ-ნიკოლა დელილი (Joseph-Nicolas Delisle), დიდრე რობერტ დე ვოგონდი (Didier Robert de Vaugondy), ჟან კოვენსი (Jean Covens), კორნეი მორტიე (Cornille Mortier), რიგობერტ ბონი (Rigobert Bonne),

მოკლედ შევხებით XVI-XVIII საუკუნეების რუკების დამზადების ტექნოლოგიას: რუკის შედგენის შემდგომ მისი ტირაჟირება ხდებოდა გრავირების მეთოდით. გრავირა მზადდებოდა ან თვითონ რუკის შემდგენლის, ან სხვა პიროვნების – პროფესიონალი გრავირის მიერ. გრავირი ან კარტოგრაფი მყარი მასალის ფირფიტაზე ჭრიდა რუკის სარკისებურ გამოსახულებას, შეესდგა ამ ფირფიტას საღებავით ფარავდა და ანაბეჭდი გადასქონდა ქაღალდზე. XIV-XV საუკუნეებში ეს მყარი ფირფიტა ხისგან მზადდებოდა და ქაღალდზე ანაბეჭდს ტოვებდა ამოჭრის შედეგად ამოხერცული ადგილები. მოგვიანებით დაიწვეს სპილენძის ფირფიტების გამოყენება და ანაბეჭდს ამ შემთხვევაში ტოვებდა ფირფიტაზე ამოკაწრული, ანუ ჩაღრმავებული ადგილები.

XVI-XVIII საუკუნეების რუკების და ილუსტრაციების აბსოლუტური უმრავლესობა სწორედ ამ მეთოდითაა დამზადებული. მხოლოდ XIX საუკუნიდან დაიწვეს გრავირებისათვის რკინის ფირფიტების გამოყენება, რაც შემდგომ ნაწილობრივ შეცვალა ლითოგრაფიის ტექნიკამ. გრავირებით მიღებული ყველა რუკა თავდაპირველად იყო შავ-თეთრი, მათი შეფერადება კი საჭიროების შემთხვევაში ხელით ხდებოდა. ფერადი რუკები არსებობს როგორც თანადროული, ასევე გვიანდელი შეფერადებით. თანადროულ შეფერადებაში იგულისხმება რუკის შეფერადება ავტორის მიერ რუკის დაბეჭდვისთანავე.

¹ ასეთი ცნობარები მკითხველთა ინტერესების გათვალისწინებით იქნებოდა და ხშირად ავტორები ცდილობდნენ, სხვადასხვა საღებავის ეთნოგრაფიულ-კულტურული თავისებურებანი უფრო ვიზუალურ ჭრილში წარმოედგინათ.

² სულხან-საბა ორბელიანი, როგორც რუკის ავტორი, მოხსენიებულია გიიომ დელილის მიერ გამოცემული რუკის სათაურში. იხ.: გვ. 18.

³ ტიმოთე გაბაშვილი მიწველია 1737 წლის იმერეთის რუკის ავტორად, რომელიც იმერეთის მეფე ალექსანდრე რუსეთის იმპერატორს გაუგზავნა. იხ.: Елена Метревели. Автор карты Западной Грузии 1737 года. "III научная сессия гос. музея Грузии им. акад. С. Джанашиа, План работы и тезисы докладов. Тб., 1955. აგრეთვე: გრიგოლ ზარდალიშვილი. გამოჩენილი ქართველი გეოგრაფები და მოგზაურები. თბ., 1966.

დღეისათვის შემორჩენილი ძველი რუკების უმეტესობას გვიანდელი შეფერადება აღენიშნება. შეფერადებული რუკები ხშირად მნიშვნელოვნად ცვლიან რუკის ორიგინალურ შინაარსს და ისინი წარმოადგენენ ან იმ ეპოქის ისტორიულ რეალობას, როცა მოხდა მათი შეფერადება, ან გამჟღავნების სუბიექტურ ინტერპრეტაციას. სწორედ ამიტომ უპირატესობას ვანიჭებთ შავ-თეთრ რუკებს ან რუკებს თანადროული შეფერადებით¹.

XIX საუკუნიდან დღემდე კარტოგრაფიამ მნიშვნელოვანი წინსვლა განიცადა, რაც ძირითადად ტექნოლოგიურმა პროგრესმა განაპირობა. გრინვიჩის მერიდიანი კარტოგრაფიულ ორიენტირად მიღებულ იქნა 1884 წელს. 1900-იანი წლებიდან ავიაციის განვითარებამ და აეროფოტოგრაფიულმა, ხოლო XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან კოსმოსის ათვისებამ და კვლევის აეროკოსმოსური მეთოდების განვითარებამ შესაძლებელი გახადა დედამიწის ზედაპირის უკეთესი შესწავლა. ამან გააუმჯობესა კარტოგრაფიული გამოსახულების სიზუსტე. XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან კარტოგრაფიაში აქტიურად გამოიყენება კომპიუტერული ტექნოლოგიები და გლობალური სანავიგაციო სატელიტური სისტემები, მაგრამ ეს სხვა თემაა, რომელიც სცილდება ჩვენთვის საინტერესო ეპოქას და მასზე დაწერილებით არ შეეჩერდებით.

საქართველო ერთიანი სამეფოს დაშლიდან – სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვამდე (ისტორიული ვითარების მოკლე მიმოხილვა)

XV საუკუნის ბოლოს საქართველოს ერთიანი სამეფო პოლიტიკურად დანაწევრდა – ერთ დროს ძლიერი, ცენტრალიზებული მონარქიის ადგილას წარმოიქმნა კახეთის, ქართლის, იმერეთის სამეფოები და სამცხის სამთავრო (სათაბაგო). იმერეთის სამეფოში ჩამოყალიბდა ოდიშის (სამეგრელოს), აფხაზეთის, გურიისა და სვანეთის სამთავროები, რომლებიც თავდაპირველად იმერეთის მეფის ვასალები იყვნენ, მოგვიანებით კი ეს დამოკიდებულება მხოლოდ ნომინალური გახდა. საქართველოს ერთიანი სამეფოს შემკვიდრე სამეფოებს კვლავ ბაგრატიონთა დინასტიის წარმომადგენლები ედგნენ სათავეში. როგორც თბილისში, ასევე ქუთაისში მყოფი მეფეები ატარებდნენ მეფეთ მეფის ტიტულს და თავს ერთიანი საქართველოს მონარქთა სამართალშემკვიდრედ მიიჩნევდნენ. მათ (ისევე როგორც კახეთის მეფეს) გააჩნდათ ამბიცია, ერთიანი სამეფო. საკუთარი მმართველობის ქვეშ აღედგინათ, რაც განაპირობებდა დაპირისპირებას და პირველობისთვის ბრძოლას. ეს პროცესები უარყოფითად აისახებოდა როგორც საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკურ, ასევე პოლიტიკურ მდგომარეობაზე და უკარგავდა მას გარეშე მტრებთან წინააღმდეგობის სათანადოდ გაწევის უნარს.

XVI საუკუნიდან სეფიანთა დინასტიის მმართველობის ქვეშ გაძლიერებული სპარსეთი², ისევე როგორც ოსმალეთის იმპერია, ინტენსიურ დაპყრობით კამპანიას აწარმოებდა საქართველოს წინააღმდეგ. მიუხედავად ქართველთა მედგარი წინააღმდეგობისა, ხდებოდა ქართული

¹ თანადროული შეფერადებისათვის დამასისათვალისა მისი თანხვედრა რუკაზე დატანილ კონტურებთან (ხაზურობის ზუსტობა) და ავტორისეულ რუკის აღწერასთან (ასეთის არსებობის შემთხვევაში); უმეტესად გამოიყენებოდა ფოთელი, კარდისფერი და შუაზე საღებავი.

² 1935 წელს სპარსეთის სახელმწიფოს ოფიციალურად ეწოდა ირანი.

ტერიტორიების მიტაცება, რაც თავდაპირველად ოსმალეთის¹ მიერ სამცხე-საათაბაგოს თანდათანობითი დაპყრობით, ხოლო სპარსეთის მიერ აღმოსავლეთ კახეთის (საინგილო) პროვინცია წახურის მიტაცებით გამოიხატა. ქართლ-კახეთმა გამოუსწორებელი ზარალი განიცადა მაშასადამის I-ის შემოსევების დროს, რომელთა შედეგად დაიწყო ქალაქები და სოფლები, განადგურდა მოსახლეობა, მნიშვნელოვანი ნაწილი კი სპარსეთში იქნა გადასახლებული.

მოხუცდამდ სელის შემშლელი გარეგანი ფაქტორების არსებობისა, საქართველოს გაერთიანების იდეა მუდმივად არსებობდა, მუდმივად იყო ამის მცდელობაც, მაგრამ შედეგი მხოლოდ ეპიზოდურ ხასიათს ატარებდა. საქართველოს გაერთიანების მთავარ დამაბრკოლებელ გარემოებად იქცა სპარსეთსა და ოსმალეთს შორის 1555 წელს ამასიაში დადებული ზავი, რომლის განახლებაც 1639 წელს ზოპანში მოხდა. ამის შედეგად აღმოსავლეთი საქართველო სპარსეთის, ხოლო დასავლეთი საქართველო კი ოსმალეთის გავლენის ქვეშ მოექცა.

XVI-XVIII საუკუნეების განმავლობაში ხდებოდა ქართული სამეფო-სამთავროების საზღვრების ცვლილება, მათი გაერთიანება-განცალკევება და ურთიერთდამოკიდებულების (მოკავშირეობა-დაპირისპირება) ხშირი ცვლა. ეს განპირობებული იყო როგორც გარეშე ფაქტორებით, ასევე მმართველთა პირადი თვისებებითა და ნათესაური კავშირების დამყარებით სხვადასხვა მმართველ შტოს შორის. უფრო ხშირად გაერთიანება ეხებოდა ქართლისა და კახეთის სამეფოებს² (თეიმურაზ I-ის, როსტომის, ვახტანგ V-ის, ერეკლე II-ის დროს), თუმცა იყო დასავლეთ საქართველოს აღმოსავლეთთან გაერთიანების ფაქტიც. კერძოდ, ვახტანგ V-ის დროს ქართლ-კახეთის სამეფომ შეიერთა იმერეთიც. ხშირად ერთი და იგივე პიროვნება მეფობდა სხვადასხვა სამეფოში სხვადა-სხვა დროს. მაგალითად, ერეკლე I (ჯერ ქართლისა და შემდეგ კახეთის მეფე), თეიმურაზ II (ჯერ კახეთისა და შემდეგ ქართლის მეფე), არჩილი (დროგამოშვებით იმერეთისა და კახეთის მეფე).

XVII საუკუნეში ქართლისა და კახეთის ტახტზე მეფეების დამტკიცების უფლება სპარსეთის შაჰებმა მოიპოვეს, რაც XVIII საუკუნის შუახანებამდე გრძელდებოდა. შაჰის მიერ დამტკიცებული მეფე როსტომი (მეფობდა 1632-1658 წლებში) იყო ქართლის ბაგრატიონთა ძირითადი შტოს უკანასკნელი წარმომადგენელი, რომლის შემდგომაც მეფობა მუხრანელმა ბაგრატიონებმა განაგრძეს XVIII საუკუნის ოციანი წლების მიწურულამდე. ეს პერიოდი აღმოსავლეთ საქართველოში აღინიშნა ეკონომიკური ზრდითა და მშვიდობიანობით, თუმცა ქართული ჯარი ინტენსიურად მონაწილეობდა სპარსეთის ცალკეულ საომარ კამპანიებში.

დასავლეთ საქართველოში ტახტისათვის ბრძოლამ განსაკუთრებული მასშტაბები შეიძინა, რამაც გამოიწვია იმერეთის მეფის გავლენის შესუსტება მის ვასალ მთავრებზე.

XVII საუკუნის პირველ ნახევარში სამეგრელოს მთავარმა ლევან II დადიანმა (დედით კახმა ბაგრატიონმა) მთელი დასავლეთ საქართველოს ფაქტობრივი მმართველის სტატუსი მოიპოვა,

¹ ოსმალეთის იმპერია XIV საუკუნის დასაწყისიდან 1923 წლამდე არსებობდა. სახელწოდება მან მიიღო იმპერიის დამარცხების — ოსმან I-ის გამო. XVI-XVII საუკუნეებში მისი ტერიტორია მოიცავდა ანატოლიას, ახლო აღმოსავლეთს, ჩრდ. აფრიკის, სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის და კავკასიის ნაწილს. ევროპულ წყაროებში ოსმალეთის იმპერია იწოდება როგორც თურქეთის, ან ოტომანის (ოტომანთა) იმპერია (სახელწოდება "ოტომანი" სიტყვა "ოსმანიდან" მომდინარეობს). 1923 წელს ამ იმპერიის ძირითად ნაწილს ოფიციალურად ეწოდა "თურქეთის რესპუბლიკა".

² XVI-XVIII საუკუნეების ევროპული რუკების უმეტესობაზე ქართლი და კახეთი წარმოდგენილია ერთ ხუბიკეტად და როგორც საქართველოს ერთიანი სამეფოს სამართალმემკვიდრე, ატარებს საქართველოს სამეფოს ან "საკუთრივ საქართველოს" (Georgia propria) სახელს.

თუმცა ქუთაისი ვერ დაიკავა და იმერეთის მეფედ ვერ გურთხა. ეს პატრი მცირე დროით ერგოთ სამეგრელოს მთავარს – ვამეყს, გურიის მთავარებს გიორგის და მამიას, ასევე იმერეთის თავად გიორგი აბაშიძეს. აღსანიშნავია, რომ ქუთაისის, როგორც ერთიანი საქართველოს სატახტო ქალაქის დაკავებისას ეს პიროვნებები, ისევე როგორც იმერეთის კანონიერი მეფეები, თავს სრულიად საქართველოს მეფეებად აცხადებდნენ¹.

ქართლისა და კახეთის სამეფოების გვირგვინების – თეიმურაზ II-ის და ერეკლე II-ის ქრისტიანული წესით მეფეებად კურთხევა 1745 წელს უმნიშვნელოვანესი მოვლენა იყო ქართული სახელმწიფოებრიობის ისტორიაში, რასაც სამხრეთ კავკასიაში საქართველოს (ქართლ-კახეთის სამეფოს სახით) რეგონული პეგეზონის ფუნქციის აღდგენა მოჰყვა.

XV-XVIII საუკუნეებში ქართველი მეფეები ამაოდ ცდილობდნენ მოკავშირეების პოვნას ევროპაში (საქართველოს ერთიანი სამეფოს დაშლის შემდეგ პირველი ასეთი ელჩობა დასავლეთ ევროპაში ქართლის მეფე კონსტანტინე II-ის მიერ იქნა მოწყობილი 1495 წელს), თუმცა ზოგჯერ საკმაოდ ეფექტურად იცნებდნენ სპარსეთ-ოსმალეთის დაპირისპირებას ქვეყნის ინტერესების სასარგებლოდ (მაგალითად, მეფე სიმონ I-ის სამხედრო კამპანია ოსმალეთის წინააღმდეგ).

XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან გაძლიერდა რუსეთის ინტერესები კავკასიის, კერძოდ საქართველოს მიმართ. ქართველმა მეფეებმა სცადეს რუსეთის სამხედრო პოტენციალის გამოყენება თავიანთი ქვეყნის უსაფრთხოების უზრუნველყოფისა და დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნების მიზნით. თუმცა, მათი იმედების საპირისპიროდ, რუსეთმა ცალმხრივად დაარღვია 1783 წელს ქართლ-კახეთის სამეფოსთან დადებული მეფარეულობითი ხელშეკრულება (გეორგიევსკის ტრაქტატი) და XIX საუკუნის დასაწყისში მოახდინა მისი ოკუპაცია, ხოლო მომდევნო პერიოდში კი საქართველოს დანაწილები სამეფო-სამთავროებიც (იმერეთის სამეფო, სამეგრელოს, აფხაზეთის, გურჯისტისა და სვანეთის სამთავროები) დაიპყრო.

ქართული სახელმწიფოებრიობის მოსპობას ქართველი ერის ჯანსაღი ნაწილი არასდროს უშუალებია. XIX საუკუნის პირველ ოცწლეულში საქართველოს ცალკეულ მხარეებში არაერთმა სახალხო აჯანყებამ იფეთქა, რომელთა მიზანსაც ქვეყნის სახელმწიფოებრიობისა და სოციალურ-ეკონომიკური ათასწლოვანი სამეფო დინასტიის აღდგენა წარმოადგენდა. მათგან თავისი მნიშვნელობით გამოირჩეოდა 1812 წლის კახეთის სახალხო აჯანყება, რომელიც ქართლის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილსაც მოედო. აჯანყებაში მისი დაწყებისთანავე ჩაება ერეკლე II-ის შვილიშვილის შვილი გრიგოლ იოანეს ძე ბაგრატიონი (1789-1830)². ამ აჯანყების სისხლში ჩახშობის შემდეგ აღმოსავლეთ საქართველოში მსგავსი მასშტაბის შეიარაღებული გამოსვლა აღარ მომხდარა.

1819-1820 წლებში იმერეთშიც მოხდა მძლავრი სახალხო აჯანყება, რომელიც ასევე სისხლში ჩაახშვეს.

¹ ამ შრომე სანტერესოა იმერეთში გამეფებული ვამეყ დიდიანის მიერ ბიჭინთის ტაძრისადმი გაკეთებული შეწირულობის სიგელი (დაახლ. 1660 წ.), რომელშიც ის თავის თავს ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერის, ოსეთისა და დეაღეთის, სვანეთისა და ყაბარდოს, ჯიქეთისა და აფხაზეთის, ოდიშისა და გურიის, სრულიად საქართველოს მყარობელ, დიდ მეფეთ მეფედ და ხელმწიფედ აცხადებს (იხ.: სარგის კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წიგნი I ტფ., 1921, გვ. 67.).

² აჯანყებულებმა გრიგოლ ბატონიშვილი თავიანთ წინამძღოლად და ქართლ-კახეთის მეფედ გამოაცხადეს. გრიგოლ I ქართლ-კახეთის მნიშვნელოვან ნაწილში 1812 წლის თებერვალ-მარტში ორ კვირაზე მეტსაღს მეფობდა. ეკლესიებში მის, როგორც მეფის სახელზე, წირვა-ლოცვას აღაუქმდნენ (იხ.: ნიკო ჯავახიშვილი. გრიგოლ I – უკანასკნელი ქართველი მეფე. თბ., 2008, გვ. 23-53.)

1832 წელს საქართველოში დააპატიმრეს ანტირუსული შეთქმულების მოთავენი, რომლებიც თავიანთ მიზნად ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენას ისახავდნენ.

XIX საუკუნის პირველი მესამედიდან საქართველოში შეწყდა ქართველ მამულიშვილთა ღია ბრძოლა დამპყრობელთა წინააღმდეგ. მიუხედავად ამისა, ქვეყნის სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის ბრძოლა არ შეწყვეტილა... ილია ჭავჭავაძის და მის თანამოაზრეთა მიერ წარმოებული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი და საგანმანათლებლო მოღვაწეობა დაუპირისპირდა რუსეთის იმპერიის რუსიფიკაციის პოლიტიკას, ქართველ ხალხში გამოაცოცხლა ეროვნული თვითშეგნების, დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის იდეები, რაც 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნით დაგვირგვინდა.

უფიქრობთ, საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ XIX საუკუნის ორმოციან წლებამდე გამოცემულ ევროპულ რუკებზე ჯერ კიდევ ფიგურირებს სახელწოდება საქართველო (Georgia), რომელიც შემდეგ თანდათანობით ქრება და მის ადგილს იკავებენ ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიები¹, ხოლო მთლიანად რევინონს აღსანიშნავად მკვიდრდება ტერმინი კავკასია.

XVI-XVIII საუკუნეების ევროპული კარტოგრაფია საქართველოსთან მიმართებაში

სხვადასხვა ქვეყნის კარტოგრაფები რუკების შედგენისას ძირითადად იყენებდნენ სხვა კარტოგრაფების მიერ უკვე შედგენილ რუკებს და აბლიდრებდნენ მათ ახალი ინფორმაციით, რომელსაც მოიპოვებდნენ მოგზაურები, ვაჭრები, ელჩები, კათოლიკე მისიონერები და სხვანი. კარტოგრაფიული პროდუქცია დაგროვილი ინფორმაციის ერთგვარი სინთეზი იყო, ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ მათი უტყუარობის ხარისხი უფრო მაღალია, ვიდრე ცალკე აღებული წერილობითი წყაროებისა ამა თუ იმ ქვეყნის შესახებ. საქართველოზე ევროპაში ინფორმაციის წყაროს წარმოადგენდნენ, ერთი მხრივ, ევროპაში მოღვაწე ქართველები, მეორე მხრივ, ის პირები, რომლებმაც საქართველოში (ან მის მეზობელ ქვეყნებში) იმოგზაურეს ან ცხოვრობდნენ იქ გარკვეული დროის მანძილზე, სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ კი თავიანთი ჩანაწერები ხელმისაწვდომი გახადეს სამეცნიერო და ფართო საზოგადოებისათვის. ამ საქმეში პიონერებად შეგვიძლია მივიჩნიოთ XIII-XIV საუკუნეების მოგზაურები ვილემ რუბრუკი (Willielmus de Rubruquis) და მარკო პოლო (Marco Polo). XV საუკუნეში გამოირჩევა ვენეციელი დიპლომატების – იოსაფატ ბარბაროს (Josaphat Barbaro)², ამბროჯო კონტარინის (Ambrogio Contarini)¹ და

¹ ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიები შეიქმნა 1846 წელს, მანამდე არსებული საქართველო-იმერეთის გუბერნიის (Грузино-Имеретинская губерния) ტერიტორიაზე.

² ბარბაროს "მოგზაურობა" პირველად გამოიცა ვენეციელი მანუციოს (Manuzio) კრებულში 1541 წელს, მეორედ 1543 წელს: *Viaggi fatti da Venetia alle Tana in Persia, India et in Constantinopoli; con la descriptione di Cina, Loughi, Siti, Costumi et della Porto del Gran Turco. Venezia, 1543*. ბარბაროს ცნობები შეტანილია ვენეციელი მოგზაურის – ჯოვანი ბატისტა რამუსიოს კრებულის 1559 წლის და შემდგომი გამოცემების მეორე ტომში (G. B. Ramusio. Secondo volume delle navigatione et viaggi. Venetia, 1559).

კატერინო ჰენოს (Caterino Zeno)¹ ცნობები საქართველოს შესახებ. XVI საუკუნიდან, განსაკუთრებით კი XVII საუკუნეში ევროპელთა ეზიზღები და მოღვაწეობა საქართველოში უფრო ინტენსიური გახდა. თავდაპირველად ეს გამოიხატა იტალიური (გენუელთა და ვენეციელთა) სავაჭრო კაპიტალის დაფუძნებით საქართველოს შავიზღვისპირეთში, შემდგომში კი კათოლიკური მისიების მოღვაწეობით საქართველოს ტერიტორიაზე, უმეტესად კი დასავლეთ საქართველოში. მათ საქართველოში გზავნიდა რომში არსებული კათოლიკური რელიგიის გამავრცელებელი სპეციალური ორგანიზაცია. პაპ ურბან VIII-ის დროს საქართველოში სამისიონერო მოღვაწეობა დაეწა და თეათინელთა ორდენს, რომელთა წარმომადგენლებიც აქ უკვე 1626 წელს გამოჩნდნენ². ქართველი მეფეები და მთაურები, რომლებიც ოსმალეთის და სპარსეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად მოკავშირეებს ეძებდნენ, კათოლიკე მისიონერებს განიხილავდნენ დასავლეთ ევროპასთან კავშირის დამყარების ხელსაწყოდ საშუალებად და ხელს არ უშლიდნენ, პეტწილად კი ხელსაც უწყობდნენ მათ საქმიანობას საქართველოში³. იმ ევროპელთაგან, ვინც იმყოფებოდა საქართველოში (ან მის მეზობელ ქვეყნებში), განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს პიეტრო დელა ვალეს (Pietro della Valle)⁴, დონ პიეტრო ავიტაბილეს (Don Pietro Avitabile)⁵, პაოლო მარია და ფაენცას (Paolo Maria da Faenza)⁶, ფრანცისკო-მარია მაჯოს (Francisco-Maria Maggio)⁷, ჯოვანი და ლუკას (Giovanni da Lucca)⁸, ჟან ბატისტ ტავერნიეს (Jean Baptiste Tavernier)⁹, დონ კრისტოფორო დე კასტელის (Don Christoforo De Castelli)¹⁰, ჟან შარდენის (Jean Chardin)¹¹, დონ ჯუზეპე ჯუდიჩეს (Don Giuseppe Guidice)¹², ჯუზეპე მარია ჯამპის (Giuseppe Maria Zampi),

¹ კონტარინის "მოგზაურობა" პირველად გამოიცა ვენეციაში 1487 წელს: *Viaggio di Messer Ambrosio Contarini, ambasciatore di Venezia ad Ussun-cassan Re di Persia; per Annibale Fosco parmigiano. Venezia, 1487.*

² კატერინო ჰენოს მოგზაურობის ჩანაწერები გამოიცა ვენეციაში 1568 წელს: *Dei commentarii del viaggio in Persia di M. Caterino Zeno. Venetia, 1568.*

³ საქართველოს თეათინელთა მისიონის პირველი პრეფექტი (წინამძღვარი) იყო დონ პიეტრო ავიტაბილე. 1661 წლიდან სამისიონერო საქმიანობა საქართველოში ძირითადად კაპუცინელთა ორდენის წარმომადგენლებმა განაგრძეს.

⁴ კათოლიკე მისიონერთა საქართველოში მოღვაწეობის შესახებ იხ.: მიხეილ თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართულთა შორის. ტფ., 1902.

⁵ პიეტრო დელა ვალეს ცნობები საქართველოს შესახებ გამოიცა რომში 1658 წელს: *Viaggi di Pietro Della Valle, Parte II. Roma, 1658.* იხ.: თამაზ ნატროშვილი. მოკლასი შორეული რომიდან. თბ., 2004.

⁶ დონ პიეტრო ავიტაბილეს რედაქციები საქართველოს შესახებ ინახება ვატიკანის არქივში. იხ.: დონ პიეტრო ავიტაბილე. ცნობები საქართველოზე (XVII ს.). თბ., 1977.

⁷ ფაენცას ცნობები საქართველოს შესახებ გამოიცა ნეაპოლში 1621 წელს: *Paolo Maria da Faenza. Sincola relatione dei regni della Giorgi. Napoli, 1621.*

⁸ ფრანცისკო-მარია მაჯო არის ავტორი ქართული გრამატიკისა, რომელიც გამოიცა რომში 1643 წელს.

⁹ ჯოვანი და ლუკას ცნობები საქართველოს შესახებ პირველად გამოიცა ~1707 წელს ფრანგულ ენაზე³. ტექსტის მიერ: *Relation de Tatares percopites et nogais, des circassiens, Mingreliens et Georgiens, par Jean Lucca, religieux de l'orde St. Dominique.*

¹⁰ ჟან ბატისტ ტავერნიეს მოგზაურობის ჩანაწერები პირველად გამოიცა პარიზში 1673-1676 წლებში და იმთავითვე მიიყარა საზოგადოების ყურადღება. ტავერნიეს საქართველოში არ უმოგზაურია. თუმცა მისი ჩანაწერები მოიცავს საქართველოს აღწერასაც. იხ.: ჟან ბატისტ ტავერნიე. დიდი სენიორის საშუალო კარის ახალი აღწერა. ფრანგულიდან თარგმან, შესავალი და კომენტარები დიურთო კარლო გურულმა. თბ., 1974.

¹¹ იხ.: დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და აღბოში საქართველოს შესახებ. თბ., 1976.

¹² ჟან შარდენის წიგნის პირველი ნაწილი მისი მოგზაურობის შესახებ გამოიცა ამსტერდამში 1686 წელს, სრული ვარიანტი კი 1711 წელს: *Voyages de monsieur le chevalier Chardin en Perse et autres lieux de l'Orient, Amsterdam, 1711.* იხ.: ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში. თბ., 1975.

¹³ ჯუზეპე ჯუდიჩეს ცნობები საქართველოს შესახებ თავის დროზე არ ყოფილა გამოქვეყნებული მისი მოულოდნელი გარდაცვალების გამო. ვატიკანის ხელნაწერთა არქივში დაცული წერილები სრული სახით

ჯოზეფ პიტონ დე ტურნეფორის (Joseph Pitton de Tournefort)¹, იოჰან ანტონ გიულდენშტედტის (Johann Anton Güldenstaedt)² ცნობები საქართველოს შესახებ³.

კარტოგრაფიული თვალსაზრისით განსაკუთრებით აღსანიშნავია იტალიელი მისიონერის, არქანჯელო ლამბერტის (Archangelo Lambertini) მოღვაწეობა, რომელმაც საქართველოში ყოფნისას შეადგინა ოდიშის რუკა, რომელიც გამოსცა ნეაპოლში 1654 წელს⁴. აღნიშნული რუკა სამეგრელოს აღწერასთან ერთად რედაქტირებულ და გამოცემულ იქნა ფრანგი კარტოგრაფის – მელქისედეკ ტევენოს მიერ (Melchisedech Thevenot, "Carte de la Colchide, appelee Maintenant Mengrelic, et par ceux du Pays, Odisci". Paris, 1663).

აქვე უნდა აღინიშნოს ფრანგი კარტოგრაფის, გიომ დელილის (Guillaume Delisle, 1675-1726) მიერ 1723 წელს პარიზში გამოცემული კასპიის ზღვის აუზის რუკა, რომელიც ეფუძნება სულხან-საბა ორბელიანის ხელნაწერებს⁵, რაც აღნიშნულია რუკის სათაურში: "...Sur la carte de cete Mer, faite par l'ordre du Czar, sur les Memoires manuscrits de Soskam-Sabbas, Prince de Georgie, sur ceux de Mrs. Crusius, Zurabek, et Fabritius Ambassadeurs a la Cour de Perse..."⁶ ეს რუკა მოგვიანებით ამსტერდამშიც გამოიცა კოვენსის და მორტიერის (J. Covens, C. Mortier) მიერ.

სიზუსტის და დეტალიზაციის თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ჯგუფს ქმნიან ის ევროპული რუკები, რომლებიც ეახუშტი ბაგრატიონის მიერ შედგენილ საქართველოს რუკებს ეფუძნება. ესენია ჟოზეფ-ნიკოლა დელილის მიერ 1766 წელს პარიზში (Joseph-Nicolas Delisle, Carte Generale de la Georgie et de l'Armenie)⁶ და პაოლო სანტინის (Paolo Santini) მიერ 1775-1779 წლებში ვენეციაში გამოცემული საქართველოს რუკები. ამავე კატეგორიას შეეკუთვნა მიეკუთვნოთ იოჰან ანტონ გიულდენშტედტის მიერ შედგენილი კავკასიის რუკა (Mappa fundamentalis partem Caucasi...)⁷.

საქართველოს შესახებ ინფორმაციის მოპოვება კარტოგრაფებს მისი მეზობელი სახელმწიფოების საშუალებითაც შეეძლოთ, მით უმეტეს, თუ ეს ეხებოდა საქართველოსა და ამ სახელმწიფოებს შორის არსებული საზღვრების დადგენის საკითხს. ოსმალეთის და სპარსეთის

ქართულად გამოცა 1964 წელს. იხ.: დონ ჯუზეპე ჯულიჯე მილანელი. წერილები საქართველოზე. თბ., 1964.

¹ ჟოზეფ ტურნეფორის წიგნი მისი მოგზაურობის შესახებ, რომელიც საქართველოსაც მოიცავს, პირველად გამოცა პარიზში 1717 წელს: Joseph Pitton de Tournefort, Relation d'un voyage du Levant, fait par ordre du Roi, contenant l'Histoire ancienne & moderne de plusieurs Isles de l'Archipel, de Constantinople, des cotes de la Mer Noire, de l'Armenie, de la Georgie, des frontieres de Perse & de l'Asie Mineure... A Paris, MDCCXVII. იხ.: ჟოზეფ პიტონ დე ტურნეფორი. მოგზაურობა აღმოსავლეთის ქვეყნებში. თბ., 1988.

² იხ.: გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში. თბ., 1962-1964.

³ XIII-XVIII საუკუნეებში კავკასიაში მოგზაური ვეროპელების (რუსების ჩათვლით) ქრონოლოგიური ცხრილი მოტანილია წიგნში: Михаил Полиневков. Европейские путешественники XIII-XVIII вв. по Кавказу. Тифлис, 1935. с. 215.

⁴ აღნიშნული რუკის შესახებ იხ.: არქანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა. თბ., 1938. აგრეთვე: ჟურნალი "არტანუჯი", №10, თბ., 2000. გვ. 73.

⁵ აღნიშნული რუკის შესახებ იხ.: Иракли Матурели. Материалы по грузинской картографии первой половины XVIII века. Тбилиси, 1961, с. 8. აგრეთვე: გრიგოლ ზარდალიშვილი. "სულხან-საბა ორბელიანის რუკა". ჟურნალი "დროშა". №1, თბ., 1951.

⁶ აღნიშნული რუკა წარმოდგენილია უილიამ ალენის წიგნში "რუსეთის ელჩობა საქართველოში, 1589-1605 წლები", კემბრიჯი, 1970 (Russian Embassies to the Georgian kings (1589-1605), volume I. Edited by W.E.D. Allen. Cambridge, Hakhyt Society, 1970). იხ. აგრეთვე: ირაკლი მათურელი. ეახუშტი ბაგრატიონის კარტოგრაფიული მემკვიდრეობა. თბ., 1990.

⁷ იხ.: ვასტანგ გამრეკელი. საქართველოს 1772 წლის რუკა, თბ., 1964.

იმპერიების პოლიტიკური ვითარება ევროპელთათვის განსაკუთრებული ინტერესის საგანს წარმოადგენდა და იმ ინტენსიური ურთიერთობების გათვალისწინებით, რომელიც ევროპის წამყვან სახელმწიფოებს ამ ქვეყნებთან ჰქონდათ¹, ევროპული რუკები შეგვიძლია საკმაოდ მნიშვნელოვან ფაქტობრივ მასალად მივიჩნიოთ.

XVI-XVIII საუკუნეებში კარტოგრაფიის განვითარებაზე გავლენა იქონია რენესანსის, გეოგრაფიული აღმოჩენებისა და სამეცნიერო განვითარების ეტაპებმა. ამ პერიოდში შექმნილი რუკები მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისგან: მათი ნაწილი ასახავს ანტიკურ სამყაროს. ეფუძნება რა პტოლემეს რუკებს, საქართველო აქ წარმოდგენილია კოლხეთ-იბერიის სახით. ასეთი რუკების საუკეთესო მაგალითებს წარმოადგენს გერპარდ მერკატორის, აბრაჰამ ორტელეუსის, ჯოვანი ანტონიო მაგინის, სებასტიან მონსტერის, ქრისტოფორე ცელარიუსის რუკები.

მიუხედავად იმისა, რომ კარტოგრაფები ცდილობდნენ "პტოლემეს რუკების" რელაქტირებას და მათ შეესებას როგორც სხვა ანტიკური ავტორების ცნობებით, ასევე თანამედროვე ინფორმაციით, ისინი ხშირად არ ასახავდნენ იმ დროის ისტორიულ ვითარებას და შეინიშნებოდა ანაქრონიზმი. XVI-XVIII საუკუნეების საქართველოს ისტორიული სინამდვილის გაცნობისათვის მეტი მნიშვნელობა ენიჭება აღმოჩენების და სამეცნიერო, ანუ "ახალი ეპოქის", ე.წ. "თანამედროვე" რუკებს, რომელთა მოძიება და შესწავლა წარმოადგენს ჩვენს მთავარ მიზანს². თუმცა, ასეთ რუკებსაც არ გააჩნიათ თანამართ ღირებულება თავისი მნიშვნელობით. ცალკე აღებული არც ერთი რუკა არ არის ზუსტი ან ამომწურავი სამეცნიერო თვალსაზრისით, ამიტომ მათი განხილვა განუცნებლად, სხვა წყაროებთან შეჯერების გარეშე, შესაძლოა, მცდარი დასკვნების გაკეთების ან ისტორიული სინამდვილის არასწორი ინტერპრეტაციის მიზეზი გახდეს.

რუკები, რომლებშიც ყურადღება ძირითადად საქართველოზე გამახვილებული, არაა ბევრი. მათი რაოდენობა ალბათ რამდენიმე ათეულს არ აღემატება. მაგრამ, არსებობს მცირე აზიის, ოსმალეთის იმპერიის, სპარსეთის, შავი ზღვის აუზის რუკები, რომელთა რაოდენობაც ასეულებით განისაზღვრება და ეს რუკები ხშირად საკმაოდ დეტალურ და მნიშვნელოვან ინფორმაციას შეიცავენ საქართველოს შესახებ. ნაკლებადაა დეტალიზებული, თუმცა მაინც საკმაოდ დიდ ინტერესს იწვევს ევროპისა და მსოფლიოს რუკებში, რომლებზეც დაფიქსირებულია იმ ეპოქის ქვეყნები და მათი საზღვრები.

გეოგრაფიული ცოდნის, კარტოგრაფიული ტექნიკისა და გეოდეზიური აზომებების არასრულყოფილების გამო, XVI-XVIII საუკუნეების რუკებს, ბუნებრივია, მრავალი გეოგრაფიულ-ტოპოგრაფიული უზუსტობა და შეცდომა ახასიათებს. ხშირად ეს შეცდომები "ტრადიციულია", ანუ ერთი კარტოგრაფის მიერ დაშვებულ შეცდომას იმეორებს მისი შემკვიდრე კარტოგრაფი და ასე გრძელდება ათწლეულების და ზოგჯერ მთელი საუკუნის მანძილზე. მაგალითად შეგვიძლია მოვიყვანოთ თბილისის ჩრდილოეთით (ჩრდილო-აღმოსავლეთით) საკმაოდ დიდი ტბის დატანის "ტრადიცია", რომელიც ძირითადად XVI საუკუნის მცირე ნახევრის და XVII საუკუნის რუკებზე

¹ ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით აღსანიშნავია ფრანგების მჭიდრო დიპლომატიური ურთიერთობები ოსმალეთის იმპერიასთან და იტალიელების (კერძოდ ვენეციელების) სავაჭრო-პოლიტიკური ინტერესები სპარსეთში.

² ასეთი რუკის კარგი ნიმუში ნიკოლა ხანსონის მიერ შედგენილი საქართველოს რუკა (იხ. წყარო 2).

გზედება¹ (იხ.: ნიკოლა სანსონის რუკა, წყარო 2). საეარაუდოდ, ეს არის სეენის ტბის (გოგრა) მცდარი ლოკალიზაცია.

რაც შეეხება გეოგრაფიული სახელწოდებების მართლწერას, ზმირია შეცდომები, რომელთა ნაწილიც ასევე "ტრადიციულ" ხასიათს ატარებს. ამ შეცდომათა თავდაპირველი მიზეზი ძირითადად ალბათ მაინც ის წერილობითი წყაროები იყო, რომლებსაც კარტოგრაფი ეყრდნობოდა, რადგან წყაროთა ავტორები ზმირად შეცდომით იწერდნენ მათთვის უცხო ენაზე გამოთქმულ ან მხსიერებაში შემორჩენილ გეოგრაფიულ სახელებს. საერთოდ, ქართულ-კავკასიურ ტოპონიმთა ევროპული (ფრანგული, გერმანული, ლათინური და სხვ.) ტრანსლიტერაცია სრულყოფილად ვერ გადმოსცემს ავთენტურ ფორმას. შეცდომათა მიზეზი აგრეთვე იყო გამოშვებულთა თვითნებობა და დაუდევრობაც: კარტოგრაფი რუკას თავდაპირველად ხელნაწერის სახით ქმნიდა, ზოლო მისი გადატანა გრავერების ფირფიტაზე არცთუ იშვიათად ხდებოდა სხვა პიროვნების, პროფესიონალი გრავერის მიერ, რომელიც ზმირად ხელნაწერიდან არასწორად კითხულობდა გარკვეულ ასოებს და ცვლიდა მათ გრაფიკულად მსგავსი სხვა ასოებით, მაგ.: I-T, a-o, G-C. ასევე, ენობრივი ფონეტიკური თავისებურებიდან გამომდინარე, ხდებოდა ასო-ბგერების ჩანაცვლება. ზმირია ასოების გაქრობის, ამოვარდნის შემთხვევებიც. მაგალითისთვის მოგვყავს ყველაზე გავრცელებული შეცდომები: ქალაქ გორის სახელწოდების დამახინჯება შემდეგნაირად – Gori → Cori → Corides → Sorides, ან Gori → Cori → Kori; ქალაქ ფაზისის და მდინარე ფაზისის (რიონის) – Fasso → Asso; კახეთის – Kahet → Cachet → Gaghet → Zahet, და სხვ. წყაროთა აღწერისას ის ტოპონიმები, რომლებიც იდენტიფიცირებულია ჩვენ მიერ და ეჭვს არ იწვევს, ჯერ მოცემულია ქართულად (ქართულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული ფორმით), ზოლო გვერდით, ფრჩხილებში ლათინური ასოებით, ისე, როგორც ორიგინალშია აღნიშნული. იქ, სადაც აუცილებელია, ამოვარდნილი ან მცდარი ასოები ჩვენ მიერ ჩასწორებულია კვადრატული ფრჩხილებით. ის ტოპონიმები, რომელთა იდენტიფიცირებაც ვერ ხერხდება ან საეჭვოა, მოტანილია მხოლოდ ორიგინალური სახით (ან მის გვერდით საეარაუდო შესატყვისით კითხვის ნიშნით). მათი მეცნიერული კვლევა სამომავლო საქმეა და როგორც საისტორიო გეოგრაფიის, ასევე ენათმეცნიერების სფეროს ეკუთვნის.

რუკები და საისტორიო წყაროები კომენტარებით

ქვემოთ განვიხილავთ რუკებს, ილუსტრაციებს და ცნობებს საქართველოს შესახებ XVI-XVIII საუკუნეების ევროპელი ავტორების იმ ნაბეჭდი გამოცემებიდან, რომლებიც ჩვენთვის დღეისათვის არის ხელმისაწვდომი. ყველა წყაროს ორიგინალი ინახება კერძო კოლექციაში.

მასალა დალაგებულია ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით; წყაროს სათურს მოსდევს ბიოგრაფიული ცნობები მისი ავტორის შესახებ, შემდეგ კი ცნობები საქართველოს შესახებ

¹ ეს შეცდომა გვხვდება XVIII საუკუნის პირველი ნახევრის რუკებზეც, მაგალითად, გერმანელი კარტოგრაფის, იოჰან ბატიტ ჰომანის (Johann Baptist Homann) მიერ შედგენილ რუკაზე, რომელიც გამოიცა 1720 წელს ნიურნბერგში. აღნიშნული რუკის ერთ-ერთი უზემუღარი ინახება საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში.

(ასეთის არსებობის შემთხვევაში). რუკის (ან ილუსტრაციის) აღწერას, ისევე როგორც წერილობით წყაროებს, საჭიროებისამებრ თან ერთვის განმარტებები და ისტორიული ვითარების მოკლე მიმოხილვა. ყველა რუკის და ილუსტრაციის ორიგინალი შეეთუთრია, ქაღალდი შეიცავს სხვადასხვაგვარ ჭეირნიშანს¹, შესრულებულია გრავირების მეთოდით და მატრიცად გამოყენებულია სპილენძის ფირფიტა, იმ შემთხვევების გარდა, როდესაც მითითებულია სხვაგვარად.

ილუსტრაციები განთავსებულია დანართში, რომელშიც მითითებულია წყაროს ავტორი და გამოცემის თარიღი.

1. "სპარსეთის თანამედროვე რუკა" (Persia Nova Tabula) ჯაკოპო (ჯაკობო) გასტალდის (Giacomo (Jacopo) Gastaldi) წიგნიდან "პტოლემეს გეოგრაფია" (Ptolomeo La Geografia...)², გამოცემული ვენეციაში 1548 წელს³ (იხ. დანართი, სურ. 1).

ჯაკობო გასტალდი დაიბადა დაახლ. 1500 წელს პიემონტში (Piemonte). 1540 წლიდან იყო ვენეციის რესპუბლიკის კოსმოგრაფი; იყო XVI საუკუნის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი იტალიელი კარტოგრაფი, 100-ზე მეტი რუკის და ატლასის ავტორი. მისი პირველი რუკა 1544 წელს გამოიკა. 1548 წელს მან ნიკოლო ბასკარინისთან (Nicolo Bascariini) ერთად გამოცა სემასტიან მონსტერის მიერ 1542 წელს გამოქვეყნებული პტოლემეს გეოგრაფიის რედაქტირებული ვარიანტი, რომელიც შეავსო თანამედროვე რუკებით. გასტალდმა გრავირებისთვის დანერგა სპილენძის ფირფიტების გამოყენების ტექნიკა, რაც მეტი დეტალიზაციის საშუალებას იძლეოდა მანამდე გავრცელებული ხის ფირფიტების ტექნიკასთან შედარებით. გარდაიცვალა 1565 წელს. გასტალდის რუკების ნაწილი თავისი ატლასისთვის გამოიყენა და გამოცა ჯერომ რუსელიმ (Girolamo Ruscelli) (ამ ატლასში იყო ჩვენ მიერ აქ წარმოდგენილი რუკაც, ოღონდ უფრო გამარტივებული ხაზით)⁴.

ჯაკობო გასტალდის ეს რუკა საქართველოს ამსახველი ერთ-ერთი უძველესი ნახევრი რუკაა, რომელზეც ჩანს იმ ეპოქის ისტორიული რეალობა, როდესაც ის შეიქმნა (განსხვავებით პტოლემეს "ანტიკური" რუკებისაგან). იმავდროულად, ეს რუკა ინარჩუნებს შუა საუკუნეების კარტოგრაფიისათვის მეტად სიმბოლურ – ბიბლიური ადგილების დატანის ტრადიციას, რისი გამოხატულებაც ამ რუკაზე არარატის მთაზე მოთავსებული ნოეს კილობანია.

რუკა დაბეჭდილია ქაღალდზე ზომით 20,5სმX17სმ. ნახევრი არე მოიცავს 17,2სმX13სმ-ს. დატანილია გრადუსული (კარტოგრაფიული) ჩარჩო. რუკის სათაური – Persia Nova Tabula მოთავსებულია ზემო არშაზე.

¹ რუკების შემთხვევაში ავტორად მიიჩნეოთ რუკის შემდგენელს (თუ მისი ვინაობა ცნობილია), ხოლო სხვა შემთხვევებში კი წიგნის ავტორს.

² ეს ჭეირნიშნები აღნიშნავენ ქაღალდის შერეობის საეკონომიკო ნიშნებს და მათ არ გააჩნიათ წიგნის კონტენტის შესაბამისი ინფორმაციული დატვირთვა, ამიტომ მათ აღწერას არ გთავაზობთ.

ეს რუკა წარმოდგენილია წიგნი: Persian Gulf, atlas of old and historical maps (3000 B.C. – 2000 A.D.), volume I. Compiled and Edited by the editorial board: Mohammad-Reza Sahab et al., Tehran 2005, p. 203.

⁴ იხ.: Persian Gulf, atlas of old and historical maps (3000 B.C. – 2000 A.D.), volume I. Compiled and Edited by the editorial board: Mohammad-Reza Sahab et al., Tehran 2005, p. 210.

რუკა სპარსეთზეა ორიენტირებული, მისი ცენტრალური ნაწილი უკავია კასპიის (ბაქოს) ზღვას (Mar di Bachau), რომლის კონფიგურაციაც შეტად არაზუსტია. რუკა აგრეთვე მოიცავს შავი ზღვის (აქ "დიდი ზღვა", Mar Mazor)¹ ფრაგმენტს და საქართველოს ტერიტორიის უმეტეს ნაწილს. საზღვრები საქართველოს და სპარსეთს შორის, ისევე როგორც სხვა ქვეყნებს შორის, დატანილი არ არის. დასახლებული პუნქტების აღსანიშნავად ავტორი მხოლოდ ერთი სახის პირობით ნიშანს – ციხესიმაგრის სქემატურ გამოსახულებას იყენებს, ამიტომ მწელია გაეარჩიოთ, რომელია ქალაქი, დაბა ან უბრალოდ ციხე. რუკაზე დატანილია ტყიანი მასივებიც, რაც საქართველოს ტერიტორიაზე აღიშნულია მდინარე რიონის (Fasso) ჩრდილოეთით და მდინარე მტკერის სამხრეთით (მდინარე მტკერის სახელწოდება დატანილი არაა, თუმცა ლოკალიზაციის მიხედვით მისი იდენტიფიცირება ეჭვს არ იწვევს). ტოპონიმიკა შეტყილად დამახინჯებულია, თუმცა უმეტესობის დადგენა შესაძლებელია.

წარწერა "საქართველო" (Giorgiania) მოიცავს ამიერკავკასიის ცენტრალურ ნაწილს. ჩრდილო-დასავლეთით განთავსებულია წარწერა "სამეგრელო" (Mengrelia), რომელიც მოიცავს სებასტოპოლს (Sauatopoli)², ტამიშს (Tamasa). მდინარე ფაზისის (Fasso) მარჯვენა სანაპიროზე, ზღვისგან საკმაოდ მოშორებით, დატანილია დასახლებული პუნქტი Asso (ალბათ უნდა იყოს Fasso, ანუ ფაზისი), სამხრეთით – პალიასტომი (Paliastoma), რომელიც ფაზისის³ ტრადიციულ მდებარეობას შეესაბამება. ზღვიდან რამდენადმე მოშორებით დატანილია LOVATI⁴, ხოლო მის სამხრეთით – gouca, რაც გურიას ან გონიოს უნდა აღნიშნავდეს, თუმცა მდებარეობის მიხედვით უფრო ბათუმს შეესაბამება (შესაძლოა, ავტორმა აურია ქალაქის (ბათუმი, Lovati) და მხარის (გურია, Gouca) სახელწოდებები)⁵.

საქართველოს ტერიტორიაზე აგრეთვე აღნიშნულია ქუთაისი (Cotachis), სკანდა (Sc[=c]ander), გორი, ეს უკანასკნელი ორჯერ: პირველად როგორც Gorides და დატანილია მდინარეზე, რომელიც მოხაზულობით და ლოკალიზაციით მტკვარს შეესაბამება, მეორედ – როგორც Gori და დატანილია მდინარეზე, რომელიც მდებარეობის მიხედვით არაგვი უნდა იყოს (გარდა ფაზისისა, არც ერთი სხვა მდინარის სახელწოდება საქართველოს ტერიტორიაზე აღნიშნული არ არის). Gori შესაძლოა იყოს ქსნის ხეობაში მდებარე ახალგორი (მდ. ქსანი ამ

¹ შუა საუკუნეების ევროპაში შავ ზღვას უწოდებდნენ დიდ ზღვას. აქ სიტყვა მაჯორ (Major – დიდი) დაწერილია ენეციურ დიალექტზე – "მაძორ" (Mazor).

² სებასტოპოლი (სებასტოპოლისი, სეფასტოპოლი), ანუ დიოსკურია იყო ანტიკური ქალაქი დღევანდელი ქ. სოხუმის ადგილას ვარაუდობენ, რომ ძველი ქალაქის ტერიტორია ამჟამად ზღვით არის დაფარული. მინიშნულია, რომ იმ ეპოქაში სებასტოპოლი სოხუმს აღნიშნავდა.

³ ფაზისი – ანტიკური ქალაქი დღევანდელი ქ. ფოთის ადგილას. ძველი ქალაქის ზუსტი ლოკალიზაცია დადგენილი არ არის.

⁴ Lovati, ანუ Lonati არის ქ. ბათუმის სახელწოდების ერთ-ერთი ვარიანტი, რაც დაფიქსირებულია ევროპულ წყაროებში.

⁵ თუმცა, აქვე გვსურს აღვნიშნოთ, რომ ტერმინი "გურიის" ეტიმოლოგიის მკვლევრებს შორის არსებობს მოხაზრება, რომ ის სარეზიდენტო სახელიდან არის ნაწარმოები და შემდგომ გაერყეულა მხარის, რეგიონის აღმნიშვნელ ტერმინად. იხ.: ქველი ჩხატარაიშვილი. ტერმინები "გურია" "გურული" და "გურიელი". საქართველოს და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია. თბ., 1993, გვ. 453.

რუკაზე საერთოდ არაა დატანილი). ტფილისის¹ (Z[=T]efili[s]) ლოკალიზაცია მცდარია, ის დატანილია არა მდ. მტკვარზე, არამედ მისგან ჩრდილოეთით საკმაოდ შორს.

საქართველოს ჩრდილოეთით დატანილია ჩერქეზეთი (Circassia), ზაზარეთი (Gazaria)² და თათრეთი (Tartaria), სამხრეთით – ტურკომანია (Turcomania)³. კასპიის ზღვასთან დატანილია Giurgura, რაც შესაძლებელია, სამცხის მცდარი ლოკალიზაცია იყოს⁴. სამხრეთით მდებარეობს მთა არარატი, სადაც მოთავსებულია ნოეს კიდობანი (Archa di Noe). რუკა შედგენილია ოსმალეთ-სპარსეთის 1555 წლის ამასიის ზეის დადებამდე და ალბათ ამიტომ ამ იმპერიებს შორის საზღვარი, ისევე როგორც მათი საზღვარი ქართულ სამეფო-სამთავროებთან, აქ დატანილი არ არის.

სავარაუდოა, რომ გასტაღდის ზელი მიუწვდებოდა ენეციელი დიპლომატების – კატერინო ძენოს, იოსაფატ ბარბაროს და ამბროჯო კონტარინის ცნობებზე საქართველოს შესახებ, რადგან ის იმეორებს იმავე ტოპონიმურ შეცდომებს, რომლებიც დასახელებული ავტორების ცნობებშია დაშვებული⁵.

2. ნიკოლა სანსონის (Nicolas Sanson) რუკა "ტურკომანია, საქართველო, კომანია" (Turkomanie, Georgie, Commanie) ატლასიდან "აზია" (L'Asie, En Plusieurs Cartes Nouvelles...)^{III}, გამოცემული პარიზში 1652 წელს. ნიკოლა სანსონის ეს რუკა ცვლილებების გარეშე შეტანილ იქნა ჯოანის ლუიტსის (Joannis Luyts) მიერ 1692 წელს გამოცემულ წიგნში "შესავალი გეოგრაფიისათვის" (Introductio ad Geographiam...)^{IV}. ჩვენ მიერ აქ განხილული რუკა და საქართველოს აღწერა სწორედ ამ გამოცემიდან არის ამოღებული. რუკისგან განსხვავებით, სანსონისეული ტექსტი შეესებულია თანამედროვე ინფორმაციით (იხ. დანართი, სურ. 2).

ნიკოლა სანსონი იყო თავისი ეპოქის ერთ-ერთი გამოჩენილი კარტოგრაფი, მის ფრანგული კარტოგრაფიის ფუძემდებლადაც კი მოიხსენიებენ დიდი დამახაზრების გამო. ის დაიბადა 1600 წელს აბევილში (Abbeville). ახალგაზრდობის წლებში სწავლობდა ისტორიას და რუკებს ადგენდა საკუთარი ისტორიული შრომების საილუსტრაციოდ. პარიზში მან მოაყრო ლუი XIII-ის ყურადღება და დაინიშნა სამეფო კარის გეოგრაფად. თავისი მოღვაწეობის მანძილზე შეადგინა 300-ზე მეტი

¹ ქ. თბილისი 1936 წლამდე იწოდებოდა ტფილისად; შესაბამისად, ისტორიული წყაროების განხილვისას ჩვენ მას ამ სახით მოვიხსენიებთ.

² XVI საუკუნეში ზაზარეთი აღარ არსებობდა, თუმცა ამ ტერმინით აგრეთვე აღინიშნებოდა გენუელთა კოლონიები ჩრდილოეთ კავკასიის შავი ზღვისპირეთში.

³ ამ ეპოქის ევროპელი ავტორები ტურკომანიას უწოდებდნენ ოსმალეთის იმ ტერიტორიას, რომელიც ადრე დიდი არმენიის ნაწილი იყო.

⁴ სამცხის გორგორათი (გურგურა) აღნიშვნას, რაც სამცხის ათაბაგ ყვარყვარეს სახლის დამახინჯების შედეგად იქნა მიღებული, სათავე დაედო XV საუკუნეში იტალიელ მოგზაურთა მიერ (იხ.: XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ., 1981). გურგურა კასპიის ზღვასთან არის დატანილი ამ ეპოქის ზოგიერთ სხვა რუკაზეც, მაგალითად, მერკატორის მიერ შედგენილ ოსმალეთის იმპერიის რუკაზე, რომელიც გამოცემულია XVII საუკუნის დასაწყისში (აქ ის აღნიშნულია როგორც Georguria). იხ.: Игорь Фоменко. Образ мира на старинных портланах. Причерноморье. Конец XIII - XVII вв. Москва, 2007. სხვა ვარაუდით, ეს შესაძლოა იყოს კასპიის ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთში მდებარე მხარე "გურგანის" მცდარი ლოკალიზაცია.

⁵ იხ.: XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ., 1981.

რეკა. 1652-1656 წლებში გამოვიდა ატლასი ოთხტომეული – ევროპა, აფრიკა, ამერიკა და აზია (L'Europe, L'Afrique, L'Amerique & L'Asie). აზიის ტომი შედგებოდა 17 რეკისგან, რომელთაგან ერთერთი საქართველოს რეკაა. ხანსინის ეს ატლასი შემდგომში საფუძვლად დაედო სხვა კარტოგრაფების შრომებს, მათ შორის – პიერ დუ ვალის (Pierre Du Val) ატლასს. ნიკოლა ხანსინი გარდაიცვალა პარიზში, 1667 წელს. მისი საქმე განაგრძეს მისმა ორმა შვილმა და შვილიშვილმა.

ინფორმაცია საქართველოს შესახებ (ლათინურ ენაზე), რომელიც განთავსებულია წიგნის "შესავალი გეოგრაფიისათვის" X თავის 503-508 გვერდებზე, ასეთია¹:

X თავი

საქართველო (Georgia), სამეგრელო (Mengrelia), ჩერქეზეთი (Circassia), კომანია (Comania)²

მას შემდეგ, რაც თურქეთის აზიურ ნაწილს (Turcia Asiatica) გაევიდოდა, ჯერ დგება აზიის იმ რეგიონზე, რომელიც ექსინის პონტოს (Pontum Euxinum)³, ანუ შავ ზღვას (mare Nigrum) და კასპიის ზღვას (Caspium mare) შორის მდებარეობს. მასში (=ამ რეგიონში) გვხვდება საქართველო (Georgia), სამეგრელო (Mengrelia), ჩერქეზეთი (Circassia), აგრეთვე კომანია (Comania), რომელთაგან პირველი ორი უფრო სამხრეთის მხარესაა, შემდეგი ორი კი ჩრდილოეთისკენ.

საქართველოს აქვს ორგვარი გაგება: ფართო და ვიწრო. ფართო გაგებით ის ასეა შემოსაზღვრული: სამხრეთიდან შირვანი (Scirvania)⁴ – ხმარსეთის ნაწილით, დღეს – მდინარით (Armenia Majori), აგრეთვე ტრაპიზონის (Trapezuntina) პრეფექტურით – კაპადოკიის (Cappadocia), დღეს ამასიის (Amasia) ნაწილით; დასავლეთიდან – შავი ზღვით; ჩრდილოეთიდან – ჩერქეზეთით (Circassia) და კომანიით (Comania); აღმოსავლეთიდან – დაგესტანით (Daghestania). ამ მოხაზულობაში შულის სამეგრელოც. ადრე ეს იყო უფრო ვრცელი (=მნიშვნელოვანი) [რეგიონი], ექვემდებარებოდა ერთ მეფეს, რომლის სამეფო ტახტაც ქუთაისში (Cotatis) იყო. დღეს ის იმერეთის სამეფოს (Regni Imeretia) დედაქალაქია.

ვიწრო გაგებით საქართველოს, სხვაგვარად – საკუთრივ [საქართველოს] აღმოსავლეთისკენ აკრავს კასპიის ზღვა, და დასავლეთისკენ – მთები, რომლებითაც გამოიყოფა სამეგრელოსგან; ასე აღიქმებენ საქართველოს ტავერნიე (Tavernierus)⁵, და სხვები. ეს საქართველო (Georgia), გალეხისთვის (=ფრანგებისთვის) – გეორგიე (Georgie), სხვებისთვის – გურჯიენ (Gurjien), ხოლო აზიური მოხაზულობისთვის – გურჯისტანი (Gurgistan), დღეს ხმარსთა მეფის გამგებლობაშია. ქართველები, როგორც ამბობენ, არიან მამაცი, ბეჭად გამოცდილი მოიხარნი, ხანდონი, ამ სახელებით [სარგებლობენ] ხმარსთა მეფესთანაც და სიეზარულში [არიან] მოგოლის

¹ კომანიის (კუმანიის) სახელწოდება მომდინარეობს კომანთა, ანუ ყივჩაყთა ტომებიდან.

² პონტოს ექსინის, ანუ სტუმართმოყვარე ზღვა არის შავი ზღვის ძველი ბერძნული სახელწოდება.

³ შირვანი – ისტორიული ქვეყანა ახლანდელი აზერბაიჯანის ჩრდ.-აღმ. ნაწილში. მისი პოლიტიკური ცენტრი იყო ქ. შუშა. იმ ეპოქაში შირვანი ხმარსეთის ნაწილი იყო.

⁴ ფელისისმება ფრანგი ეპარა და მოგზაური ფან-ბატისტ ტავერნიე (Jean-Baptiste Tavernier) (1605-1689).

მაგარტანა (Magna Mogoli)¹, ზრდილობანი, ზომაზე მეტად მოყვარენი კარგი ღვინისა, რომლის მოსავლიანობაც საქართველოში უზარმაზარია; გარეგნობით წარმოსადგენი, პირველ რიგში – ქალთა სქესი, რომლის ხელში ჩადებასაც სპარსთა ბეგეც და თურქიც დიდად ესწრაფვის. ძალზე დიდი ნაწილი ქრისტიანობის აღმსარებელია, პირველ რიგში – კაცები (თუმცა მათში ღრმად განსწავლული მანცა მეტიხმეტად მცირეა); დანარჩენ ნაწილს მაჰმადიანობა აქვს მიღებული, რასაც მხარს უჭერს სპარსეთის ბეგე, რომელიც არათუ მხოლოდ მაჰმადიანებისა, საქართველოს თითქმის სრული გამგებელიცაა (=პრეფექტი). საქართველო დაყოფილია ორ პროვინციად: კახეთად (Gaguetiam) და ქართლად (Cardueliam). ერთსაც და მეორესაც სპარსეთის ბეგე უნიშნავს მმართველს თვით საქართველოს წარჩინებულთა წრიდან, რომლებსაც ამკობს ბეგის ტიტულით. Gaguetia, Gagheti, ანუ კახეთი (Kacheti), ხანსონის Zacheti, დიდებული სამეფოს სახელის მქონე, მღებარეობს აღმოსავლეთით სპარსეთის პროვინცია – შირვანსა (Scirvaniam) და დასავლეთით და ჩრდილოეთით საქართველოს მეორე ნაწილს – ქართლს შორის, რომელიც მღებარეობს შუა მთიანეთში და მასზე მიედინება მდინარე მტკვარი (Cyro, Kurr). მისი (=კახეთის) უფრო გამორჩეული ქალაქია ძეგამი (Zaganum), Zagan ანუ Zagain², ხანსონის მიხედვით – მდინარე. როგორც ასე თუ ისე (=საქმარისად) გავეცანით, კახეთს დასავლეთითა და ჩრდილოეთით ესაზღვრება ქართლი (Carduelia, Carduel, ანუ Cartuel), ტავერნიეს მიხედვით – Kartelē, საქართველოს მეორე სამეფო, თანაც პირველზე უფრო ერცელი, რომლის დედაქალაქია, ისევე როგორც მთელი საქართველოსი, ტფილისი (Tephlis, Teflis), არაუშინებელი (=არასტარა) მოხდენილი ქალაქი, რომელიც გაშენებულია მდინარე მტკვრის (Cyrum) სანაპიროზე წარმტაც რეგიონში. ის არის აბრეშუმით უზარმაზარი ვაჭრობის გამაღებელი.

სადაც დღეს საკუთრივ საქართველოა, ოდესღაც იყო იბერია (Iberia), მთებით და მდებარეობით, რომელიც მღებარეობს აღმოსავლეთიდან ალბანეთს (Albaniam), ჩრდილოეთიდან (მედივარსკლავეთიდან) აზიურ სარმატიას (Sarmatian Asiaticam), დასავლეთიდან კოლხეთს (Colchidem) და სამხრეთიდან დიდ არმენიას (Armeniam majorem) შორის. მისი უპრეინგვალესი ქალაქები იყო არმაქტიკა (Armactica), სხვაგვარად Armotica³, ანუ Harmostis და Artanissa⁴. აქაც ასევე მტკვარი (Cyro) მიედინებოდა (ისიც ასევე მტკვრით ირწყვებოდა).

საქართველოდან (იგულისხმება "საკუთრივ საქართველო", ანუ ქართლი და კახეთი – გ.ლ.) გადავდივართ სამეგრელოში (Mengreliam), Mengrelia, რომელიც არის, ფართო გაგებით საქართველოს (Georgia) ერთ-ერთი ნაწილი. მას ესაზღვრება აღმოსავლეთით გადაშლილი საქართველო (ქართლი და კახეთი – გ.ლ.); სამხრეთიდან – დიდი არმენია და ტრაპიზონის პრეფექტურა; დასავლეთით – შავი ზღვა; ჩრდილოეთის მხარეს განთავსებული სამეგრელო

¹ მოგოლის (Mogol, Mogul) სახელმწიფო იმ ეპოქაში მღებარეობდა სპარსეთის იმპერიის აღმოსავლეთით, დღევანდელი პაკისტანის და ინდოეთის ჩრდილოეთ ნაწილში. სახელი მიიღო მონღოლურ-თათრული წარმოშობის მმართველი დინასტიის გამო.

² ძეგამი (ძაგეში, ზაგეში), კახეთის სამეფოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ქალაქი, მღებარეობდა დღევანდელი აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე, ზაქათალის რაიონში.

³ აქ ავტორი აღბათ გულისხმობს ანტიკურ წყაროებით ცნობილ ქალაქ არმაქტიკას (სტრაბონის მიხედვით – პარმოზიკე), ანუ არმაზციხეს. იხ.: თინათინ ყაუხჩიშვილი. სტრაბონის გეოგრაფია, ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ., 1957, გვ. 129, 300.

⁴ სავარაუდოდ არტანუჯი.

რკინითა და ფოლადით იმდენად მდიდარია, რომ [შეუძლია] მხოლოდ ამ მინერალებით თურქეთი მოამარაგოს¹. აქ იმდენად გაჭირვებულები არიან ფულისა და ნებისმიერი ნივთის მხრივ, რომ ყველაზე ხშირად მოტაცებული ბავშვები იყიდება, ან არაფრად ღირებულ ნივთებზე იცვლება. გელესის მესვეურებიც კი (ჩისინი კი, ვინც გელესიას უდგანან სათავეში) მათ საკუთარი ძაღლის გამოყენებით ზომიერებისკენ კი არ მოუწოდებენ, პირიქით, ფიქრობენ, რომ მათთან ერთად თავდაცვით მოიპოვონ ეს უფლება. და შემდგომ თურქეთსა და სპარსეთში ხშირად ხდებოდა მშენიერი ვოგო-ბიჭები იმის გამო, რომ ისინი მათ უამრავს ყიდდნენ. წმინდა მოღვაწის მოვალეობაა, რომ მისთვის სტესის [საკითხი] იყოს ნაკლებმნიშვნელოვანი; წმინდა რიტუალების დროს მამაკაცი [საწყისი] უმეტესწილად მიძინებულია (მამრისთვის იგი უმეტესწილად სახეცულია); საქართველოში ეს მომენტიც ხშირად უგულებელყოფილია². სამეგრელოს მეფეები ქრისტიანულ რელიგიას აღმსარებლობენ. დღეს ის დაყოფილია სამ პროვინციად, რომელთაგან ნებისმიერი გვხვდება სამეფოს სახელით, [ესენი] არიან იმერეთი (Imeretia), გურია (Guria), და აგრეთვე სამეგრელო (Mengrelia)³. იმერეთი (Imereti ანუ Imerete) სხვაგვარად ბასიასიუკი (Bassasiouk), ტავერნიეს მიხედვით Bassachiouk⁴. სამეგრელო ძლიერი პროვინციაა, მდებარეობს ქართლის – აღმოსავლეთით მდებარე საქართველოს პროვინციასა და გურიას შორის, რომელიც მისი უახლოესი [შემოხვედრა] დასავლეთით. მის (=სამეგრელოს) სამხრეთში მდებარეობს ფაზისი (Phasis), ამ მდებარეობაში მცხოვრებთათვის – რიონი (Rione), იტალიელთათვის – ფაზო (Fazo), რომელიც ხშირად წყალუხვი და ღინებით ბეტისებურად მდიდრე ხდება და რწყავს მთელ იმერეთს. მას (=იმერეთს) ჰყავს თავისი მეფე, რომელსაც ემორჩილება გურიაც და მასთან ერთად სამეგრელოც, და რომელიც (=მეფე) ახლა ძალიან ძლიერია⁵. ამ სამეფოს დედაქალაქი არის ქუთაისი (Colatis), ატარა ქალაქი ფაზისის სანაპიროზე, მთის ძირას, ციცაბო კლდეზე ციხესიმაგრითურთ. გურია (Guria), გურიელი (Guriel), სხვასთან (=სხვა ავტორთან) – (Guria, სამეგრელოს მომდევნო პროვინცია, იმერეთსა და შავ ზღვას შორის მდებარეობს. იგი ემორჩილება საკუთარი მეფის ძალა-უფლებას, რომელიც თურქების მფარველობაშია. მას არა აქვს მნიშვნე-

¹ თავის მოგზაურობის ჩანაწერებში, რან ბატისტ ტავერნიე აღნიშნავს, რომ რკინა ოსმალეთში ძირითადად სამეგრელოდან მდიდრია. იხ.: რან ბატისტ ტავერნიე. დიდი სენიორის სამეფო კარის ახალი აღწერა. თბ., 1974, გვ. 200.

² აქ ტექსტის შინაარსი ბუნდოვანია, თუმცა საყარაულოდ იგულისხმება ის ფაქტი, რომ ქართველი (მართლმადიდებელი) მღვდელი შესაძლოა ყოფილიყო დაოჯახებული, მაშინ როდესაც ეს რომის კათოლიკურ ეკლესიაში არ იყო დაშვებული.

აქ, ისევე როგორც ამ ეპოქის სხვა ავტორებთან (მაღე, დიუ კალი, დე ლა კრუა), სახელწოდება "სამეგრელო" იხმარება როგორც ფართო გაგებით, მთელი დასავლეთ საქართველოს აღსანიშნავად, ასევე უიწრო მიზნულობით – სამეგრელოს სამთავროს, ანუ ოდიშის აღსანიშნავად. ანალოგიური მოვლენა ფიქსირდება ქართულ ისტორიულ წყაროებშიც. სიტყვა "მეგრელი" დასავლეთ საქართველოს უძველესი ქართული სახელწოდებიდან – "გურისი" მომდინარეობს და თავდაპირველად ამ ტერიტორიის ყველა მოსახლეს აღნიშნავდა, მოგვიანებით კი მიიღო დასავლურ-ქართული ეთნოგრაფიული ჯგუფის – "მეგრელის" მიმდევრობა. სიტყვა მეგრელიდან მოდის ევროპულ წყაროებში დაფიქსირებული ტერმინი Megrelia=Mengrelia=Mingrelia. იხ.: თამაზ ბერაძე. "მეგრელი", "სამეგრელო", "ოდიში". საქართველოს და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია. თბ., 1993, გვ. 459-464.

თურქულად "ბასიასიუკი" ნიშნავს ღია თავს, ანუ თავმოყვას. ასე უწოდებდნენ თურქები იმერლებს, რადგან მათ ქულის ნაცულად ეხურათ მცირე ზომის თავსაბურავი, ე.წ. ფაფანკი. აქედან, იმერეთის სამეფოს ერთ-ერთი სახელწოდება.

³ ჩვენი გარკვეული ავტორი უნდა გულისხმობდეს იმერეთის მეფე ალექსანდრე III-ს.

გარკვეული სახელწოდების მქონე ქალაქები. სანსონი აშკარად ასახელებს ვართის (*Varthi*)¹, ქალაქს შავი ზღვის პირას; რობე (*Robbe*) – აზაკს (*Azach*)² და ბაშაჩუკს (*Bassachiuch*)³. სამეგრელოს შესაბამე პროვინცია არის სამეგრელო (*Mengrelia*), რომელსაც მთელი რეგიონის სახელი ჰქვია, მაგრამ ადგილობრივი მოსახლეობისთვის ეს არის ოდიში (*Odischi*), ქართველებისთვის – მეგრული (*Meghrelli*). იგი მოსაზღვრულია გურიის ჩრდილოეთით, დასავლეთიდან კი – შავი ზღვით. ის არის ნაყოფიერი და ნოყიერი (მორწყული) ნიადაგის მქონე, საკუთარი მეფით, რომელიც (=მეფე) არის დიდი ბატონის მოხარკე, მისსავე მფარველობაში მყოფი. მისი [სამეგრელოს] ქალაქებია ფაზისი (*Phasis, Fasso*), თანამოსახლე მდინარის შესართავთან მდებარე, და სებასტოპოლი (*Sebastopolis, Savatopoli*), დიდებული (სახელგანთქმული) სავაჭრო [ქალაქი], ღრმად შეჭრილი შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროში. არიან ისეთებიც (=ავტორები), რომლებიც პროვინცია ავოგასიას (აფხაზეთი – გლ.) (*Avogasiam*) ამ სამეგრელოს ნაწილად წარმოადგენენ (=ასახელებენ), რომელიც მას (=სამეგრელოს) ჩრდილოეთის მხრიდან გეგრის და შავი ზღვისკენ დასავლეთის მხარეს კარგა მოზრდილ სიერცხეზე გადაჭიმული. ამ მხარეში გამოირჩევა სანტა-სოფია (*S. Sophia*)⁴. სხვები (=სხვა ავტორები), იმ ადგილას ათავსებენ არა ავოგასიას, არამედ პროვინცია აბასკიას (*Abasciam*), აბასას (*Abassa*).

ფართო გაგებით საქართველოს შემდეგი ნაწილი, რომელიც დღეს სამეგრელოდ იწოდება, ძველთაგან კოლხეთად (*Colchis*) იყო სახელდებული, მდებარეობს იბერიას, დიდ არმენიას. პონტოსას (=შავ ზღვას) და აზიურ სარმატიას (*Sarmatiam Asiaticam*) შორის. მას სახეც განთქმული ხომალდით – არგოთი მოადგა იასონი (*Jason*) არგონავტებთან – საბერძნეთის ანტიკური ზღვაობის საუკეთესო ნაწილთან (=თავიდან) ერთად და მღვდელს დახმარებით ოქროს საცობი გაიტაცა, დააბრუნა საბერძნეთში. კოლხეთის ზღვები იფენენ მანრალები (*Manrali*), ზაქები (*Zalae*), ზანები (*Zani*), ხოლო ქალაქთაგან გამოირჩეოდა ფაზისი (*Phasis*), ოდესღაც უტაიურესი საზღვაოსნო პუნქტი, და დიოსკურია (*Dioscurias*), შემდგომ სებასტოპოლად წოდებული, რომელთა შესახებაც სამეგრელოსთან დაკავშირებით მოკლე უკვე ვისახდრეთ.

აზიის რეგიონიდან, რომელიც ეფესინის პონტოსას და შავ ზღვას შორის მდებარეობს⁵, რჩება ჩერქეზეთი (*Circassia*) და ასევე კომანია (*Comania*), რომლებსაც სამეგრელოსა და აგრეთვე საქართველოსგან ჰყოფს კავკასიონი (*Caucasus*), აზიაში ყველაზე ცნობილი, ყველაზე მაღალი, მარადი თოვლით დაფარული მთა, რომელიც მდებარეობს დასავლეთით ეფესინის პონტოსას და აღმოსავლეთით კასპიის ზღვას შორის, რომლის ნაწილიც დასავლეთით არის კორაქსი (*Corax*).

¹ Vathi (Vati, Varlui) არის ტაშიში ბათუმის დამახინჯებული ვარიანტი. ამ სახით გვხვდება ის ჯერ კიდევ XV საუკუნეში, ევქსტელი დიპლომატების – ბარბაროს და კონტარინის ცნობებში.

² აზაკი (ანუ აზოვი) მდებარეობდა მდ. დონის შესართავთან აზოვის ზღვასთან, თუმცა სანსონის რუკაზე ის შეცდომით აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთშიც არის დატანილი.

³ ესეც შეცდომა უნდა იყოს, რადგან სხვა წყაროების მიხედვით ბაშაჩუკი შეესაბამება ან იმერეთს, ან მის მთავარ ქალაქს – ქუთაისს.

⁴ სანტა-სოფია, რომლის სახელწოდებაც სავარაუდოდ წმინდა სოფიის ტაძრიდან მომდინარეობს, იყო ქალაქი აფხაზეთის ტერიტორიაზე, სოფ. ბზოფთან (ზოგიერთი ავტორის მიხედვით ეს იყო გერუელთა ფაქტობრივი სოფელი ალაშაძის მიდამოებში. იხ.: ალექსანდრე დიაკოვ-ტარასოვი. გავრა და მისი შემოგარენი. თბ., 2003.

⁵ აქ აღმათ შეცდომა, უნდა იყოს "შავ ზღვას და კასპიის ზღვას შორის."

დღეს მას სხვები და სხვები (=სხვადასხვა ავტორი) სხვადასხვაგვარად მოიხსენიებენ: *Cocas*, *Cochias*, *Albsor*, *Adazar*, *Salatto*, *Elbours*. ხორკსიას (ჩერქეზეთი - გლ.) (*Circassiam*, *Cirkassien*) ტავერნიე ათავსებს სამეგრელოს ჩრდილოეთით, და კომანიას დასავლეთით, რომლისგანაც მოაწვდის გამოყოფა. სხვების (=სხვა ავტორების) მიხედვით ჩერქეზეთი მდებარეობს საქართველოს, კასპიის ზღვას, მდინარე ეოლვას, ანუ მოსკოვიასა (*Moscoviam*) და ტანაისის (*Tanaim*) შორის. ტავერნიეს ცნობით, რეგიონი მდიდარია მთებით, წყაროებით, ხეობებით, ტყეებით, ვეკილებით, ევლებით, მსხვილფეხა საქონლის ჯოგებითა და შინაური ცხოველებით, რომელთა შორის ქუძას იშასურებენ ცხენები, თხები და ცხვრები. არცერთი ქალაქი ან სოფელი აქ არ არის, არის წრიული ფორმის სოფლები (მაკები), რომელთა შუაშიც არის უზარმაზარი მუდანი (=ხივრეც). ჩერქეზები (*Circassi*) *Cherken* ანუ *Cirkassiers*, მარცვატაყებით ცხოვრობენ და არა მხოლოდ მეზობლების მიწებს, არამედ საკუთარ თანამემამულეებსაც კი აჩანაგებენ. ჩვევად აქვთ რიგრიგობით თავს დაესხან ერთმანეთს. კაცებიცა და ქალებიც ერთნაირად იხსავენ იარაღს; ისინი (=კაცები) წვერს არ უშვებენ მანამ, სანამ 60 წლის ასაკს არ მიაღწევენ. არა აქვთ ვაზი, არც სასმელს - ყავას და არც თამბაქოს იყენებენ, სასმელად ხმარობენ იმას, რასაც ქვრისგან ამზადებენ და რომელიც სავსეა სპირტით. რელიგია, რომელსაც აღმსარებლობენ, განსხვავებულია ქრისტიანობისგანაც და მამულაზიანობისგანაც. ჩერქეზებს შორის უფრო წარჩინებული დანარჩენებზე ლესხოტურ ძალაუფლებას ახორციელებენ.

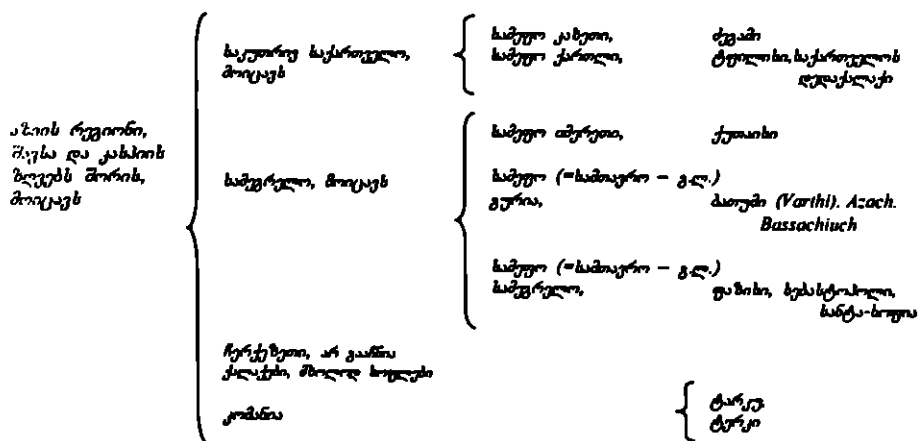
კომანიას (*Comaniam*, *Komaniem*) ყველა ერთნაირად არ საზღვრავს (=საზღვრებს ერთნაირად არ ასახელებს). სანსონი მას საზღვრავს დასავლეთიდან ვეჟსინის პონტოთი, კიმერიული ბოსფორით (*Bosphorus Cimmerius*) და აზოვის ზღვით (*Palus Maotilis*); ჩრდილოეთიდან - ტანაისით (*Tanais*) და მოსკოვით (*Moscovia*), აღმოსავლეთიდან - კასპიის ზღვით; სამხრეთიდან - კავკასიის მთით, ანუ საქართველოთი. მაგრამ ფართო გაგებით ჩერქეზეთისგან იგი გამოიყოფილი არ არის. არიან ისეთებიც (=სხვა ავტორები), რომლებთანაც მცირე თათრეთიც (*Tartaria minor*) კომანიის ნაწილია. ტავერნიე კომანიას საზღვრავს დასავლეთიდან ჩერქეზეთით, ჩრდილოეთიდან - მოსკოვით, აღმოსავლეთიდან - კასპიის ზღვით, ხოლო სამხრეთიდან - ეიწრა გაყვებით საქართველოთი. მისი უფრო აღმოსავლეთი ნაწილი ნოყიერი და მარწყვული მიწების მქონე ევლია კომანიელების უდიდესი ნაწილი, რომლებსაც ყუმუხებს (*Komouchs*) უწოდებენ, ცხოვრობს მთების ძირას, საიდანაც წყალუხვი წყაროები იღებენ სათავეს. მათ (=ყუმუხებს) იმდენად ეშინიათ იმათი თავდასხმისა, რომლებიც თავად გააჩანაგებს, რომ ნადავლითა და [მოტაცებული] საქონლით მთებში იხიზნებიან. იმისგანაც ისევე, როგორც მცირე თათრები. მამუელთა და აბრეშუმის ნაწარმით მათ სპარსეთი ამარაგებს. ცხოვრობენ სპარსთა მეფის მფარველობაში. ამ მხარეებს (ან, ამ მხარეებიდან მოყოლებული) იგი (=სპარსეთი) ზედამხედველობს. ზნე-ჩვეულებებით ისინი ძალიან ჰგანან ჩერქეზებს. კომანიის ნაწილი უკავია დაღესტანს (*Daghestania*, *Daghestan*, *Daguestan*). დაღესტანი მდებარეობს საკუთრივ საქართველოსთან, სპარსეთის პრეზენცია შირვანთან და კასპიის ზღვასთან, რომელიც ამასთანავე თათრებით (*Tartaris*) არის დასახლებული. იგი იმართება საკუთარი მთავრების მიერ. მისი ყველაზე ცნობილი ადგილია

ტარკუ (Tarku), ხსენებულ ზღვასთან, რომელსაც ჩრდილოეთის მხარეს კომანიაში ტერკი (Terki)¹ ესაზღვრება.

სადაც დღეს დაღესტანია წარმოდგენილი და განფენილი, იდესლაც იყო ალბანეთი (Albania), რომელიც მდებარეობდა კასპიის ზღვას, დიდ არშენას, იბერიასა და ასევე აზიურ სარმატიას შორის. მისი ქალაქებიდან ყველაზე ცნობილი იყო ორი ზღვისპირა ქალაქი Getara და Albana.

ტერიტორია, სადაც ტავერნიე ჩერქეზეთს და კომანიას განათავსებს, იყო აზიური სარმატიის (Sarmatiae Asiaticae) ნაწილი, რომელშიც ჩრდილოეთის მხრიდან შუდის კლუვერიუსი (Cluverius) (?) მდინარეებით – ვოლგითა და ტანაისით; სხვა [მდინარეები] მას აკეთუნ მოსკოვური თათრების გავლით, ხოლო აზიური სარმატია კლუვერიუსითურთ აზიური სკითიის (Scythiae Asiaticae) ნაწილია, რომლის შესახებაც ნათქვამია თათრეთში (Tartaria) (თათრეთის შესახებ თხრობაში). მრავალრიცხოვან სარმატიის ხალხთა შორის უფრო ბევრნი (ან, უფრო ცნობილნი) იყვნენ თურქები (Turcae), თურქეთის იმპერიის დამაარსებელნი, რომლებიც ადგილობრივებთან (auctoribus) ერთად განსახლებულნი არიან აზიის ზღვას, კავკასიის მთიანეთსა და კასპიის ზღვას შორის. არიან ასევე ამაზონები – ქალთა მოდგმა, უადრესად გეომარი, და მეტად საზღვგანთქმული, რომელიც (=მოდგმა) ტანაისის ახლოს ბინადრობს. ეს მოდგმა ძველად მარჯვენა ტუბუს იწვევდა, რათა შემდგომ, როცა მტრებთან შესაზვედრად იარაღის აღება მოუხდებოდათ, უფრო მხნენი ყოფილიყვნენ. ისინი ტანაისიდან გადავიდნენ კასპიურ ზღვაში მტკიცე საკარძლებით (აღმათ, მტკიცედ შეკრული ტივებით) მდინარე თერმოდონტისკენ (Thermodoontem), რომელიც ამაზონის მთიდან (Monte Amazonio) ეშვება. იყვნენ (=იმდობდნენ) ტრიას მხარეს ბერძნების წინააღმდეგ.

მოსდევს წარმოდგენილი რეგიონის ტაბულა:

რუკა "ტურკომანია, საქართველო, კომანია" დაბეჭდილია ქალაქზე ზომით 30სმX21სმ. ნაბეჭდი არე მოიკავს 23,5სმX18,5სმ-ს. რუკაზე დატანილია მერიდიანების და პარალელების სისტემა – ე.წ. კარტოგრაფიული ბადე. მარცხენა ქვედა კუთხე უჭირავს დეკლარაციულ ჩარჩოს,

¹ ტერკის ციხე-ქალაქი მდ. თერგის ნაპირას დააარსეს რუსებმა XVI საუკუნის ბოლოს.

რომელშიც მოთავსებულია რუკის სათური ფრანგულ ენაზე – Turcomanie¹, Georgie, Commanie, Par N. Sanson d'Abbeville, Geo:ord^e du'Roy.

ეს რუკა საკმაოდ დეტალურია, თუმცა გვხვდება მრავალი ტოპოგრაფიულ-გეოგრაფიული და ტოპონიმური უზუსტობა და შეცდომა, რაც ძირითადად დამახასიათებელია ამ ეპოქის რუკების უმეტესობისათვის. განსაკუთრებით აღსანიშნავია საკმაოდ დიდი ტბის არსებობა თბილისის ჩრდილოეთით². ტბას აქვს წარწერა: Lac d'Exechie, აღნიშნულია ამავე სახელწოდების დასახლებული პუნქტიც. სავარაუდოდ ეს არის სევანის ტბის (გოგჩა) მცდარი ლოკალიზაცია³. ამ შეცდომას თან სდევს მასთან დაკავშირებული კიდევ უფრო უხეში შეცდომა: თბილისთან ახლოს ერთმანეთს კვეთს მდ. მტკვარი (თუმცა აქ მისი სახელწოდება დატანილი არაა) და სამხრეთიდან გამოძვარი მდინარე, რომელიც შესაძლოა დღევანდელი მდ. რაზდანი იყოს. აგრეთვე აღსანიშნავია კავკასიონის მთაგრეხილის მიმართულება, რომლის ძირითადი მასივი არა აღმოსავლეთ-დასავლეთის, არამედ სამხრეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთისკენ არის გადაჭიმული, რაც შუა საუკუნეების რუკებისთვისაა დამახასიათებელი. აგრეთვე შეცდომითაა დატანილი მდინარე რიონის მიმართულება – აქ ის სამხრეთიდან, მცირე კავკასიონიდან იღებს სათავეს (თუმცა ამ რუკაზე მისი სათავე დამტკიცებულია, რაც შესწორების მცდელობად შეიძლება მივიჩნიოთ)⁴.

რეგიონების საზღვრები გამოყოფილია წერტილოვანი ხაზებით. შავსა (Mer Noire, Mer Maieure, Pont Euxin) და კასპიის (Mer Caspienne)⁵ ზღეებს შორის სივრცეს სრულიად ფარავს წარწერა "საქართველო" (GEORGIE), რომელსაც მართებულად კვეთს წარწერა "გურჯისტანი" (Gurgisian). წარწერა "ქართველები" (Georgiens) დატანილია ტფილისის (Teflis) მიმდებარედ (გამოყოფილია საზღვრით, რაც ალბათ პროვინცია ქვემო ქართლს უნდა აღნიშნავდეს, თუმცა მისი ტერიტორია აღწევს კასპიის ზღვამდე და მოიცავს ქალაქ დერბენდს (Derbent)). დასახლებული პუნქტების აღსანიშნავად ავტორი იყენებს წერტილოვან პუნსონებს (გრადაციის გარეშე) და ციხესიმაგრის სქემატურ გამოსახულებას – უფრო მსხვილი და მნიშვნელოვანი ადგილების აღსანიშნავად.

სამეგრელოსა (Mingrelie) და აფხაზეთს (Avogazie) შორის საზღვარი ბიჭვინთასა (Pezonda) და სებასტოპოლის (Savtopoli) შორის არის გავლებული; იგი ემთხვევა მდინარეს, რომელიც მდებარეობის მიხედვით დღევანდელი გუმისთა უნდა იყოს (სახელწოდება დატანილი არაა). აფხაზეთის ჩრდილოეთი საზღვარი მდებარეობს დასახლებულ პუნქტ ზოსთასთან (Costa).

¹ ტურკომანია აღნიშნავს ოსმალეთის იმპერიის იმ ნაწილს, რომელიც ანტიკურ წყაროებში ცნობილია როგორც დიდი არმენია.

² ეს შეცდომა გვხვდება უფრო ადრეულ რუკებზეც, მაგალითად, ვენეციელი კარტოგრაფის, ჯოვანი ანტონიო მაგინის (Giovanni Antonio Magini) 1596 წლის რუკაზე.

³ სევანის ტბა, ანუ გოგჩა, შედიოდა საქართველოს სამეფოს, შემდგომ კი ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში. ბუნებრივია, ეს ინფორმაცია ხელმისაწვდომი იყო ევროპელი კარტოგრაფებისათვის, მაგრამ მისი ლოკალიზაციის განსაზღვრებამ შეცდომა იქნა დაშვებული (უცნობია, თავდაპირველად რომელი კარტოგრაფის მიერ), რაც შემდეგ სხვა კარტოგრაფებმაც გაიმეორეს.

⁴ ანალოგიური შეცდომა აღინიშნება ამ ეპოქის სხვა რუკებზეც, მაგალითად, რომერტ მორდენის რუკაზე (იხ. წყარო 4). ამ შეცდომის მიზეზი ალბათ სტრაბონის ცნობებია, სადაც ის არმენიის აღწერისას ასახელებს მდ. ფაზისის სათავეს, რაც სინამდვილეში მდ. ჰოროზის სათავე უნდა იყოს. იხ.: თანართი ყავსჩიშვილი. სტრაბონის გეოგრაფია, ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ., 1957, გვ. 190.

⁵ კასპიის ზღვამ სახელწოდება მიიღო კავკასიის აღმოსავლეთ ნაწილში მცხოვრები მე. ტომების – კასიების სახლის მიხედვით. სხვადასხვა დროს კასპიის ზღვას ეწოდებოდა გურჯანის, დარუბანდის, ნაზარეთის, ბაქოს, გილანის, ტაბრიზსტანის და სხვ. ზღვა. ამ რუკაზე ის რამდენიმე სახელწოდებით არის წარმოდგენილი: Mer de Bacu, ou de Sala encor de Tabarestan, de Gilan & c. autres' Mer Caspienne & c.

დატანილია გაგრა (Cacari), ბიჭვინთა (Pezonda), სანტა-სოფია (S^o Sofia). საქართველოს დანარჩენ ტერიტორიაზე აღინიშნული დასახლებული პუნქტებიდან იდენტიფიცირდება: ტფილისი (Teflis), სებასტოპოლი (Savastopoli), ფაზისი (Fazze), ბათუმი (Lonati), Chirino (ხინო?), ყარაჯალა (Carachala), ბაშაჩუკი (Bassachiuch) (რომელიც მდებარეობის მიხედვით იმერეთის მოავარი ქალაქი – ქუთაისი უნდა იყოს).

3. რუკა “საქართველო” (Georgie) პიერ დიუ ვალის (Pierre Du Val) მიერ შედგენილი ატლასიდან “მსოფლიო, ანუ სამყაროს გეოგრაფია” (Le Monde ou la Geographie Universelle), გამოცემული 1670 წელს. მოგვიანებით მოხდა რუკების რედაქტირება და განმეორებით გამოიცა 1676 და 1682 წლებში. აქ მოტანილი რუკა ამოღებულია ატლასის 1682 წლის გამოცემიდან¹ (იხ. დანართი, სურ. 3).

პიერ დიუ ვალი – ფრანგი კარტოგრაფი, დაიბადა ~1618 წელს აბევილში (Abbeville). ის იყო ცნობილი კარტოგრაფის – ნიკოლა სანსონის სიძე და მისი მოწაფე. ძირითადად მოღვაწეობდა პარიზში, არის მრავალი რუკის და ატლასის ავტორი. გარდა რუკებისა, მან სახელი გაითქვა გეოგრაფიული მონაარსის ბანქოს ქაღალდების შექმნით. გარდაიცვალა 1683 წელს. პიერ დიუ ვალის საქმიანობა განაგრძეს მისმა მეუღლემ და ორმა ქალიშვილმა.

რუკა დაბეჭდილია ქაღალდზე ზომით 16სმX15,5სმ. საბეჭდი არე მოიცავს 12,5სმX10სმ-ს. მარცხენა ქვედა კუთხე უჭირავს დეკორატიულ ოთხკუთხედ ჩარჩოს, რომელშიც მოთავსებულია რუკის სათაური – “საქართველო” (Georgie). ჩვენთვის ცნობილი ამ ეპოქის რუკებიდან ეს ერთადერთი რუკაა, რომელიც სათაურში მხოლოდ საქართველოს მოიხსენიებს².

მერიდიანების და პარალელების სისტემა მხოლოდ რუკის ჩარჩოზეა დატანილი (ე.წ. გრადუსული, კარტოგრაფიული ჩარჩო). რეგიონების საზღვრები გამოყოფილია წერტილოვანი ხაზებით. შავ (Mer Noire) და კასპიის (Mer de K[=G]ilan) ზღვებს შორის სამი რეგიონია საზღვრებით გამოყოფილი: სამეგრელო (Mingrelie), რომელიც მოიცავს გურიას და ლაზეთს (Guriel, Lazi al Curu), იმერეთი (Basciuk) და ზუირია (Zuirie). ცენტრში არის წარწერა “გურჯისტანი” (Gurgistan). ტფილისის (Tiflis) სამხრეთით მდებარეობენ კახეთი (Kachet) და დაღესტანი (Dagestan), თუმცა მათი საზღვრები გამოყოფილი არაა. პროპორციები ბლიერაა დარღვეული, ამიტომ კახეთს და დაღესტანს ძალზე მცირე ფართობი უკავიათ, მათი ლოკალიზაციაც მცდარია. ოსმალეთის (თურქეთის) იმპერიას (Turquie) და ქართლის სამეფოს შორის (Gurgistan) საზღვარი აქ ტფილისის ჩრდილოეთით არის გაკლებული და ტფილისს, კახეთს და დაღესტანს ოსმალეთის საზღვრებში აქცევს (თუმცა ტექსტში ეს ტერიტორიები

¹ დიუ ვალის ეს რუკა აღწერის გარეშე მოტანილია წიგნში: გურამ ლორთქიფანიძე, გოჩა გერაძე. კოლხური თეთრი – კულტუროლოგიური ასპექტები. თბილისი, 2005.

² აღნიშნული გეოგრაფიული ბანქოს ქაღალდები მოიცავდა საქართველოსაც. იხ.: Бадрі Гогія. Абхазия – историческая провинция Грузии. Париж – Тбилиси, 2005. с. 41.

³ აგრეთვე, დიუ ვალის რუკის რედაქტირებული ვარიანტები, გამოცემული სხვა კარტოგრაფების მიერ.

საქართველოს შემადგენლობაშია მოხსენიებული). ამ მეტად უხეში შეცდომის მიზეზი, ჩვენი აზრით, შემდეგში მდგომარეობს: ამ რუკაზე, ისევე როგორც ნიკოლა სანსონის რუკაზე¹, თბილისის ჩრდილოეთით დატანილია ტბა, რომელიც სევანის ტბა (გოგჩა) უნდა იყოს. პიერ დიუ ვალს აღნიშნული რუკის შედგენის დროს ალბათ გააჩნდა ახალი ინფორმაცია, რომ ქართლსა და ოსმალეთს შორის საზღვარი სევანის ტბის სამხრეთით გადიოდა. ამ ინფორმაციის შესაბამისად მან გაეღო საზღვარი სევანის ტბის სამხრეთით, მაგრამ მისი მცდარი ლოკალიზაცია უცვლელი დატოვა. რადგან ის სანსონის რუკიდან იყო გადმოღებული და მის სისწორეში ეჭვი არ შეიტანა, ან არ გააჩნდა სხვა, უფრო სარწმუნო წყარო მისი მდებარეობის დასადგენად. აღსანიშნავია ისიც, რომ სანსონის რუკაზე თბილისის მიმდებარედ დატანილია საზღვრის ზანით გამოყოფილი პროვინცია, რომელსაც ქვემო ქართლად მივიჩნევთ, ხოლო სანსონს აღნიშნული აქვს როგორც "ქართველები" (Georgiens). შესაძლოა, პიერ დიუ ვალი შეცდომაში სწორედ ამ ფაქტმა შეიყვანა. კახეთის და დაღესტნის მცდარი ლოკალიზაცია კი ნამდვილად დიუ ვალს ეკუთვნის და ის სანსონის რუკიდან არ მომდინარეობს.

სხვა ტოპონიმები, რომელთა იდეტენტიფიცირებაც შესაძლებელია, შემდეგია: სებასტოპოლი (Savastopoli), პორტი (Port), რომელიც მდებარეობის მიხედვით შესაძლოა იყოს დღევანდელი ოჩამჩირე, ფაზისი (Fasso), ბათუმი (Lonati), Chirina (ხინო?), ქუთაისი (Cotachis), სკანდა (Scander), ჰეგამი (Zagran), გორი (Cori). აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში დატანილია "სუანები" (Suanes).

მდინარეთაგან დატანილია ფაზისი (რიონი) (Faze) და მტკვარი (Kur). ორივე მათგანის მოხაზულობა მეტად არაზუსტია.

პიერ დიუ ვალის ეს რუკა მცირედი რედაქტირებით (ისევე როგორც მისი სხვა რუკები) გამოიყენა გერმანელმა კარტოგრაფმა იოჰან ულრიხ მულერმა (Johann Ulrich Müller) ატლასში, რომელიც გამოიცა 1692 წელს. საქართველოს რუკას მიუღერმა თან დაურთო საქართველოს "ქვეყნების" სია, რომელიც ასევე გადმოღებული იყო დიუ ვალის ატლასიდან²:

საქართველო (Georgien)³ თავის თავში მოიცავს⁴:

1. *სამეგრელოს (Mingrelien)⁵ ქუთაისით (Coatis), ფაზისით (Fazo) და სებასტოპოლით (Savastopoli).*

¹ როგორც ცნობილია, პიერ დიუ ვალის ეს რუკა (ისევე როგორც მისი სხვა რუკები) ეყრდნობა ნიკოლა სანსონის რუკებს.

² პიერ დიუ ვალის მიერ 1654 წელს პარიზში გამოცემულ ატლასში არის საქართველოს აღწერა, რომელიც წარმოდგენილია წიგნში: Бадри Гогия. Абхазия – историческая провинция Грузии. Париж – Тбилиси, 2005. с. 42.

³ გერმანულენოვან წყაროებში საქართველოს ეწოდება "გეორგიენ".

⁴ აქ სახელწოდება "სამეგრელო" იხმარება ფართო მნიშვნელობით: ის აღნიშნავს დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიას, რაც ამ ეპოქაში ნომინალურად იყო იმერეთის სამეფო, ანტიკურ ეპოქაში კი ვერისის სამეფო (კოლხეთი). "საკუთრი საქართველო" (Georgia propria) გულისხმობს აღმოსავლეთ საქართველოს – ქართლ-კახეთის სამეფოს, ანუ წარსულში ქართლის (იბერიის) სამეფოს. საქართველოს საზოგადო სახელწოდებაში (Georgia, Giorgia) იგულისხმება საქართველოს ერთიანი სამეფოს კულტურულ-პოლიტიკური დომინიონი – გეოგრაფიული ზოგადი დღევანდელი კავკასიის მნიშვნელობით. რიგ ავტორებთან საქართველო გულისხმობს დასავლეთ და აღმოსავლეთ ქართლ სამეფო-სამთავროებს ერთად (იხ.: ბუფიეს, ძატას, სანსონის, დე ფერის რუკები).

2. საკუთრივ საქართველოს:

1. კახეთს ($Z[=K]$ acheti) ჰეგამით (*Zagan*).

2. ქართლს ტფილისით (*Teflis*) და

3. საბარათიანოს (*Baraitrala*)¹ გორით (*Cori*)².

3. ზუირიას (*Zuirie*) ტარკით (*Tarki*)³.

4. შვედურულს (*Circassien*) ტემრიუკით (*Temerok*), ტამანიით (*Teman*) და აზაკით (*Azak*)⁴.

5. აბასკიას (*Abascia*) და

6. დაღესტანს (*Daghestan*).

4. რობერტ მორდენის (Robert Morden) რუკა "საქართველო, კომანია" (Georgia, Comania), წიგნიდან – "შესწორებული გეოგრაფია" (Geography Rectified...) ^{VI}, გამოცემული ლონდონში 1680 წელს (იხ. დანართი, სურ. 4).

რობერტ მორდენი იყო ინგლისელი გამოცემული, წიგნებით მოგზაურ, კარტოგრაფი და გლობუსების შექმნელი. დაიბადა ლონდონში ~1650 წელს. მას ეკუთვნის მრავალი რუკა და ატლასი, მერამ განსაკუთრებით ცნობილია მისი რუკები ატლასისთვის "კამდენის ბრიტანია" (*Camden's Britannia*). ატლასი "Geography Rectified" პირველად გამოიცა 1680 წელს და მოიცავდა 62 რუკას, შემდგომ, 1688, 1693 და 1700 წლების რედაქტირებული გამოცემები კი 78 რუკას. რობერტ მორდენი გარდაიცვალა 1703 წელს კორნჰილში (*Cornhill*).

რუკა დაბეჭდილია ქაღალდზე ზომით 15,5სმX20სმ. ნახევრი არე მოიცავს 13,4სმX11,4სმ-ს. აღნიშნება მკრთალი შეფერადება. მარცხენა ქვედა კუთხე უჭირავს ოთხკუთხედ ჩარჩოს, რომელშიც მოთავსებულია რუკის სათაური – "საქართველო, კომანია და ა.შ. რობერტ მორდენის მიხედვით" (Georgia, Comania & c. by Robert Morden). რუკაზე დატანილია კარტოგრაფიული ბადე.

¹ საბარათიანო – სათავადო ფეოდალურ საქართველოში, ჩამოყალიბდა XV საუკუნეში ქვემო ქართლის ტერიტორიაზე. სახელწოდება უკავშირდება ბარათაშვილების საგვარეულოს, კერძოდ კი დინასტიის დამაარსებლის, ბარათა ქაიხაძის სახელს. XVI საუკუნეში ის ქართლის სასარდლოს წარმოადგენდა (იწოდებოდა როგორც სომხით-საბარათიანო, მოიცავდა ალგეთს, ტყიას, მაშვერს, სომხთის, ტაშირს, ლორეს, ყაიფლს და თრაილეთის ნაწილს). იხ.: გივი ჯამბურია. ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან. თბ., 1955. აგრეთვე, დავით გვრიტიშვილი. ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობების ისტორიიდან (ქართლის სათავადოები). თბ., 1955.

² აღსანიშნავია, რომ დღე ვალის რუკაზე საბარათიანო დატანილი ზეერთოდ არაა, თუმცა ის დატანილია რობერტ მორდენის რუკაზე (იხ.: წყარო 4). კ. გორი არასდროს ყოფილა საბარათიანოს შემადგენლობაში.

³ ტარკი ანუ ტარკუ, მდებარეობდა დღევანდელი დაღესტნის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე, მახაჩკალიდან 4 კმ-ის დაშორებით. ამ ეპოქაში ის იყო ფეოდალური სამთავროს – ტარკის სამშულოს დედაქალაქი, რომელსაც ევროპული წყაროები მოიხსენიებენ როგორც "ზუირია".

⁴ ტემრიუკი და ტამანი მდებარეობდა დღევანდელი რუსეთის ფედერაციის კასნოვარის მხარეში. აზაკი (ანუ აზოვი) მდებარეობდა მდინარე დონის შესართავთან აზოვის ზღვასთან. აქვე მდებარეობდა იტალიელთა კოლონია – ტანა. ანტიკურ წყაროებში ტანაისი ეწოდებოდა მდინარე დონს.

შე (Pontus Euxinus)¹ და კასპიის (The Caspian sea) ზღვებს შორის დატანილია სახელწოდება "საქართველო" (Georgia). რეგიონების საზღვრები გამოყოფილია წერტილოვანი ხაზებით, ხოლო დასახლებული პუნქტები აღნიშნულია წერტილოვანი პუნსონებით გრადაციის გარეშე. საქართველოს ტერიტორიაზე დატანილია შემდეგი რეგიონები (სამეფო-სამთავროები) და დასახლებული პუნქტები: სამეგრელო, ანუ ოდიში (Reg. Mingrelia al Odisci), რომელიც მოიცავს აფხაზეთს (Abassa al Auogasia). აღნიშნულია დასახლებული პუნქტები სანტა-სოფია (S. Sofia), ესქისუმუნი (Eschisumuni)², სეპასტოპოლი (Savastopoli); იმერეთი (Reg. de Imerete, Bassachiouk), სადაც დატანილია დასახლებული პუნქტი ქუთაისი (Cotachis); გურია (Reg. de Gurie). აღნიშნულია დასახლებული პუნქტები ფაზისი (Fazo) და ბათუმი (Varth); საბარათიანი (Reg. de Baratrata); ქართლი (Reg. de Carduel). აღნიშნულია დასახლებული პუნქტები Kori (ალბათ გორი, თუმცა ლოკალიზაციის მიხედვით უფრო ახალგორს შეესაბამება) და ტფილისი (Teflis); კახეთი (Reg. de Cacheti). დატანილია დასახლებული პუნქტი ძეგამი (Zagan). აღმოსავლეთ საქართველოს ფარავს წარწერა "გურჯისტანი" (Gurgistan). აღსანიშნავია, რომ ქართული პროვინციების (სამეფო-სამთავროების) აღსანიშნავად ავტორი იყენებს სიტყვას "Reg" [Region (რეგიონი, პროვინცია) ან Regnum, სამეფო (ლათინურად)], მაშინ როდესაც ოსმალეთის იმპერიის პროვინციებს (ადმინისტრაციულ ერთეულებს) ის აღნიშნავს როგორც Beg³ (მაგალითად, Beg de Cars, Beg de Trebizond). სპარსეთის იმპერიის დაქვემდებარებაში მყოფ პროვინციებს (ერევანი, ყარაბაღი, შირვანი) ფარავს წარწერა – "სპარსეთის ნაწილი" (P[ar]t of Persia).

ამ რუკაზე მრავალი უზუსტობაა, რომელთაგანაც გასაკუთრებით აღსანიშნავია ჩერქეზეთის (Circasses) მცდარი ლოკალიზაცია საქართველოს ჩრდილო-აღმოსავლეთით, კასპიის ზღვის მიმდებარედ (ანალოგიურად სანსონის და დოუ ვალის რუკებისა); ჩრდილო-დასავლეთით დატანილია ყუმუხები (ან ყალმუხები), რომლებსაც ავტორი კომანიასთან აიგივებს (Comania or the Colmukes). ამ რუკის გვიანდელ, რედაქტირებულ გამოცემაში ეს უზუსტობა გამოსწორებულია, ასევე უფრო დეტალურად არის წარმოდგენილი საქართველოს ტერიტორია; მაგალითად, იმერეთის ჩრდილოეთით დატანილია "სუანები" (Suanes), პიდროგრაფიული ქსელიც უფრო სრულყოფილია – შესწორებულია რიონის მიმართულება, დატანილია მდ. ცხენისწყალი (Skeniskari). თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ გამოსწორებულია რამდენიმე შეცდომა, რომელიც ძველ რუკაზე ფიქსირდება, ადგილი აქვს მრავალ ახალ უზუსტობას.

¹ პონტოს ექსინის, ანუ სტუმარტომოვარე ზღვა არის შავი ზღვის ძველი ბერძნული სახელწოდება.

² ამ ტოპონიმის ზუსტი იდენტიფიცირება ვერ ხერხდება; "ესქი" (eski) თურქულად ნიშნავს ძველს, "სუმუნი" კი მიწნულია იგივე "ზოზუმად". იხ.: ილია ტაბაღაძე, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XX ს-ის პირველი მეოთხედი). ტომი III. თბ., 1987, გვ. 170.

³ ბეგი, ანუ ბეი, თურქული სიტყვაა და მმართველს, მთავარს ნიშნავს. ოსმალეთის იმპერიაში ბეგს უწოდებდნენ ადმინისტრაციული ერთეულების – სანჯაყების მმართველებს. სანჯაყები გაერთიანებული იყო უფრო მსხვილ ადმინისტრაციულ ერთეულებში – საბეგლარბეგობებში (რომლებსაც ბეგლარბეგები, ანუ ბეგის ბეგები მართავდნენ). Beg აქ საბეგლარბეგოს უნდა აღნიშნავდეს.

5. რუკა "საქართველო, სომხეთი" (Georgie, Armenie), რუკა "ალბანეთი, დიდი არმენია, კოლხეთი და იბერია ძველ დროში" (Albanie, Grande Armenie, Colchide et Iberie selon les anciens), ილუსტრაცია "ქართველები" (Georgiens) და ცნობები საქართველოს შესახებ ალენ მანსონ მალეს (Allain Manesson Mallet) წიგნიდან – "სამყაროს აღწერა" (Description de L'Univers), გამოცემული პარიზში 1683 წელს დენის ტიერის (Denys Thierry) მიერ, ტომი მეორე¹ (იხ. დანართი, სურ. 5ა, 5ბ, 5გ).

ალენ მალე დაიბადა საფრანგეთში 1630 წელს. ახალგაზრდობაში იყო ლუი XIV-ის არმიის რეგითი ჯარისკაცი, მოგვიანებით – ზღაღღი, შემდეგ კი თავდაცვითი ნაგებობების ინსპექტორი. არმიის დატოვების შემდეგ დაკავებული იყო წიგნების გამოცემაში სამხედრო ინჟინერობაზე. ბევრს მოეზურა და "სამყაროს აღწერაში" ჩამოთვლილი ადგილების უმეტესობა საკუთარი თვალით აქვს ნანახი (უცნობია, იმყოფებოდა თუ არა საქართველოში). "სამყაროს აღწერა" პირველად გამოიცა პარიზში, ფრანგულ ენაზე 1683 წელს. მოგვიანებით ის ითარგმნა და გამოიცა გერმანულად 1719 წელს. გარდა რუკებისა, აღნიშნული წიგნი მოიცავს ქვეყნების აღწერას, ქალაქების ზედეებს და ნაციონალურ კოსტიუმებში გამოწყობილი ადამიანების ილუსტრაციებს. ალენ მალე გარდაიცვალა 1706 წელს.

ორივე რუკა, ილუსტრაცია და ტექსტი დაბეჭდილია ქალაქ ზომით ~21სმX13,6სმ. რუკები და ილუსტრაცია შავ-თეთრია, თუმცა აღენიშნება მერთალი შეფერადების კვალი, რომელიც სავარაუდოდ გვიანდელია.

ალენ მალე თავის წიგნში გვაწვდის საკმაოდ სრულყოფილ ინფორმაციას საქართველოს და ზოგადად კავკასიის შესახებ, რაც მოიცავს საქართველოს ისტორიულ (ანტიკურ) რუკას, თანამედროვე რუკას, ქართველების ილუსტრაციას ეროვნულ კოსტიუმებში და ცნობებს საქართველოს შესახებ.

წერილობითი ინფორმაცია საქართველოს შესახებ (ფრანგულ ენაზე), რომელიც განთავსებულია მე-2 ტომის 210-ე და 212-ე გვერდებზე¹, ასეთია²:

"უშუალოდ საქართველო (Georgie) არის მხოლოდ ის ქვეყანა, რომელსაც ძველად იბერიას (Iberie) უწოდებდნენ, ახლა კი გურჯისტანს (Gurgistan). მაგრამ გეოგრაფები მასში მოაზრებენ ყვლაფერს, რაც მდებარეობს მდინარე დონსა (Don) და არმენიის, ანუ ტურკომანიის (Turcomanie) ჩრდილოეთით³. ამ მნიშვნელობით საქართველოს საზღვარებია: ჩრდილოეთით მოსკოვია (Moscovie), აღმოსავლეთით ტაბრისტანის (Tabristan) ზღვა, ძველად კასპიის, და

¹ 209-ე და 211-ე გვერდებზე განთავსებულია რუკები. ტექსტის ორიგინალური, ფრანგული ვარიანტი მოტანილია დანართში.

² აქ ადგილი აქვს ეთნოპოლიტიკური სახელწოდების გეოგრაფიულ განზოგადებას დღევანდელი კავკასიის ძირითადი ნაწილის მნიშვნელობით, რასაც ალბათ საუკუნოვანი ფესვები აქვს, რადგან თავისი კულტურული და პოლიტიკური ექსპანსიის ზენიტზე მყოფი საქართველოს სამეფო მართლაც მოიცავდა ამ ტერიტორიის უმეტეს ნაწილს.

სასრესთი, სამხრეთით არმენია და დასავლეთით შვეი ზღვა, აზოვის ზღვა (Mer de Limen) და მცირე თათრები¹. მისი მთავარი მთებია კავკასიონი და კორაქსი (Corax)².

მთავარი მდინარეებია ღონი, რომელიც ჩადინება აზოვის ზღვაში, ტურა (Tura), თერგი (Terca), მტკვარი (Kur), რომელიც უერთდება არაქსს (Aras), სანამ კასპიის ზღვას შეერთდებოდეს, და ფაზისი, რომელიც შვეი ზღვაში ჩადინება. ქვეყნის მცხოვრებნი ამ უკანასკნელს რიონს (Rione) ეძახიან.

საქართველოს საზოგადო სახელში შემავალი მთავარი ქვეყნებია: კომანია (Comanie), გურჯისტანი (Gurgistan), სამეგრელო (Mingrelie), ავოგასია (=აფხაზეთი) (Avogasie) და სირკასია (=ჩერქეზეთი) (Circassie).

კომანია. ადრე იგი აღძანეთს ეკუთვნოდა და ძველი ამაზონელების ნაწილად იქნა მიჩნეული. ეს არის დაბლობი (=გაშლილი) ქვეყანა, რომელიც საუკეთესოა მიწათმოქმედებისთვის, რადგან იქ ხშირია წვიმები, მაგრამ მცხოვრებთა სიმცირის გამო თითქმის უდაბნოაა [ქვეული]. ყუბუხები (Comouchs) მის აღმოსავლეთ ნაწილში ცხოვრობენ, კასპიის ზღვის გასწვრივ. ისინი სასრესეთის მეფის მფარველობაში არიან. მათი ძირითადი საქმეობები ყოველთვის მთის ძირშია, რათა საჭიროების შემთხვევაში მას შეაფარონ თავი საქონელთან ერთად, როცა მეზობლები ესხმან, რომლებიც, როგორც თავად მათი (=ყუბუხების) უმრავლესობა, ასევე ყანალობით ირჩენენ თავს.

გურჯისტანი, ანუ უშუალოდ საქართველო (la Georgie particuliere), უწინ იბერია და აღძანეთის და დიდი არმენიის ნაწილი, არის მთავორიანი და ღარიბი ქვეყანა. მისი ერთი ნაწილი სასრესეთის ქვეშევრდომია, მეორე კი თურქეთის. იქ ორი მთავარი თავადაა, რომლებიც მეფის წოდებას ატარებენ. ქალაქი ტფილისი (Teflis) მიჩნეულია ქვეყნის დედაქალაქად. ის საკმაოდ დიდი და კარგად დასახლებული ქალაქია. იქ ბერძნულ რელიგიას მისდევენ, მაგრამ ხშირად სასრესეთის მეფეს სურს აიძულოს თავადები, რომლებზეც ვისაუბრეთ, რომ მაჰმადიანებად მოექცნენ, რათა თავიანთი საგვარეულო ღირსება შეინარჩუნონ. მათი ფული სასრესეთის მეფის სახელზე იჭრება³.

სამეგრელო (Mingrelie) ის ქვეყანაა, რომელიც ძველად ცნობილი გახდა კოლხეთის სახელით და არგონავტების მიერ ოქროს საწმისის მოტაცებით იასონის მეთაურობით. სამეგრელო სამ ნაწილად იყოფა⁴ – გურია (Guriel), იმერეთი ანუ ბაშაჩიუკი (Imerete ou Bassa-chiouk) და

¹ მცირე თათრები (petits Tartares) – ევროპულ წყაროებში ასე მოიხსენიება მცირე თათრეთის, ანუ ყივბიძის სახანოს მოსახლეობა.

² მდ. კორაქსი ან გორაქსი (Corax) ამ ეპოქის რუკებზე (ისევე როგორც პტოლემესთან და სხვა ანტიკურ ავტორებთან) აღნიშნეს მდინარე, რომელიც მიჩნეულია მდინარე კოდორად, თუმცა რიგ რუკებზე კორაქსი მდებარეობს სებასტოპოლის ჩრდილოეთით და საუარესოდ აღნიშნავს მდინარე ბზიუსს (კაპოეტის წყალი) ან ფსიუსს. კორაქსის მთები, შესაბამისად, კავკასიონის მთაგერხილის დასავლეთი მონაკვეთია.

³ ქართულ წიგნმწამეტას უძველესი ისტორია აქვს, ის ბე. წ. VI საუკუნიდან იღებს სათავეს და კოლხეთის სამეფოს მოქმედებას. პირველი მონეტები ჯერის გამოხატულებით და ქართული წარწერით VI საუკუნის ბოლოს უიკტორა ქართლის ერისმთავრის, ზეფანაზის მიერ. სამონეტო საკმე მანასკურთებულ მასშტაბებს XII-XIII საუკუნეებში მაღლია. XVII საუკუნის მეორე ნახევარში თბილისის ზარაფხანაში მართლაც იჭრებოდა ვერცხლის მონეტები სასრესეთის შაჰის სახელით და ანონიმური საქალაქო სილინძის მონეტები, რომლებზეც XVIII საუკუნის დასაწყისიდან ქართული წარწერების დატანა დაიწყო ქართლის (ქართლ-კახეთის) მეფეების მოხსენიებით. ქართული მონეტები (ე.წ. ქართულ-რუსული მონეტები) იჭრებოდა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდგომ, 1833 წლის ჩათვლით.

⁴ ცხადია, აქ აღენ მაღე "სამეგრელოს" ხმარობს დასავლეთ საქართველოს მნიშვნელობით. აღენ მაღეს თანამედროვე დე და კრეა განმარტავს, რომ სამეგრელო იფიქვა, რაც იმერეთი (იხ. წყარო 6).

სამეგრელო (Mingrelie). გურიელის მთავარი ქალაქი ვარტლუი (Vartlui)¹, ბამაჩუკის – კეთაისი (Cotais), სამეგრელოსი – სებასტოპოლი (Sevastopoli). იხიბი, ვინც ამ ქვეყნებს მართავენ, მეფის ტიტულს ატარებენ და ფაქტობრივად დამოუკიდებელი არიან. ერთმანეთში მუდამ ომი აქვთ და ამ განხეთქილებას თურქები უწყობენ ხელს, რომლებიც ამგვარად მათ განადგურებას ცდილობენ. ზარისხირა (Hellebore), ზვართქლა (Scamonee) და სინამაქი (Sene)² ამ მხარეში ჭარბად იზრდება და რკინის საძოვოებიც არის, მაგრამ ისეთი დიდი გაჭირვებაა, რომ მამები იძულებულვები არიან, თავიანთი შვილები თურქებს მიჰყიდონ³. მათი რელიგია არის ბერძნული სქიზმატიკური⁴.

ავოგასია (L'Avogassie), ანუ აბესების, იმავე აბასების (Abcasses ou Abassa) ქვეყანა, სადაც ადრე პენიოზ⁵ ხალხი ცხოვრობდა. მათი მთავარი ქალაქი სანტა-სოფია, ანუ ესქისუშუნი⁶.

ჩერქეზეთი (Circassie) არის ძველი სარმატიის ქვეყანა. მისი მთავარი ქალაქი ტემრუკი (Tenruck), ანუ ტამანი (Teman), რომელიც თურქებს უპყრიათ. მსოფლიოში არ არსებობს სხვა ქვეყანა, სადაც უფრო ლამაზი ქალები არიან; სწორედ ამიტომ თურქებს ყველა სხვა ქვეყნის ქალებს ჩერქეზები ურჩვენიათ. მამაკაცები იქ მამაკები არიან და ერთი ჩერქეზი ხუთ-ექვს თათარს მოერევა. აქ მცხოვრებნი ბერძნული სქიზმატიკური რელიგიის მომდევნები არიან, თუმცა დანარჩენები, განათლების არქონის გამო, ყურანის უღმერთობის გაკუენის ქვეშ ექცევიან.⁷

აღენ მალეს ორივე რუკა (ანტიკური და თანამედროვე) მეტად ზოგადი და სქემატურია. ორივეზე დატანილია იდენტური გრადუსული ჩარჩო. "თანამედროვე" რუკა შესაბამისობაშია ზემოთ მოტანილ წერილობით აღწერასთან, ამიტომ მასზე დაწერილებით აღარ შეეჭვრებით. მხოლოდ აღენიშნავთ, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე აქ დატანილია წარწერა "უდაბნოები" (Deserts), რაც ალბათ კახეთში, გარეჯის ნახევარუდაბნოს უნდა აღნიშნავდეს (თუმცა ამ შემთხვევაში მისი ლოკალიზაცია არაზუსტია).

რაც შეეხება ანტიკურ რუკას, ის სავარაუდოდ პტოლემეს მიხედვით არის შედგენილი; კოლხეთის (Colchide) ტერიტორიაზე აღნიშნულია Manrali⁸, ზანები (Zani), ლაზები (Lazae). დასახლებულ პუნქტთაგან დატანილია სებასტოპოლი (Sebastopolis), ფაზისი (Phasis), Mechlessus, Thiapolis, Zadris⁹. იბერიის (Iberie) ტერიტორიაზე დატანილია ეკრეტია (Ecretica) (რაც სარგის კაკაბაძის აზრით იმოფრება როგორც ეკრი-დისა (მეგრულად), ანუ ეგრისის მიწა)¹⁰;

¹ Vartlui (Vati, Vathi) არის ბათუმის დამახინჯებული ვარიანტი. ამავე სახით გვხვდება ის ჯერ კიდევ XV საუკუნეში, ვენეციელი დიპლომატების – ბარბაროს და კონტარინოს ცნობებში.

² ეს მცენარეები სამკურნალო მიზნით გამოიყენებოდა.

³ იხ. კომენტარი "8" გვ. 39.

⁴ სქიზმატიკური – სქიზმას (ბერძნ. განხეთქილება, გამოყოფა) მომხრე. დასავლეთის და აღმოსავლეთის ეკლესიებში განხეთქილების შემდეგ კათოლიკეები ასე უწოდებდნენ ბერძნულ (მართლმადიდებლურ) და სხვა არაკათოლიკურ ეკლესიებს.

⁵ პენიოხები – კოლხეთის სამეფოს ტერიტორიაზე მოსახლე ტომი.

⁶ აქ ავტორი ესქისუშუნს (Eschisumuni) ავიყებს სანტა-სოფიასთან, თუმცა სხვა ავტორებთან ეს ორი სხვადასხვა დასახლებული პუნქტია. იხ. კომენტარი "2" გვ. 34. (წყარო 4).

⁷ სიმონ ჯანაშიას მიხედვით მანრალი არის იგივე მეგრული, ანუ მარგალი.

⁸ ეს ტოპონიმები პტოლემეს "გეოგრაფიული სახელმძღვანელოდან" მომდინარეობს. ბოლო სამი დასახლებული პუნქტის ზუსტი იდენტიფიცირება ვერ ხერხდება.

⁹ იხ.: ოუტი სინარულიძე. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმია. წიგნი II. ბათუმი, 1959. გვ. 21.

აგრეთვე, არმაზციხე (Armactica) და Artanissa (სავარაუდოდ არტანუჯი). მათი ლოკალიზაცია მტდარია.

"თანამედროვე" და "ანტიკური" რუკების შედარებისას განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ის ფაქტი, რომ მათზე განსხვავებულადაა წარმოდგენილი პიდროგრაფიული ქსელი. "ანტიკურ" რუკაზე ის ანტიკური ტრადიციებით არის შედგენილი¹, ხოლო "თანამედროვე" რუკაზე აღინიშნება ეპოქისათვის დამახასიათებელი შეცდომები, კერძოდ – ტბის დატანა თბილისის ჩრდილოეთით (იხ. ნიკოლა სანსონის და პიერ დიუ ვალის რუკები). როგორც ჩანს, ავტორმა არ შეაჯერა ანტიკური და თანამედროვე წყაროები, რაც ამ ანაქრონიზმის მიზეზი გახდა.

ქართველთა ილუსტრაციაზე, რომელსაც სათაურად აწერია Georgiens, გამოსახულნი არიან ქალი და მამაკაცი. მამაკაცი შეიარაღებულია შუბით, მშვილდ-ისრით და ხმლით. აცუა გრძელი ზოლიანი ჩოხა, ჩექმები, ასურავეს ბეწვით გაწყობილი ქუდი. აქვე გვსურს აღვნიშნოთ, რომ ასეთივე ქუდები ასურავეს ქართველ მეომრებს და მეფის თანმხლებ პირებს XVI საუკუნის თურქულ მინიატიურებზე². ილუსტრაციაზე გამოსახულ ქართველ ქალს თავსაბურავი არ ასურავეს (რაც განასხვავებს მას ჩვენი მეზობელი ხალხების ჩაცმულობისგან), ხელში უჭირავს დაწნული კალათა. წიგნში ასევე არის საქართველოს მეზობელი ხალხების ილუსტრაციები (სომხების, ქურთების, თურქების, სპარსელების), რომელთა ეროვნული კოსტუმებიც მნიშვნელოვნად განსხვავდება ქართველთა ტანისამოსისგან.

6. ილუსტრაცია "ქართველები" (Georgiens) და საქართველოს აღწერა ა. ფეროტე დე ლა კრუას (A. Pherotée De La Croix) წიგნიდან "სამყაროს გეოგრაფია" (La Geographie Universele)³, გამოცემული ლიონში 1705 წელს (მეორე გამოცემა)⁴. (იხ. დანართი, სურ. 6).

ა. ფეროტე დე ლა კრუა (დაიბადა დაახლ. 1640 წელს, გარდაიცვალა დაახლ. 1715 წელს). ფრანგი ლიტერატორი, ისტორიკოსი და გეოგრაფი. მისი გეოგრაფიულ-ხარისტიკური ცნობარი "სამყაროს გეოგრაფია" პირველად გამოიცა 1693 წელს ამსტერდამში. გერმანულად ითარგმნა და გამოიცა 1717 წელს.

საქართველოს აღწერა (ფრანგულ ენაზე), რომელიც განთავსებულია მე-5 ტომის (Tome cinquième) მე-2 თავის (Chapitre II) 64-74 გვერდებზე, ასეთია⁵:

¹ რაზეც ჩვენ უფრო დაწვრილებით ვისაუბრებთ ქრისტოფორე ცელარიუსის რუკის განხილვისას.

² ეს არის ორი მინიატიურა ასაფის (Asafi) წიგნიდან "სეიასათ-ნამე" (ინგლ. Sheja'atname), რომელიც თარიღდება 1586 წლით. ინახება სტამბოლის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში. პირველ მინიატიურაზე ასახულია ქართველთა ჯარის მებრძოლი თურქულ ჯარზე სეიმონ მეფის მეთაურობით, ხოლო მეორეზე – კახეთის მეფე ალექსანდრე II-ის მეხვედრა ღალა მუსტაფა ფაშასთან. ორივე მინიატიურა მოტანილია წიგნში: Russian Embassies to the Georgian kings (1589-1605), volume II. Edited by W.E.D. Allen. Cambridge, Hakluyt Society, 1970. აგრეთვე იხ.: ფრანალი "ოპეა", №9 (23), 2001, გვ. 112.

³ ლა კრუას ცნობები საქართველოს შესახებ კარგა ხანია ცნობილია ქართველი მეცნიერებისათვის, თუმცა ილუსტრაცია და ტექსტის სრული ვარიანტი გამოქვეყნებული არ ყოფილა. იხ.: Наталья Орловская. Грузия в литературе Западной Европы XVII-XVIII веков. Тб., 1965, с. 41.

ამ თავში მოხსენიებულია საქართველო, რომელსაც ადრე იბერია ერქვა, სამეგრელო, რომელსაც კოლხეთს ეძახიან, ზუირა (Zuirie), ანუ გურია (Guriel)², აბასია (Abascie), შავი სირკასია (=ჩერქეზეთი) (Circassie noire), კავკასიონის მთების თავისუფალი ზღვები და დაღესტნელი თათრები.

რომაელებმა ამ ქვეყნის დასჯობა ვერ შეძლეს მთების (=რელიეფის) სირთულის გამო. მას დასავლეთით შავი ზღვა და Zabache (?) არტყამს, ჩრდილოეთით პოლონეთი³, აღმოსავლეთით ასტრახანის სამეფო და კასპიის ზღვა, სამხრეთით თურქეთი. მისი სიგრძე სამხრეთიდან ჩრდილოეთით დაახლოებით 210 ლიე⁴, აბასიისა და ჩერქეზეთის ჩათვლით; დასავლეთიდან აღმოსავლეთით – 280 ლიე, მოიცავს კავკასიონის მთების თავისუფალ ზღვებს და დაღესტნელ თათრებს. ამ პროვინციების უმრავლესობა ცნობილია კავკასიის სახელით და განთქმულია პრობუტის მითით. იქ პერი საეპარქო ზომიერა ქვეყნის 40 და 50-გრადუსიან განედებს შორის მდებარეობის გამო. ისეურ მიწაზე უხვად მოდის მარცვლეული, ხილი და ბევრი საძოვარია; ღვინო კარგია, მსხალი და ვაშლი – საუკეთესო; დიდი რაოდენობით ჰყავთ ღორები და გადააქვთ ცილი, თაფლი, ფისი და აბრეშუმის ქსოვილი.

მოსახლეობას ფილიძების, მეკაშველების, ქერდების, ლოთების რეპუტაცია აქვს და ყველანაირ სიბინძურეს სჩადის⁵. მღვდლები, ისე როგორც სხვა მამაკაცები, ძალიან უმეტარნი არიან⁶. ამის საპირისპიროდ დიდ ყურადღებას აქცევენ ქალების კარგ აღზრდას მონასტრებში და მათ განათლებას. ქალები ნაწილობრივ მათ [მღვდლების] ფუნქციასაც ასრულებენ, ამისი მაგალითი დანარჩენ მსოფლიოში არ მოიძებნება⁷. მამები და დედები ხშირად ყოფიან თავიანთ შეილებს⁸: სწორედ ამ ფუძლით უხდიან ხარკს თურქებს იბერიის და გურიის მთავრები, როგორც სამეგრელოს თავადი იხდის მას ქსოვილებით. დიდი ხანი არაა, რაც ერთმა ქართველმა დედა გაცალა თურქულ ცხენში, რომელიც მისთვის უფრო სასურველი აღმოჩნდა, ვიდრე ის, ვინც იგი ამქვეყნად მოაგლიწ⁹. იქ ქალები არაჩვეულებრივი სიღამაზისანი არიან, მაგრამ მათი საქციელი მოწმობს, რომ ნაკლებად მორცხენი და ერთგულნი არიან. უდავოა, რომ ყველაზე ლამაზი

¹ აქ საქართველოს საზოგადო სახელწოდებაში იგულისხმება გეოგრაფიული სივრცე დღევანდელი კავკასიის მნიშვნელობით. იხ. კომენტარი გვ. 35.

² აქ ავტორი ზუირიას აიგივებს გურიასთან. ეს საეპარქო საინტერესო ცნობა შესაძლოა გამოყენებულ იქნეს სახელწოდება ზუირიის ეტიმოლოგიის დასადგენად.

³ იგულისხმება პოლონეთ-ლიტვის სამეფო.

⁴ ლიე (lieue) სიგრძის საზომი ერთეული ძველ საფრანგეთში, მისი მნიშვნელობა იცვლებოდა ეპოქის მიხედვით – 3,25 კმ-დან 4,68 კმ-მდე.

⁵ აქ ავტორი საუბრობს კავკასიის მოსახლეობაზე ზოგადად და არა რომელიმე კონკრეტულ ჯგუფზე. როგორც ჩანს, ის ახდენს მისთვის ცნობილი კონკრეტული ფაქტების უტარებებს.

⁶ აქ, ისევე როგორც ამ ტექსტის სხვა ადგილებში, ნათლად ჩანს, რომ ავტორი იყენებს კათოლიკე მისიონერების ცნობებს საქართველოს შესახებ. საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერები ხშირად ქართული სამღვდლოების დისკრედიტაციის გზით ცდილობდნენ თავიანთი მოღვაწეობის მნიშვნელობის ხაზგასმას და კათოლიკური გლეხის უპირატესობის დაბტკიცებას.

⁷ ეს ცნობა აღბათი ფან-ბატისტ ტავერნიეს გეოგრაფიის. იხ.: ფან-ბატისტ ტავერნიე. დიდი სენიორის სამეფო კარის ახალი აღწერა. თბ., 1974, გვ. 204, 245.

⁸ ტყვეთა სყიდვა იყო უდიდესი სოციალურ-ეკონომიკური უბედურება, რასაც ადგილი ჰქონდა ამ პერიოდის დასავლეთ საქართველოში (ისევე როგორც ოსმალეთის გავლენის ქვეშ მყოფ სხვა ქვეყნებში), თუმცა ეს სიტყვები ამ მოვლენის ბეტისმეტად გაზოგადებული გამოხატულებაა. ტყვეთა სყიდვა მნიშვნელოვნად შემცირდა XVIII საუკუნის შუახანებში, იბერიის მეფე სოლომონ I-ის მიერ გატარებული ღონისძიებების შედეგად.

⁹ ცხადია, აქ ავტორი იმეორებს არქანჯელო ლამბერტის მიერ აღწერილ შემთხვევას. იხ.: არქანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა. თბ., 1938, გვ. 162.

მხელები, რომლებიც გვხვდებიან დიდი მმრძანების და სპარსეთის მეფის პარამხანებში, ქართველები არიან.

საქართველოში ზოგიერთი ზღუდის თავისუფალია, ზოგს მთავრები ჰყავთ, ზოგი თურქეთის ქვეშევრდომობას აღიარებს, ზოგიც სპარსეთისას თავისი საჭიროებიდან გამომდინარე. სპარსეთის მეფე საქართველოს აღმოსავლეთისა და არმენიის მმრძანებელი გახდა; მას უფლება აქვს დანიშნოს მმართველი, რომელიც საქართველოს მეფის სახელს ატარებს. თურქეთს დღეს-დღეობით მხოლოდ ერთი ფაშა, ანუ ბეგლარბეგი ჰყავს ახალციხის (Alkazike) ციხესიმაგრეში და ერთი კომენდანტი ქუთაისის (Cotatis) ციხესიმაგრეში. მთ, ვინც თურქებს ემორჩილებიან, დიდი პრივილეგიები აქვთ, შეუძლიათ გაშლილი დროშებით და იარაღით ხელში შევიდნენ იერუსალიმში. ქალაქი დერბენტი (Derbent), რომელიც თურქებისა და სპარსელების ხშირი დავის საგანია, მდებარეობს გასასვლელში, რომელსაც რკინის კარიბჭეს უწოდებენ; ის კასპიის კარიბჭის ნარჩენებია, რომლებსაც Barmachi-ის მთაზე ვხვდავთ.

I განყოფილება. შენიშვნები ზოგადად საქართველოს პროვინციების შესახებ

სამეგრელო, ანუ კოლხეთი, შვი ზღვის აღმოსავლეთით მდებარეობს ფაზისის (=რიონის) (Fazis) შესართავთან. ეს არის ძველი კოლხეთი; მას ასევე იბერეთსა და დამიანჯეს (Imereti & Bosciaciuk) უწოდებენ. აღმოსავლეთიდან მას კავკასიონის მთები აშორებს საკუთრივ გურჯისტანს. სამხრეთით არმენია და ჩრდილოეთით ჩერქეზეთი ესაზღვრება. ეს პროვინცია ცნობილი იყო მდევას და იასონის სიყვარულის ამბით და არგონავტების მოგზაურობით ოქროს საწმისის მოსაპოვებლად. საგულისხმოა, რომ ეს ძვირფასი ოქროს საწმისი ნიშნავდა ოქროს საძაღოების ან ბეწვეულით ვაჭრობის არსებობას, რასაც დიდი შემოსავალი მოატყვ. ამან¹ აშკარაა, რომ ეს მხოლოდ მოოქრული ტყავებია, რომლებსაც გლეხები მდინარეში არსებული ოქროს ქვიშის შესაკრებლად იყენებენ. როგორც უნდა იყოს, ვიგებთ, რომ სამეგრელოს ჰქონდა ოქროს საძაღოები და კიდევ აქვს და ა.შ. ეს პროვინცია უფრო თავისუფალია, ვიდრე ლაქეზდესარებული; იქ ნახეთ ბევრ ციხესიმაგრეს, მთ შორის ზუგდიდისა (Zugdidi) ყველაზე ლამაზად ითვლება; მთავარი ქალაქებია სედასტოპოლი (Savatopoli), ფაზისი (Fazis), რუხი (Ruch), ანაკლია (Anargh[=I]ie). მოჩანს კავკასიონის და კორაქსის (Coxar) მთები, მდინარეები რიონი (Fazis ou Phasis) და Ciano. იქ ბარობს სხვადასხვა სახის სამკურნალო მცენარე, უხვადაა სინამაქი (Sene), სკამონეა (Scamonee) და შვი შხამა (Ellebore noire), ბევრია თეთრი დათვი² და ხოხობი, რომელსაც ფაზისმა თავისი სახელი მისცა³. სედასტოპოლი (Savatopoli au Sebastopolis) თითქმის დანგრეულ იქნა წყლისაგან.

საკუთრივ საქართველო, ანუ Georgia propria, რომელსაც თურქები გურჯისტანს (Gurjistan), ანუ ქართველთა ქვეყანას (Pais des Georgiens) უწოდებენ წმინდა გიორგის გამო,

¹ ამიანე ალექსანდრიელი - ბერძნული წარმოშობის რომელი ისტორიკოსი, მოღვაწეობდა დასლ. 95-165 წლებში.

² საქართველოში. კერძოდ კი სამეგრელოში, თეთრი დათვების არსებობის შესახებ ინფორმაციას იძლევა არქანჯელო ლამბერტი. იხ.: არქანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა. თბ., 1938, გვ. 186.

³ ზოხობის ლათინური სახელწოდებაა Phasianus. ის მდ. რიონის ანტიკური სახელწოდებიდან (ფაზისი) მომდინარეობს.

რომელიც მისი მფარველი¹, და რომელსაც ძველად იბერიას ეძახდნენ, მთებს შორის მდებარეობს და სამ ნაწილად იყოფა. 1. კახეთი (*Zacheti ou Gagheli ou Gagnetia*), კასპიის ზღვისკენ მდებარე ქალაქ ძეგამით (*Zagan*); 2. კარდელი (*Carduel, Carduelia*), რომლის შუაშიც არის ქალაქები ტფილისი (*Teflis*) და გორი (*Cori ou Goroden*); 3. საბარათიანო (*Baratralu*) არმენიისკენ, ქალაქ ყარსით (*Kars*). ეს უკანასკნელი თურქების ხელშია, დანარჩენები სპარსელებისაგან თავისუფლებას ინარჩუნებენ.

ზურია (*Zurie*), ძველად ალბანეთი (*Albanie*), საკმაოდ ზომიერია (?), საკუთრივ საქართველოს აღმოსავლეთით [მდებარეობს]; იგი მრავალი მდინარით ირწყვება, რომლებიც ამ პროვინციის აღმოსავლეთით მდებარე კასპიის ზღვაში ჩადიან. აქ არის ქალაქები *Chipiche, Stranu* ან *Albaida*, ტარკი (*Tarki*), ეს უკანასკნელი მოსკოვის მთავარს (*Duc de Moscovie*) ეკუთვნის.

შავი ჩერქეზეთი (*Circassie noire*) მდებარეობს შავი ზღვის (*pont Euxin*) და კავკასიონის მთის ჩრდილოეთით, რომელიც მას საკუთრივ საქართველოს ამოკრებს; მდებარეობს აზოვის ზღვის (*Palus Meotides*) აღმოსავლეთით, დონის ანუ ტანაისის (*Don ou Tanais*) სამხრეთით, კასპიის ზღვისა (*Mer Caspienne*) და ვოლგის (*Volga*) შესართავის დასავლეთით. ამ ქვეყანას ჰყავს სხვადასხვა მთავარი, რომლებიც დიდი მეფის (*Grand-Csar*), ანუ მოსკოვის მთავრის ქვეშევრდომები არიან. მან გამაგრებინა ქალაქი ტეიკი (*Teiki*). ამ ტერიტორიის დანარჩენ ნაწილში ქალაქები არაა და ნაკლებადაა დასახლებული; ჩერქეზების უმრავლესობა ტყეებში ცხოვრობს, რათა თათართა შემოსევებისგან თავი დაიცვან, რომლებიც მათ დამონებას ცდილობენ, რადგან ეს ხალხი ძალიან ფასობს; გამოირჩევა კარგი აღნაგობით, გამჭირავებობითა და მოხერხებულობით ყველაფერში, რის გაკეთებასაც მოსთხოვენ. მათი ვაჭრობის ძირითადი სავანია მონები, თაფლი, ცილი, ზარის, ორმისა და ვეფხვის ტყავები. უწინ კარგი ქრისტიანები იყვნენ, მაგრამ გაუნათლებლობის გამო ბევრი გამაჰმადიანდა. თურქებს იქ აქვთ ქალაქი აზოვი, ანუ აზაკი (*Azof ou Azac*) ზღ. დონის (*Don*) შესართავთან აზოვთან (=აზოვის ზღვასთან); ეს დიდი საეპრო და ძალიან მნიშვნელოვანი ადგილია; მისი მეშვეობით მათ შეუძლიათ შეინარჩუნონ მცირე თათრების (=ყირიმის თათრების) (*petits Tartares*) აღიანისი და ამ ადგილებში მოსკოვის დიდი მთავრის გეგმები ჩამალონ.

აბასკიას (*Abascie, Abascia*) ჩრდილოეთით და დასავლეთით ჩერქეზეთი, ანუ ძველი კომანია (*Commanie*) ესაზღვრება, სამხრეთით — შავი ზღვა, აღმოსავლეთით — სამეგრელო. აქ არის (ცხოვრობს) ხალხი, რომლებსაც ეძახიან აბასას ან აბასაზებს (*Abassas ou Abcasses*); მეზობლებს მათი ემინათ, მათ საუკეთესო აღმოსავლური შევარდნები ჰყავთ, მათი ძირითადი საქმიანობაც ნადირობა და ქურდობაა.

დაღესტანი (*Dagestan*), ალბანურად (?) დაღესტანია (*Daghestania*) მდებარეობს აღმოსავლეთით კასპიის ზღვასა და დასავლეთით კავკასიონის მთებს შორის; ჩრდილოეთიდან ასტრახანის სამეფო (*Astracan*) ესაზღვრება და სამხრეთიდან სპარსეთის შირვანის (*Sirvan*)

¹ ტერმინი "გეორგიის" ასეთი ეტიმოლოგია დამახასიათებელია ევროპული წყაროებისათვის; ერთ-ერთი პირველი, ვინც საქართველოს სახელწოდება წმიდა გიორგის დეკავშირია, იყო XII-XIII საუკუნეების ცნობილი ფრანგი საეკლესიო მოღვაწე და მეცნიერი გაე დე ვიტრამ.

პროვინცია; ამ მიწაზე თათრები ცხოვრობენ. მათი ვაჭრობის საგანია მონების აყვანა პატარა, განუწყვეტელი ომების შედეგად, რომლებსაც ისინი აწარმოებენ; ჰყავთ ცოტა საქონელი; მიუვალი მთები, რომლებსაც თავს აფარებენ, მათ სპარსელებისა და მოსკოველებისაგან იცავს; ჰყავთ ბევრი პატონი, თუმცა მათგან ერთი ყველას მბრძანებელია, რომელსაც ირჩევენ: არის რამდენიმე დაბა, რომელთაგან მთავარი არის ტარკუ (Tarcu). იგი მთაზე, ციცაბო კლდეებს შორის, ზღვასთან ახლოს მდებარეობს.

II განყოფილება. საქართველოს დაყოფა

ის, რასაც აქ საქართველოდ მოვიხმრებთ, შეიძლება დაიყოს ორ მთავარ ნაწილად, ისე, როგორც ეს შემდეგ ცხრილშია მოცემული.

საქართველო ორ მთავარ ნაწილად იყოფა:

1.
სამეგრელო ანუ კოლხეთი	{	ქუთაისი, დედაქალაქი
ფაზისი
სებასტოპოლი
რუხის ციხე
ანაკლია
Chicaris
სკანდა
Skalingia (წალენჯიხა?)
Varthiet (მათუმი?)
Cultiche
ახალციხე
ოზურგეთი
გონიო, პორტი
2.
საქუთრივ საქართველო
ანუ იბერია	{	ტფილისი, დედაქალაქი
გორი
3.
ზუირია ანუ ალბანეთი	{	Chipiche
Stranu
ტარკუ (Tarki)

4.
შავი ჩერქეზეთი

{ ტერუკი
ტამანი
ტერკი
Moscou
ახაკი

5.
აბასია

{ Dandars
Baladagg

6.
დალესტანი

{ ტარკუ (Tarku)

ქალაქი ქუთაისი (Cotatlis) იმერეთის მხარის დედაქალაქია სამეგრელოში არსებულ რიონზე (Faze, Phasis), ლამაზი ციხესიმაგრით, რომელიც კლდისა და მთის ძირშია; უწინ ეს სპარსეთის მეფეების საბრძანებელი იყო¹.

ქალაქი ფაზისი მდინარე რიონის (Faze) შავ ზღვასთან შესართავთან მდებარეობს, ამჟამად თითქმის დაწვრთულია; მას ტრაპიზონის სეპისიკოპოსოს წოდება ჰქონდა (?).

ტფილისი, უწინ არტაქსატა (Artaxata)², ქართლის სამთავროს დედაქალაქია საკუთრივ საქართველოში და მდებარეობს მტკვარზე (Cur ou Chiur ou Cyrus). ამჟამად იქ ცოტა მცხოვრებია, აქვს ციხესიმაგრე გორაკზე, რომელიც სპარსელების დაქვემდებარებაშია.

გორი (Gori ou Ghor, Gorides), მდებარეობს მტკვარზე. სამარათიანოს მხარის დედაქალაქია, რომელიც საქართველოში მდებარეობს³.

Cipiche⁴, Media არის ზუიჩიის, ანუ ძველი ალბანეთის ქალაქი მდინარე თერგზე (Terka) და ჩერქეზეთის საზღვარზე.

Siranu, უწინ Albaida მდებარეობს კასპიის ზღვაზე, თერგის შესართავთან.

ილუსტრაცია "ქართველები" (Georgiens) დაბეჭდილია ქალაქში ზომით 16,4სმX9,5სმ. ის ხელმოწერილია პ. სეუინი უმცროსის (P. Seuin jn) და მ. ოგიერის (M. Ogier) მიერ, რომელთაგან პირველი მხატვარია, ხოლო მეორე — გრაფიკოსი⁵. მხატვრული თვალსაზრისით ეს ილუსტრაცია (ისევე როგორც ილუსტრაცია მალეს წიგნიდან) საკმაოდ მდარეა. სათაური "Georgiens"

¹ აქ შეცდომაა, ალბათ "საქართველოს მეფეები" უნდა ეწეროს.

² აქ ავტორი შეცდომას უშვებს; ანტიკური წყაროებით ცნობილი ქალაქი არტაქსატა (არტამატი) მდებარეობდა არარატის მთის მდამოებში, მდ. არაქსზე. იხ.: თინათინ ყაუხჩიშვილი. სტრაბონის გეოგრაფია, ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ., 1957, გვ. 187, 189, 273. ალბათ უნდა ეწეროს არმატეცია (არმატციხე).

³ რამდენიმე აბზაცით ზემოთ ავტორი სამარათიანოს მთავარ ქალაქად ასახელებს ქ. ყარსს. არც ქ. ყარსი და არც ქ. გორი სამარათიანოს შემადგენლობაში არ ყოფილა.

⁴ ამ დასახლებული პუნქტის იდენტიფიცირება ვერ ხერხდება, თუმცა ზოგიერთი ავტორი (მაგალითად, ნიკოლა სანსონი) მას ათივებს ალბანეთის ქალაქ კახალასთან (მდებარეობს აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე).

⁵ მისი გვარის ქვემოთ გაკეთებული წარწერა Sculp (=Sculpsit), რაც იმ ეპოქაში გრავიორს ნიშნავდა.

მოთავსებულია ქვედა არშიაზე. ილუსტრაციის ზედა ნაწილში, ცხოველის ტყავის და ოვალური "ფარის" ფონზე მოთავსებულია ფრინველის გამოსახულება¹.

ილუსტრაციის ცენტრალურ ნაწილში გამოსახულნი არიან ქალი და მამაკაცი მთის ფონზე (ეს არის არარატის მთა, მის წვერზე მოთავსებულია ნოეს კიდობანი). ქალს თავზე ყვავილების გვირგვინი ადევს, ხელში უჭირავს დაწნული კალათა, მეორე ხელით მამაკაცს აწვდის რაღაც საგანს, რომელიც თავლიან ფიჭას ჰგავს (მის გარშემო მწერები დაფრინავენ). მამაკაცი შეიარაღებულია – ხელში შუბი უჭირავს, მხარზე გადაკიდებული აქვს მშვილდ-ისარი და ზმალი. ლაკრუას ილუსტრაცია წაგავს ილუსტრაციას მალეს წიგნიდან, ქალის ტანისამოსი აქ თითქმის იდენტურია. რაც შეეხება მამაკაცს, მისი ჩოხა და აღჭურვილობა მსგავსია, მხოლოდ ქუდი აქ უფრო დიდი ზომისაა². ამ წიგნში ასევე არის საქართველოს მეზობელი ხალხების (სომხების, ქურთების, თურქების, სპარსელების) ილუსტრაციები, რომელთა ეროვნული კოსტუმებიც მნიშვნელოვნად განსხვავდება ქართველების ტანისამოსისგან.

7. ნიკოლა დე ფერის (Nicolas De Fer) ევროპის რუკა მსოფლიოს ატლასიდან, ტომი I, გვ. 75.
გამოცემული პარიზში ~1700-1705 წელს (იხ. დანართი, სურ. 7).

ნიკოლა დე ფერი იყო თავისი ეპოქის ერთ-ერთი ყველაზე პროდუქტიული და გავლენიანი ფრანგი კარტოგრაფი. დაიბადა 1646 წელს პარიზში. მისი მამა – ანტუანი (Antoine) რუკებით მოვაჭრე იყო, რომელიც უკვე შედგენილი რუკებისთვის გრავირებებს ამზადებდა და ახდენდა მათ ტირაჟირებას. მამის ბიზნესი ნიკოლამ 1687 წელს ჩაიბარა. 3 წლის შემდეგ ის გახდა ფრანგი დოფინის ოფიციალური გეოგრაფი და გამოსცა საფრანგეთის საზღვრის ატლასი. მომდევნო 30 წელი მისთვის შეტად წარმატებული და ნაყოფიერი აღმოჩნდა: ის ჯერ ესპანეთის მეფის (რომელიც მანამდე საფრანგეთის პროინცია ანეუხს პერციოვი იყო) ოფიციალური გეოგრაფი გახდა, ხოლო 1711 წლის შემდეგ როგორც ესპანეთის, ასევე საფრანგეთის ოფიციალური გეოგრაფი. ამ პერიოდში მან შეადგინა მრავალი რუკა და ატლასი, რომელთა უმეტესობა ბაზს უსვამდა ბურჰონთა მმართველობის დადებით მხარეებს. მის მიერ გამოცემული მსოფლიოს ატლასებიდან აღსანიშნავია "ხანტიკურესო ატლასი" (Atlas Curieux) და "სამეფო ატლასი" (Atlas Royal), გამოცემული 1705 წელს. ნიკოლა დე ფერი გარდაიცვალა 1720 წელს; მისი მემკვიდრეობა ჩაიბარეს სამმა ქალიშვილმა და მათმა მეუღლეებმა, რომლებიც ასევე კარტოგრაფიულ საქმიანობას ეწეოდნენ.

რუკა დაბეჭდილია ქაღალდზე ზომით 18,2სმX15,7სმ. მას აქვს გრადუსული ჩარჩო. რუკის მარცხენა ქვედა კუთხეში მოთავსებულია რუკის სათაური და ავტორის ვინაობა: L'Europe Par De Fer. წარწერის გარშემო დეკორატიულ ჩარჩოს ქმნის მცენარის, ხარის და ადამიანის გამოსახულებები.

¹ აქ გამოსახული ცხოველის ტყავი აღბთ არის ოქროს საწმისის სიმბოლური გამოსახულება, რადგან დე ლა კრუა საქართველოს აღწერისას მნიშვნელოვან ადგილს უთმობს ოქროს საწმისის თემას. ფრინველი კი შესაძლოა იყოს ზოზობი, ან შეეარდნენ (ტექსტში ორივე გვხვდება). აღსანიშნავია, რომ თურქების ილუსტრაციაზე ამავე ადგილას ნახევარმთვარეა მოთავსებული, ხოლო სპარსელების ილუსტრაციაზე – მზე. როგორც ჩანს, საქმე გვაქვს გარკვეულ ეროვნულ სიმბოლიკასთან.

² XVII საუკუნის ქართველ მამაკაცთა თავსახურავი საკმაოდ მრავალფეროვანი იყო, რაც დასტურდება როგორც კისტლის ნახატების, ასევე არქანჯელო ლამბერტის და სხვა უცხოელი ავტორების ცნობებით.

ეს არის XVII საუკუნის მეორე ნახევრის "თანამედროვე" რუკა, რომელზეც წარმოდგენილია ევროპის და მისი უახლოესი ძირითადი მეზობელი ქვეყნები. ქვეყნებს შორის საზღვრები გამოყოფილია წერტილოვანი ხაზებით, ხოლო ევროპასა და აზიას შორის საზღვარი – წვეტილი ხაზით. ევროპასა და აზიას შორის გეოგრაფიული საზღვარი გავლებულია დიდი კავკასიონის ქედზე (ანუ იქ, სადაც ის დღევანდელი გაგებით მდებარეობს)¹ და ემთხვევა საქართველოს ჩრდილოეთ საზღვარს.

საქართველო (Georgie) აქ წარმოდგენილია როგორც ერთიანი სუბიექტი; ცხადია, რომ ეს არის როგორც წარსული პოლიტიკური ერთიანობის გამოძახილი, ასევე ქართველთა ეროვნული ერთიანობის გამოხატულება. ანალოგიურად, ერთიან სუბიექტებად არიან წარმოდგენილი იტალია (Italie) და გერმანია (Allemagne), რომლებიც ამ ეპოქაში პოლიტიკურად დაქუცმაცებულები იყვნენ.

საქართველოს ტერიტორიაზე წერტილოვანი პუნსონებით აღნიშნულია ქალაქი სეპასტოპოლი (Sauptopoli) და მეორე ქალაქი, სავარაუდოდ ფაზისი (ფოთი), რომლის სახელწოდებაც დატანილი არ არის. ეს რუკა მეტად ზოგადია, თუმცა საზღვრის კონტურის მიხედვით თუ ეთნიკურად, საქართველოს აქ საკმაოდ დიდი ტერიტორია უკავია. საქართველოს სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარეობს სპარსეთი, ხოლო სამხრეთ-დასავლეთით – ოსმალეთის აზიური ნაწილი.

8. რუკა "ბოსფორი, აზოვის ზღვა, იბერია, ალბანეთი, და აზიის სარმატია" (Bosporus, Maeotis, Iberia, Albania et Sarmatia Asiatica) ქრისტოფორე ცელარიუსის (Christophorus Cellarius) წიგნიდან "Notitiae Orbis Antiqui sive Geographiae Plenioris Tomus Alter Asiam et Africam", გამოცემული ლათინურ ენაზე ლაიპციგში (Leipzig) გლედიჩის (Gleditschi) მიერ, 1706 წელს (იხ. დანართი, სურ. 8ა, 8ბ).

ქრისტოფორე ცელარიუსი დაიბადა 1634 (ან 1638) წელს. ის იყო გერმანელი მეცნიერი, რომელიც მოღვაწეობდა ვაიმარში (Weimar) და ჰალეში (Halle). მან შემოიღო ტერმინი "შუა საუკუნეები". შექმნა ისტორიის სახელმძღვანელო, რომელიც იყოფოდა სამ ნაწილად – ძველი (Ancient), შუა საუკუნეები (Medieval) და ახალი პერიოდი (New period). მისი ატლასი "Notitiae Orbis Antiqui sive Geographiae Plenioris Tomus Alter Asiam et Africam" ეფუძნება პეროდოტეს, პლინიუსის (უფროსის) და ატალიუმეს შრომებს. ცელარიუსი გარდაიცვალა 1707 წელს.

რუკა დაბეჭდილია ქაღალდზე ზომით 35,5სმX24,5სმ. ნაბეჭდი არე მოიცავს 31სმX20,7 სმ-ს. რუკას გააჩნია კარტოგრაფიული ჩარჩო, ასევე მარჯვენა ზედა კუთხეში – დეკორატიული ჩარჩო, რომელზეც რუკის სათაურია განთავსებული.

ესაა ისტორიული რუკა. ის ასახავს ანტიკურ სამყაროს და, როგორც წიგნის სატიტულო გვერდზეა მითითებული, ეფუძნება ანტიკური ეპოქის მეცნიერების (სტრაბონი, პტოლემე, პლინიუსი, არიანე და სხვათა) შრომებს. წიგნში არის საქართველოს აღწერაც, რომელიც ასევე

¹ აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ ეპოქის სხვა კარტოგრაფების რუკებზე ევროპასა და აზიას შორის საზღვარი უმეტესად მდ. დონს ან მდ. ყუბანს ემთხვევა.

ანტიკური ავტორების ცნობებს ეყრდნობა. ჩვენთვის საინტერესო გეოგრაფიულ სივრცეში დატანილია სამი ქვეყანა: კოლხეთი (საკუთრივ კოლხეთი – Colchis propria), იბერია (Iberia) და ალბანეთი (Albania). ამ ტერიტორიაზე დატანილია ქართული ეთნონიმები – კოლხი (Colchi), ლაზი (Lazi), ზანი (Zani), მესხი (Moschi), Gerri (პერები?). კოლხეთის ჩრდილო-დასავლეთით აღნიშნულია კერკეტები (Cercetæ) და პენიოხები (Heniochi). კავკასიონის ქედზე აღნიშნულია კორაქსის, ანუ დასავლეთ კავკასიონის მთები (Mons Corax), კავკასიონი (Caucasus), კავკასიის კარები (დარიალის ზეკარი) (Caucasice Portæ), ასევე ალბანეთის გასასვლელი (Pylæ Albanice). პიდროგრაფიული ქსელი საკმაოდ სრულყოფილადაა წარმოდგენილი; რიონის (Phasis) მიმართულება მცდარია ანტიკური ტრადიციის შესაბამისად. კოლხეთის ტერიტორიაზე ასევე დატანილია ბზიფი (კაოეტის წყალი) (Corax), კოდორი (Hippus)¹, ჭოროხი (Absarus). იბერია-ალბანეთის ტერიტორიაზე დატანილია მტკვარი (Cyrus), რომელიც სათავეს მესხეთის მთებიდან (Moschici montes) იღებს; არაგვი (Aragus), რომელსაც უერთდება სხვა, უსახელო მდინარე; ალაზანი (Alazon), Albanus, Cæsuis, Gertus.

ტოპონიმიკა მთლიანად ანტიკურია. დასახლებული პუნქტები, რომელთა იდენტიფიცირებაც შესაძლებელია, შემდეგია: ბიჭვინთა (Pitius magnus), დიოსკურია (Dioscurias), ფაზისი (Phasis), აფსაროსის (დღევანდელი გონიო) ციხესიმაგრე (Absarum Castellum), სურიუმი (Surium)², სურამი (Sura) (მდებარეობა არაზუსტია), ძალისი (Zalissa), არმაცხიზე (Harmozica, Armactica), Artanissa (სავარაუდოდ არტანუჯი, თუმცა ამ შემთხვევაში მისი ლოკალიზაცია მცდარია).

9. რუკა "თურქეთი აზიაში, წარსულში და თანამედროვეობაში" (Turquie en Asie, ancienne et moderne), კლოდ ბუფიეს (Père Claude Buffier) წიგნიდან "სამყაროს გეოგრაფია" (Geographie Universelle)^{xii}, მე-5 გამოცემა, პარიზი, 1736 წელი, გვ. 279 (იხ. დანართი, სურ. 9).

კლოდ ბუფიე (1661 – 1737) იყო იეზუიტი თეოლოგი, ისტორიკოსი და გეოგრაფი, მოღვაწეობდა საფრანგეთში, კერძოდ პარიზში. მისი ყველაზე მნიშვნელოვანი გეოგრაფიული ნაშრომი "სამყაროს გეოგრაფია" პირველად გამოიცა ~1715 წელს. ეს იყო კომპლექტური – ჯიბის ატლასი, რომელიც საკმაოდ პოპულარული გახდა და მრავალჯერ გამოიცა პარიზში, ნეაპოლში და რომში. ატლასში შესული რუკები სხვადასხვა ავტორს ეკუთვნის, რომელთაგან გამოირჩევიან: Hendrick van Loon, Faure, Denise Macquart, Dom.

რუკა დაბეჭდილია ქაღალდზე ზომით 18სმX21სმ. ატლასის მცირე ზომის გამო (10სმX15სმ) რუკა მასში დაკეცილად იყო მოთავსებული. რუკაზე დატანილია კარტოგრაფიული ბადე-საქართველოს (Georgie) უკეთესი ამიერკავკასიის უმეტესი ნაწილი. საზღვარი აღნიშნულია წერტილოვანი პუნქტებით, რომელიც მას აღმოსავლეთ და დასავლეთ (ამიერ და იმიერ)

¹ ჩვეულებრივ, მდ. პიოხს ათივყენენ მდ. ცხენისწყალთან, თუმცა ამ ეპოქის რუკებზე ლოკალიზაციის მიხედვით ის უფრო მდ. კოდორს შეესაბამება.

² შესაძლებელია იყოს დღევანდელი ზესტაფონის რაიონის სოფ. სვირი.

ნაწილებადც კყოფს. დასავლეთ (იმერ) საქართველოს ტერიტორია მოიცავს – აფხაზებს (Abcasses), სამეგრელოს (Mingrelic), იმერეთს (Imiret), გურიას (Guriel). საქართველოს ტერიტორიაზე დატანილია მდინარე რიონი (Fasso R), მტკვარი (Kur R), აგრეთვე Caret R¹. დასახლებული პუნქტებიდან დატანილია ტფილისი (Teflis), Melikent², Chinkar³. საქართველოს სამხრეთ-აღმოსავლეთ საზღვართან მდებარეობს განჯა (Gangea) და შირვანი (Schirvan), რომლებიც აქ სპარსეთის (Perse) ნაწილად არიან წარმოდგენილი. სამხრეთ საზღვართან (მის მიღმა) მდებარეობს სევანის ტბა (გელაქუნი, ანუ გოგზა, აქ Giaguni). აღმოსავლეთით მდებარეობს დაღესტანი (Dagestan), ჩრდილო-აღმოსავლეთით – ჩერქეზეთი (Circassie), ჩრდილო დასავლეთით – ყირიმი (Crimee).

10. ანტონიო ძატას (Antonio Zatta) რუკა "თურქეთი აზიაში...", გამოცემული ვენეციაში 1784 წელს" (La Turchia D'Asia che comprende L'Anatolia, la Giorgia, l'Armenia, il Kurdistan, il Diarbec, l'Irak-Arabia, la Siria & c. - Venezia 1784 Presso Antonio Zatta, e Figli con Privilegio dell' Eccmo Senato), ატლასიდან "უახლესი ატლასი" (Atlante Novissimo). (იხ. დანართი, სურ 10ა, 10ბ).

ანტონიო ძატა (1757 - 1797) – ვენეციელი კარტოგრაფი და რუკების გამომცემელი თავისი მოღვაწეობის მანძილზე გამოსცა მაღალი საბეჭინო და შემოქმედებითი ხარისხით გამოჩენილი მრავალი ატლასი და რუკა, რომელთაგან ყველაზე ცნობილია "უახლესი ატლასი" (Atlante Novissimo), გამოცემული 1774 - 1779 წლებში.

რუკა დაბეჭდილია ქაღალდზე ზომით 54სმX38სმ. აღნიშნულია კარტოგრაფიული ბადე. სათაური მოთავსებულია მცენარეებისგან შექმნილ დეკორატიულ ჩარჩოში. რუკა საკმაოდ დეტალურია და ზოგადად მაღალი პროფესიონალიზმითაა შესრულებული.

წარწერა "საქართველო" (Giorgia) ფარავს საქართველოს მთელ ტერიტორიას – მის დასავლეთ და აღმოსავლეთ ნაწილებს, რომლებიც ერთმანეთისგან წერტილოვანი საზიოთა გამოყოფილი. დასახლებული პუნქტების აღნიშვნისთვის გამოყენებულია პირობითი ნიშნები – წერტილოვანი პუნსონები და სხვადასხვა ზომის ვარსკვლავის ფორმის ნიშნები. ამ სახით საქართველოს ტერიტორიაზე ორი ქალაქია დატანილი – ტფილისი (Tiflis) და გურიელი (Guriel), რაც ამ რუკაზე აღნიშნავს არა მხარეს, არამედ მის მთავარ ქალაქს, რომელიც მდებარეობის მიხედვით ბათუმს შეესაბამება (მის სამხრეთით დატანილია გონიო). საყურადღებოა,

¹ დატანილია მხოლოდ სახელწოდება. იდენტიფიცირება ვერ ხერხდება, შესაძლოა აღნიშნავდეს "გარეთ" მდინარეს.

² საყურადღებოა აქ იველისხმება მელიქის, ანუ გამგებლის (მელიქ-მამასახლისი) სარეზიდენტო ადგილი. ლოკალიზაციის მიხედვით ეს უნდა იყოს ქართლის პროვინცია "სომხითის" მელიქის ადგილსამყოფელი.

³ ამ ტოპონიმის ქართული შესატყვისი ალბათ უნდა იყოს "წინკარი", თუმცა მისი იდენტიფიცირება ვერ ხერხდება. ანტონიო ძატას რუკაზე ის Chiacar-ის ფორმით არის წარმოდგენილი (იხ.: წყარო 10).

რომ ბათუმი ამ დროშიც გურიის მთავარ ქალაქად არის წარმოდგენილი¹. ამ რუკაზე დასავლეთ საქართველოს საზღვარი თურქეთის ჩილდირის პროვინციასთან გამოყოფილი არ არის, თუმცა ამ ზარეზს ავსებს საარსეთის იმპერიის (L'Impero della Persia) რუკა ამავე ატლასიდან, რომელზეც გურიის სამთავროს საზღვარი გონიოსთან მდებარეობს. დასავლეთ საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთი საზღვარი დასახლებულ პუნქტ ისგაურს (Isagaur)² და სოხუმს (Sakoum) შორის მდებარეობს. ისგაურის დასავლეთით დატანილია ანაკოფია (ახალი ათონი) (Anakopia) და ბიჭვინთა (Bisjunta). დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე დატანილია შემდეგი დასახლებული პუნქტები: მოჭეი (Mokowi), Tranta (საგარაუდოდ დრანდა)³, ანაკლია (Anarglie), ცაგერი (I[=T]sagueri), ზობი (ზოფი) (Kopu), ქუთაისი (Contetis), საზანო (Sazanc), Corabani (საგარაუდოდ შორაპანი, ან ქოლობანი), ბაღდათი (Bogdati), ხარაგაული (Karageouli), გონიო (Gounce), ახალციხე (Akalzike), ახალქალაქი (Akalkalaki)⁴, აწყური (Usker), ართვინი (Artvini), ანჩა (Ancha) და ა.შ. დასავლეთ საქართველოს ჩრდილოეთ ნაწილში დატანილია ქართული ეთნონიმი – "სევანები" (Souanes). აღმოსავლეთ საქართველოს საზღვრებში მდებარეობს შემდეგი დასახლებული პუნქტები: არხაბეთი (Archabeti), ჰეგამი (Zaghcn), ბახტრიონი (Bae[=c]triani), გორი (Gori), ალი (Ali)⁵, ტფილისი (Tiflis), Tomanis (საგარაუდოდ დმანისი), Damsia, Chiacar, ლორე (Lore). აღნიშნულია მხარე "კიჩიკი" (Kiciki), თუმცა, იმის გამო, რომ დარღვეულია პროპორციები, მას რეალურზე მცირე ფართობი უკავია. საქართველოს აღმოსავლეთი საზღვარი გადის ალაზნის აღმოსავლეთით, მთიან რელიეფზე, შემდეგ ალაზნის და მტკვრის შესართავთან იღებს დასავლეთის მიმართულებას სევანის ტბისკენ, სადაც მის ჩრდილოეთით გაივლის. ჰიდროგრაფიული ქსელი საკმაოდ სრულად არის ნაჩვენები, დატანილია ჯაგახეთის ტბებიც, თუმცა სახელწოდებები აღნიშნული არ არის (მოხაზულობის და ლოკალიზაციის მიხედვით მათი იდენტიფიცირება არ არის რთული). აღნიშნულია კავკასიის მთები (Monte Caucaso), რომელიც (ისევე როგორც ჩრდილოეთ კავკასიის ნაწილი), საქართველოს ფარგლებში მდებარეობს.

¹ თურქების მიერ ბათუმის ოკუპაციის ზუსტი თარიღი უცნობია; ის, რომ ბათუმი XVII საუკუნის მეორე ნახევარშიც გურიის სამთავროს შემადგენლობაში იყო, თან მარდენსაც აქვს აღნიშნული თავის ჩანაწერებში საქართველოს შესახებ. საგარაუდოდ, ბათუმის ოკუპაცია XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში, კერძოდ კი 1726 წელს მოხდა, თუმცა ამის შემდეგაც გრძელდებოდა გურიის მთავრების ბრძოლა მის დასაბრუნებლად. იოანე ანტონ გიულდენშტედტის მიხედვით, 1772 წელს თურქებს უკვე ოკუპირებული ჰქონდათ ტერიტორიები ციხისძირის სამხრეთით, ბათუმის და აჭარის (მდ. აჭარისწყლის) სეზონის ჩათვლით. იხ.: გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში. თბ., 1962, ტომი I, გვ. 315; აგრეთვე: იური სიხარულიძე. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმია. წიგნი 2. ბათუმი, 1959. გვ. 7-8; აგრეთვე: ვ. იაშვილი. აჭარა ოსმალთა ბატონობის პერიოდში. ბათუმი, 1958.

² მიიჩნევენ, რომ ისგაური არის დღევანდელი სოფ. ხურჩა, თუმცა აქ (ისევე როგორც რიგ ვეროპულ რუკებზე) ის სებასტოპოლის ჩრდილოეთითაა დატანილი, რაც ეწინააღმდეგება ამ ვარაუდს. რიგობერტ ბონეს რუკაზე ისგაური სებასტოპოლიდან, ანუ სოხუმთან არის გათვითებული (იხ.: წყარო II). ისგაურს, როგორც სამეგრელოს სამთავროს ერთ-ერთ მთავარ სავაჭრო ადგილს, მოიხსენიებს თან მარდენიც.

³ აგრეთვე დატანილია დანდარი (Dandar), თუმცა ლოკალიზაციის მიხედვით ის დრანდას არ შეესაბამება.

⁴ მოუხდავდ იმისა, რომ ამ დროს ახალქალაქი და ახალციხე ოსმალეთის მიერ იყო ოკუპირებული, ანტონიო მატა ამ ქართული ქალაქების სახელწოდებებს, სავსებით მართებულად, ქართული ფორმით გადმოგვცემს (სახელობითი ბრუნვის ბოლოსართით).

⁵ ალი ამ რუკაზე ირჩეარ არის აღნიშნული – ერთი კ. გორთან (ის მდებარეობის მიხედვით შეესაბამება ზამურის რაიონში მდებარე სოფელს, რომელიც XVII-XVIII საუკუნეებში მნიშვნელოვანი ქალაქი იყო), ხოლო მეორე, ახალციხის ზეახლოვებს.

11. რუკა "სპარსეთის სამეფო და საქართველო" (Royaume de Perse et Georgie), რიგობერტ ბონის (Rigobert Bonne) მიერ შედგენილი ატლასიდან "ენციკლოპედიური ატლასი" (Atlas Encyclopedique), გამოცემული პარიზში 1787 წელს (იხ. დანართი, სურ 11ა, 11ბ).

რიგობერტ ბონი დაიბადა ზურანგეთში ~1725 წელს. იყო სამეფო კარის ჰიდროგრაფი. მისი ძირითადი საქმიანობა იყო საზღვაო რუკების შედგენა, თუმცა ასევე დაკავებული იყო სხვა ტიპის ატლასების გამოცემით, სადაც ხშირად იყენებდა თავისი მეგობარი კარტოგრაფების რუკებს. ენციკლოპედიური ატლასი მან შექმნა ნიკოლა დესმარეტთან (Nicolas Desmaret) ერთად. გარდაიცვალა 1805 წელს.

რუკა დაბეჭდილია ქაღალდზე ზომით 39,5სმX28,7სმ. მასზე აღნიშნულია საზოგადოების, მერიდიანების და პარალელების ბადე.

ისევე, როგორც XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუკების უმეტესობა, ეს რუკაც უფრო ზუსტია და არ შეიცავს წინა საუკუნისათვის სიმპტომატურ ტოპოგრაფიულ შეცდომებსა თუ უზუსტობებს. რუკის მარჯვენა ზედა კუთხეში განთავსებულია რუკის სათაური და ავტორის ენაობა – "სპარსეთის სამეფო და საქართველო. ავტორი: ბონე, საზღვაო ძალების ინჟინერ-ჰიდროგრაფი" (Royaume de Perse et Géorgie. Par M Bonne, Ingénieur-Hydrographe de la Marine). რუკის სათაური ზედმიწევნით კარგად ასახავს XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რეალობას – ამ გეოგრაფიულ სივრცეში ეს ორი ძირითადი პოლიტიკური სუბიექტი არსებობს და საქართველო (ქართლ-კახეთის სამეფო) დამოუკიდებელია სპარსეთის იმპერიისგან. წარწერა Georgia ფარავს ქართლ-კახეთის სამეფოს¹, თუმცა ავტორი აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიას ერთ სუბიექტად მოიხიზრებს და ცდილობს ის მთლიანად დაატიოს რუკაზე, რასაც ფაქტობრივად ახერხებს კოდეც.

საზღვრის მოხაზულობით თუ ეიშვჯელებით, კახეთი (Caketi) მოიცავს საკმაოდ ვრცელ ტერიტორიას; მის აღმოსავლეთით მდებარეობს დაღესტანი (Daghistan), რომელსაც უკავია ეიწრო ზოლი ქართლ-კახეთის სამეფოსა და კასპიის ზღვას შორის (Mer Caspienne).

დასახლებული პუნქტების აღსანიშნავად ავტორი იყენებს ციხესიმაგრის სქემატურ გამოსახულებას გრადაციით. ქართლ-კახეთის ტერიტორიაზე აღნიშნულია დასახლებული პუნქტები: ტფილისი (Teflis), გორი (Gori), თელავი (Telavi), ზუნანი (Cumani)², ბახტრიონი (Bactrioni), ალი (Ali), სურამი (Surami)³.

დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე დატანილია სამეგრელო (Mingrelie) და გურია (Guria). იმერეთის ტერიტორია (სახელწოდება დატანილი არ არის) საკმაოდ ვრცელადაა წარმოდგენილი (მოიცავს ფოთს). აღნიშნულია შემდეგი დასახლებული პუნქტები: ისგაური ანუ

¹ ევროპულ წყაროებში ქართლ-კახეთი მოიხსენიება როგორც "საერთიო საქართველო". იხ. მალეს, დოუგლის და დე ლა კრუას ცნობები საქართველოს შესახებ.

² ზუნანი – ისტორიული ციხე-ქალაქი მდ. მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე, მდ. ქციის შესართავთან.

³ ალი და სურამი ავტორის ოსმალეთის საზღვრებში აქვს მოქცეული, რაც არ შეესაბამება ისტორიულ სინამდვილეს.

სებასტოპოლი (Isgaur ou Sebastopoli)¹, ილორი (Ilori), ანაკლია (Anarglia), ფოთი (Poti), ოზურგეთი (Ozurgeti), კუთაისი (Cotatis), ონი (Oni), აჯამეთი (Ajameti). რუკაზე კარგად ჩანს, რომ ახალციხე (Acalzike), ზახული (Caculi), სპერი (Ispira), ისევე როგორც გონიო (Gonie) და გურიის სამთავროს სხვა ტერიტორიები მდინარე ჭოროხის (ანუ მდინარე ბათუმის, აქ: Batum) სამხრეთით, ოკუპირებულია ოსმალეთის მიერ (მის საზღვრებშია მოქცეული).

აქვე გვსურს აღვნიშნოთ, რომ რიგობერტ ბონის ამავე ატლასში არის ოსმალეთის იმპერიის რუკაც, რომელზეც საქართველო ფაქტობრივად წარმოდგენილია ისევე, როგორც ზემოთ აღწერილ რუკაზე.

12. ილუსტრაცია "ქართველის ჩაცმულობა 1768 წელს" (Habit of a Georgian in 1768), ტომას ჯეფერისის (Thomas Jefferys) მიერ 1772 წელს ლონდონში გამოცემული ოთხტომეულის – "სხვადასხვა ერთა ჩაცმულობის კოლექცია" (A Collection of the Dresses of Different Nations...)² III მე-3 ტომიდან, გვ. 34² (იხ. დანართი, სურ. 12).

ტომას ჯეფერისი (დაიბადა დაახლ. 1719 წელს, გარდაიცვალა დაახლ. 1771 წელს) იყო მეტად პროფესიული ინგლისელი გამოცემული, გეოგრაფი, კარტოგრაფი და გრაფიკი. აღგენდა რუკებს როგორც სახელმწიფო დაკვეთით (იხ. იყო ინგლისის მეფის, გიორგი III-ის გეოგრაფი), ასევე კომერციული მიზნებისათვის. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მის მიერ შექმნილი ინგლისის და წრდილოეთ ამერიკის რუკები.

ილუსტრაცია დაბეჭდილია ქაღალდზე ზომით 33,5სმX23სმ. მასზე გამოსახული მამაკაცის ვინაობა უცნობია, თუმცა მდიდრული ჩაცმულობის მიხედვით თუ ეიშსეულებზე, ის დიდგვაროვანთა ფენის წარმომადგენელი უნდა იყოს. მისი ჩაცმულობა, ეპოქის შესაბამისად, განსხვავდება ჩვენ მიერ აქამდე განხილული ნიმუშებისგან.

¹ აქ ავტორი ისეაურს სებასტოპოლთან ავიყვებს, თუმცა სხვა ავტორებთან ეს ორი სხვადასხვა დასახლებული პუნქტია (იხ.: წყარო 10).

² ტომას ჯეფერისის წიგნში წარმოდგენილი ქართველის ილუსტრაცია გადმოღებულია ლე პრინსის (J. B. Le Prince) მიერ 1768 წელს პარიზში გამოცემული ალბომიდან.

European maps and historical sources about Georgia, XVI-XVIII centuries

(Summary)

The European historical sources represented in this book (from the private collection of the author), for the most part consist of maps made by European cartographers of XVI-XVIII centuries, which, despite of many inaccuracies, may signify quite interesting graphic records of Georgian history.

On the peak of its power, United Kingdom of Georgia was not appropriately documented by maps due to underdevelopment of cartography in earlier times, although previous political-cultural borders of Georgia found reflection in the maps of XVI-XVIII centuries – as a term describing geographical area with a modern meaning of Caucasus.

Borders of Georgian kingdoms and provinces of XVI-XVIII centuries are documented by Georgian historical sources and maps, as well as by European historical sources and the maps which have not been comprehensively studied till now, as in the past, the most of these maps were not available to Georgian researchers of historical geography. It should be mentioned, that these maps require thorough, complex study, critical analysis and verification by other historical documents in order to attain a scientific value.

The sources represented in this book, have been taken from the printed editions, which were produced in sufficient number and were widely available to European society. Looking through these sources enables us to see clearly how the European general public and ruling elite knew Georgia and Georgians in the reviewed epoch.

Besides the cartographic material, as far as possible we review the illustrations and text sources that sometimes are added to maps and enrich them with information. This is a very little part of the available information on Georgia and Caucasus that European sources have preserved for us, and in later editions we will try to review them more completely.

* * *

Ancient Georgian kingdoms of Colchis and Iberia, as well as kingdom of Georgia, were well known for civilized world and were displayed even in the earliest maps. Unfortunately, most of these early maps have not survived to our time, and all the maps depicting the ancient world are later reconstructions of the originals. The most of the maps produced in Europe in X-XIII centuries are very basic and far from reality, mostly focusing on bible places. Only from XIII century, Portuguese map makers started to compile maps which were fairly accurate, but mostly focusing on seaside areas (these maps are called sea charts, or Portolanes). The most of these maps show only the coastal part of Georgia, while some of them show whole its territory (e.g. the map by Pietro Vesconte and Marino Sanudo, dated to 1321).

Mapmaking was significantly improved in XVI-XVII centuries, the epoch when Kingdom of Georgia had lost its previous power and suffered a political and economical decline as a result of hostile expansion of its neighboring Turkish (Ottoman) and Persian empires. The expansion of these Empires endangered existing trade routes from Europe to Asia, encouraging European travelers to explore lands for searching new trade routes, which resulted new geographic discoveries and significant increasing of the geographical knowledge. Rediscovery of Ptolemaic works in XV century also contributed to the advancement of mapmaking business. The invention of print press resulted the wide availability of maps.

This book covers only XVI-XVIII centuries, the epoch when mapmaking had become more accurate and up to date. Maps based on works of ancient geographers like Ptolemy, represent the bulk of maps compiled in XV-XVI centuries, but not representing the actual world, they have little value for study the history of Georgia of XVI-XVIII centuries. On these, so called Ptolemaic maps, Georgia is represented with its ancient names – Colchis & Iberia. The maps focusing only on Georgia are not many; but the most of maps of Asia Minor, Turkish and Persian empires also include quite detailed depiction of Georgia.

Some XVIII century European maps are based on works of Georgian authors (e.g. the map of Georgia by Joseph-Nicolas Delisle which is based on the map compiled by Vakhushti Bagrationi). These maps are well known for Georgian historians and for that reason we will not review them in this volume.

Information about Georgia and surrounding area was brought to Europe and particularly to European mapmakers by travelers, diplomats, merchants and mostly by catholic missionaries who visited Georgia or stayed there for years. In order to verify borders of Georgian states, mapmakers could successfully obtain information from its neighboring countries – Turkish Empire and Persia, where Europeans maintained considerable presence.

Text description of Georgia (by Joannis Luyts, Allain Manesson Mallet, A. Pherotée De La Croix), depicts it as a Christian country of abundant wine making and beautiful women¹. Origin of the name Georgia is associated with its patron saint – St. George. Historical outline takes account of ancient kingdoms of Colchis & Iberia, where story of Argonauts and Golden Fleece takes major part. The most famous rivers in Georgia are Phasis (Rioni), which has given its name to bird Pheasant, and Kur (Mtkvari). Tbilisi is a town of well developed trade, serving as a capital of whole Georgia, though the sources also cite Kutaisi as a former capital. Georgian kings pay tribute to Persia or Ottomans, depending on the political circumstances. Poverty and slave trade with the Ottoman Empire are the main weaknesses of west Georgia.

To generalize, the reviewed European maps and text sources (not including antique, or so called Ptolemaic maps) represent Georgia as either one entity, or as two kingdoms (east and west) with constituent principalities. According to some authors, Georgia bears meaning of geographical area

¹ For the original (Latin, German, French) texts, see pages 55 – 60.

that is modern Caucasus (as a reflection of former cultural-political borders of the united kingdom of Georgia). In this case, the East Georgian state (kingdom of Kartli-Kakheti) as a legal successor of the united kingdom of Georgia is distinct as "Georgia Proper", while west Georgia (kingdom of Imereti (which means in Georgian language "that side of" [Georgia])) is marked as Mengrelia or Imereti (these have an analogous value). The major towns (capitals) of Georgian kingdoms and principalities are: for Samegrelo/Mengrelia (Odishi) – Sebastopoli (present day Sokhumi/Sukhumi), for Abkhazeti/Abkhazia – Santa Sofia (existed near the present day village Alakhadzi), for Guria – Batumi (Batoum, Lonati, Vati, Vartlui, Guriei), for Imereti – Kutaisi (Cotatis), for Kartli (and for Georgia) – Tbilisi (Tiflis), for Kakheti – Dzegami (Zagemi). The other populated places, which can be identified on the territory of Georgia, are: Gori, Poti, Akhaltsikhe, Akhalkalaki, Ali, Ajameti, Tamishi, Anaklia, Telavi, Sazano, Bakhtrioni, Ozurgeti, Surami, etc.

Chronological order of historical sources here is based on the issue date. Each source is accompanied with an explanation – including the name of an author and the printing date of a map or other source. All the authentic materials used in this book, are kept in private collection and are available for reviewing. The reproductions have been reprinted in their original size, unless specified otherwise.

Source 1. The map "Persia Nova Tabula" by Jacopo (Jacomo) Gastaldi, from the atlas "La Geografia Di Clavdio Ptolomeo Alessandrino..." published in Venice, in 1548. (Fig. 1).

Source 2. The map "Turkomanie, Georgie, Comanie" by Nicolas Sanson (compiled in 1652) and description of Georgia from the book "Introductio ad Geographiam novam et veterem..." by Joannis Luyts, published in 1692. (Fig. 2).

Source 3. The map "Georgie" by Pierre Du Val, from the atlas "Le Monde ou la Geographie Universelle", first issued in 1663. Later it was edited and reissued in 1682. This example is from the edition of 1682. (Fig. 3).

Source 4. The map "Georgia, Comania" by Robert Morden, from the book "Geography rectified..." published in London by Robert Morden and Thomas Cockerill, in 1680. Later editions appeared in 1688, 1693 and 1700. This example is from the edition of 1680. (Fig. 4).

Source 5. Two maps of Georgia & Armenia (contemporary and ancient), illustration "Georgians" and description of Georgia from the book "Description de L'Univers, Asie ancienne et moderne..." volume II, by Allain Manesson Mallet, published in Paris, in 1683. (Fig. 5a, 5b, 5c).

Source 6. The illustration "Georgiens" and description of Georgia from the book "Nouvele Methode pour Apprendre la Geographie Universele..." by A. Pherotée De La Croix, printed in Lion, in 1705. (Fig. 6).

Source 7. The map of Europe by Nicolas de Fer, published circa 1700-1705. (Fig. 7).

Source 8. The map "Bosporus, Maeotis, Iberia, Albania et Sarmatia Asiatica" from the book "Notitiae Orbis Antiqui sive Geographiae Plenioris Tomus Alter Asiam et Africam", by Christophorus Cellarius, printed in Leipzig by Gleditschi, in 1706. Based on works of Herodotus, Pliny the Elder and Ptolemy. (Fig. 8a, 8b).

Source 9. The map "Turquie en Asie, ancienne et moderne" from the book "Geographie Universelle..." by Père Claude Buffier, printed in Paris, in 1736. (Fig. 9).

Source 10. The map "La Turchia D'Asia che comprende L'Anatolia, la Giorgia, l'Armenia, il Curdistan, il Diarbec, l'Irak-Arabia, la Sirie ..." by Antonio Zatta, printed in Venice, in 1784. (Fig. 10a, 10b).

Source 11. The map "Royaume de Perse et Georgie" by Rigobert Bonne, from "Atlas Encyclopedique", published in Paris, in 1787. (Fig. 11a, 11b).

Source 12. The illustration "Habit of a Georgian in 1768" by Thomas Jefferys, from the book "A collection of the dresses of different nations", Volume 3, published in London, in 1772. (Fig. 12).

^I რუკის სრული სახელწოდება ასეთია: Carte des Pays voisins de la Mer Caspiene, dressée pour l'usage du Roy. Sur la carte de cete Mer, faite par l'ordre du Czar, sur les Memoires manuscrits de Soskam-Sabbas, Prince de Georgie, sur ceux de Mrs. Crusius, Zurabek, et Fabritius Ambassadeurs a la Cour de Perse, et sur les eclairecissements tirez d'un grand nombre de personnes intelligentes du pais. Assujettie aux observations astronomiques. Par Guillaume Delisle, Premier Geographe du Roy, de l'Academie Royale des Sciences. 15 Aout 1723. Marin sculptit. A Paris, chez le Sr. Delisle, Quay de l'Horloge.

^{II} წიგნის სრული სახელწოდება ასეთია: Ptolomeo La Geografia. Di Clavdio Ptolomeo Alessandrino, Con alcuni comenti & aggiunte fatteui da Sebastiano munstero Alamanno, Conle tauole non solamente antiche & moderne solite di staparsi, malere nuoue aggiunteui di Me ser Jacopo Gastaldo piamentese cosmographo, ridotta in uolgare Italia nu da M. pietro Andrea Matiole Senese medico Eccelletissimo... In Venetia, per Gioa, Baptista Pedrezano. Anni.x. M.D.XLVIII.

^{III} წიგნის სრული სათაური ასეთია: L'Asie, En Plusieurs Cartes Nouvelles, Et Exactes, &c. : En Divers Traitez De Géographie, Et D'Histoire ; Là où sont descripts succinctement, & avec une belle Méthode, & facile, Ses Empires, Ses Monarchies, Ses Etats &c.

^{IV} წიგნის სრული სათაური ასეთია: Joannis Luyts, Philosophie Professoris, Introductio ad Geographiam novam et veterem; inqua Necesaria hujus Scientiae prolegomena, intermixto usu globi Terrestris, nec non Oceani & Regionum constitutio perspicuo ordine pertractantur. Adjiciuntur Suis locis Oceani, Terrae, cujusque Regionis Tabulae, item Chartae LXV Sansonis, inter quas quaedam hac forma ante ineditae. Trajecti ad Rhenum, ex Officina Francisci Halma, Acad. Typogr. M.DC.XCII

^V თარგმანი შესრულა ადა ტრაპაიძემ. ლათინური ტექსტი შებღვნია:

Caput X.

Georgia. Mengrelia. Circassia. Comania.

Pe ragrata Turcia Asiatica, ordo ducit ad Regionem Asiae, quae Pontom Euxinum seu mare Nigrum. & Caspium mare interjacet. In ea occurrunt Georgia, Mengrelia, Circassia, atque Comania, quarem duae priores plus vergunt in austrum, & duae posteriores in boream.

Georgia latè aut strictè accipitur. Latè accepta terminatur ab austro Scirvaniâ, parte Persiae, Armeniâ majori, & praefectura Trapezuntinâ, parte Cappadociae, nunc Amasiae; ab occasu mari Nigro; à boreâ Circassia & Comaniâ; ab ortu Daghestaniâ, complectiturque in hac significatione etiam Mengreliam. Fuit aliàs amplior, & uni regi paruit, cujus regia sedes erat Cotatis, nunc caput regni Imeretiae.

Georgia strictè accepta, aliàs propria, habet mare Caspium ad ortum, & occasum montes, quibus à Mengreliâ dividitur, & hoc sensu sumit Georgiam Tavernierius, & alii. Georgia hæc, Gallis *Georgie*, aliis *Gurgien*, incolis & Asiaticis *Gurgistan*, hodie ast sub potestate Regis Persarum. Georgi decuntur fortes, peritissimi sagittari, fideles, atque hisce nominibus & Regi Persiae, & magno Mogoli in amore, asfables, vini genetosi, cujus ingens in Georgiâ ubertas est, supra modum amantes, formâ srectabili, in prinitis sexus foemineus, quem rex Persiæ & Turca sibi expetunt. Pars longè potissima religionem Christianam, cujus tamen perparum gnara est, in primis viri, profitetur; cætera Muhamedismum, cui favet rex persiæ, qui vix ullum Georgiæ Praefectum, nisi Muhamedanum, patitur. Dispestitur Georgia in duas Provincias, Gagnetiam & Cardueliam, praeficitque & huic, & illi Praefectum Persarum Rex ex ipsis Georgiæ Primatibus, quos titulo Regis condecorat. Gagnetia, *Gagheti*, seu *Kacheti*, Sansoni *Zacheti*, regni nomine illustris, media est inter Scirvaniam, provinciam Persiæ ad ortum, & Cardueliam, alteram partem Georgiæ, ad occasum & boream. Sedet intra montana, & a fl. Cyro, *Kur*, perfunditur, ejusque urbs nobilior est Zaganum, *Zagan*, seu *Zagain*, Sansoni ad dictum fluvium. Contermina est Gagnetiae ad occasum & boream, uti modo notavimus, Carduelia, *Carduel*, seu *Cartuel*, Tavernierio *Kartelè*, alterum regnum Georgiæ, atque priori amplius, cujus caput, quin totius Georgiæ est Tephliis, *Teflis*, urbs non exigua, elegans, sita ad fl. Cyrum in amœnâ regione, ingentem faciens serici mercaturam.

Ubi nunc Georgia propria, olim fuit Iberia, circumvallata montibus, media inter Albaniam ad ortum, Sarmatiam Asiaticam ab septentrionem, Colchidem ad occasum, Armeniam majorem ad meridiem, ejusque celebriores urbes erant Armactica, aliis Armotica, seu harmastis, & Artanissa, atque à Cyro irrigamatur.

Ex Georgiâ pergitur ad mengreliam, *Mengrelie*, partem alteram acceptæ latè Georgiæ. Ipsam teminat ab ortu explicita Georgia; ab austro Armenia major & Trapezuntina praefectura; ab occasu mare Nigrum; à boreâ Circassia. Mengrelia ferri & chalybis adeo dives est, ut Turciæ sola ferè hæc subministret mineralia. Nihil hic frequentius, quam quod parentes liberos, quando nummorum aut rei conjusconque sunt indigi, divendant, aut

permutent cum rebus nullius. Quin qui præsunt Ecclesiæ, ne quidem manibus temperant, imo sentiunt hoc sibi juris competere, atque ideo bellos pueros puelasque, quò pluris veneant, non rarò Turcisa ut Persis offerunt. Sacrificuli munia sequitur sexus, virili in sacris plerumque versator, hic atque in Georgiâ frequenter obit. Reges Mengrelie religionem Christianam profitentur. Dividitur hodie in tres provincias, quarum quælibet venit regni nomine, & sunt Imeretia, Guria, atque Mengrelia. Imeretia, *Imereti* seu *Imerete*, aliàs *Bassasiouch*, Taverniero *Bassachionk*, ingens Mengrelie provincia est, media inter Cardueliam, provinciam Georgiæ ad ortum, & Gurium, de qua proximè, ad occasum. In ejus meridionali tractu fluvius Phasis, accolis *Rione*, Italis *Fazo* sæpè stagnans & fluxu segnissimus, exoritur, universam rigans Imeretiam. Suo Regi obedit, cui & Guria, & Mengrelia etiam paruerunt, tunc præpotenti. Caput hujus Regni est *Cotatis*, *Cotatis*, urbs parva ad Phasim, & montis radices, cum castro in rupe. Guria, *Guriel*, quibusdam Ghuria, secunda provincia Mengrelie, Imeretiam & mare Nigrum interjacet. Vivit sub sui Regis imperio, qui sub Turcarum clientelâ est. Urbes non habet quæ alicujus sunt nominis. Sansonus *Varthi* exprimit, oppidum ad mare Nigrum; Robbe Azach & bassachiuch. Tertia Mengrelie provincia est Mengrelia, cui totius regionis nomen impositum est, incolæ *Odisci*, Georgis *Meghreli*, Gurie ad septentrionem contermina, & mari Nigro ad occasum. Fertilis & irrigui soli est, sub suo Rege, qui Magno Domino vectigalis, sub ejusdem degit clientelâ. Urbes ejus sunt Phasis, *Fasso*, ad ostium fl. cognominis, & Sebastopolis, *Savatopoli*, emporium celebre in intimo recessu maris Nigri ad ortum. Sunt, qui hujus Mengrelie partem faciunt provinciam Avogasiam, quæ ipsam à boreâ attingit, & ad mare Nigrum occasum versus aliquantum extenditur, ac cujus locus præcipuus est S. Sophia. Alii illic loci non locant Avogasiam, fed provinciam Abasciam, *Abassa*.

Pars posterior acceptæ latè Georgiæ, quæ nunc Mengrelia appellatur, Colchis antiquitùs nuncupata est, sita inter Iberiam, Armeniam majorem, Pontum & Sarmatiam Asiaticam. Hue Argo, primâ navi, Jason cum Argonautis, flore juventutis Græciæ, velificavit, vellusque aureum à Medæ adjutus abstulit, & reportavit in Græciam. Populi Colchidis fuerunt Manrali, Zalæ, Zani, interque urbes eminebant Phasis, extrema olim navigationis meta, & Dioscurias, dicta dein Sebastopolis, de quibus in Mengrelia strictè sumptâ meminimus.

Restant ex Regione Asiæ, quæ inter Pontum Euxinum & mare Nigrum est, Circassia atque Comania, quas ab explicitis Mengrelia atque Georgia dividit Caucasus, mons inter Asiæ nobilissimos, editissimus, perpetuis tectus nivibus, medius inter Pontum Euxinum ad occasum & mare Caspium ad ortum, cujus pars occidentalis Corax est. Hodie variis variè effertur, *Cocas*, *Cochias*, *Albsor*, *Adazar*, *Salatto*, *Elbours*. Circassiam, Cirkassien, locat Tavernierius ad boream Mengrelie, & occasum Comaniæ, à quâ per montana dividitur. Aliis Circassia est inter Georgiam, mare Caspium, fl. Volgam, sive Moscoviam, & Tanaim. Regio est, teste Taverniero, dives montium, fontium, vallium, sylvarum, florum, campestrium, armentorum & pecorum, inter quæ equi, carpi, & verveces laudem inveniunt. Nullæ hic urbes sunt, aut munimenta, tantum pagi circularis figuræ, in quorum medio ingens ast area. Circassi, *Cherken*, seu *Cirkassiers*, ex rapto vivunt, & vicinas terras non solum, sed & ipsos contraneos depopulantur, qui vicissim in ipsos soliti sunt incurfare. Mares & fœminæ nullo discrimine amiciuntur; illi barbam antre non alunt, quàm accedunt ad annum ætatis sexagesimum. Carent vitibus, nec potu *Kaffè*, nec tabaco utuntur, sed potu, qui ex hordeo paratur, & spiritu plenus est. Religio, quam profitentur, diversa est, & à Christianâ, & Muhamedanâ. Nobiliores inter Circassos in reliques despoticum exercent imperium.

Comaniam, *Komanien*, omnes non eadem ratione limitant. Sansoni ipsam limitat ab occasu Pontus Euxinus, Bosphorus Cimmerius, & Palus Mæotis; à boreâ Tanais & Moscovia; ab ortu mare Caspium; ab austro mons Caucasus, sive Georgia, nec à Circassia latè sumptâ distinguitur. Sunt, quibus Tartaria minor etiam pars est Comaniæ. Tavernierius Comaniam restringit inter Circassiam ad occasum; Moscoviam ad septentrionem; mare Caspium ad ortum; & Georgiam strictè sumptam ad meridiem. Pars ejus orientaliore campestris est, soli præpinguis, & irrigui. Pars maxima Comanorum, qui Komouchs appellantur, montium radices incolit, ex quibus copiosissimi fontes scaturiunt. Quando incursum metuunt illorum, quos populati fuere, cum prædis atque pecoribus intra montana se recipiunt. Vestiuntur, qualiter minores Tartari. Lintea, & sericum ipsis Persia subministrat. Vivunt sub regi Persarum clientelâ, ejus ab hoc tractu præsidium. Moribus Circassis sunt simillimi. Pars Comaniæ habetur Daghestania, *Daghestan*, seu *Daguestan*, sita ad Georgiam propriam, Scirvaniam, provinciam Persiæ, & mare Caspium, atque à Tartaris inhabitata, sub suis principibus, cujus primarius locus est *Tarku*, ad dictum Mare, cui & versus boream in Comaniâ *Terki* adjacet.

Ubi nunc Daghestania se offert atque in tractu consini, quondam erat Albania, media inter mare Caspium, Armeniam majorem, Iberiam atque Sarmatiam Asiaticam. Urbium nobiliores fuerunt duæ maritimæ, Getara & Albana.

Quo loco Tavernierius Circassiam Comaniamque collocat, pars fuit Sarmatiæ Asiaticæ, quam includit Cluverius à boreâ fluminibus Volgâ & Tanai; alii verò ipsam per Tartariam Moscoviticam diffundant. Sarmatia autem Asiatica Cluverio pars est Scythiæ Asiaticæ, de quâ verbum in Tartaria. Inter populos Sarmatiæ, qui benè multi fuerunt, celebriores erant Turcæ, Imperii Turcici conditores, qui inter paludem Mæotim, juga Caucasi & mare Caspium Auctoribus collocantur; item Amazones, muliebre genus bellicosissimum, & dextram infantibus mamam adurebat, quò alacriores essent suo tempore ad arma capessenda & congregiendum cum hostibus. A

Tanai iverunt in Cappadociam, fixis ad fl. Thermoodontem sedibus, qui ex monte Amazonio delabebatur. In Græcos pro Trojâ steterunt... Sequitur explicitæ Tabula.

Regio Asiæ Inter pontum & M. Caspium, in qua (Georgia propria, ubi {Regnum Gaguetia, Zaganum.
Regnum Carduelia, Tephlis, Caput Georgia.
Mingrelia, ubi {Regnum Imeretia, Cotatis
Regnum Guria, {Varthi, Azach, Bassachiuch.
Regnum Mengrelia (Phasis, Sebastopolis, S.Sophia.
Circassia, ubi nulla Oppida, tantum Vici
Comania, ubi {Tarku, Terki.

VI ძველი გერმანული ტექსტი ასეთია:

Georgien begreiffet in sich:

1. Mingrelien / mit Coatis, Fazo und Savastopoli.
2. Das eigentliche Georgien / so sich theis let:
 1. In Zacheti, mit Zagan
 2. In Carduel, mit Teflis, Und dann
 3. Baratralla, mit Cori.
3. Zurie, mit Tarki.
4. Schwarz Circassien / mit Temrok, Teman und Azak.
5. Abascia, Und dann
6. Daghestan.

VII წიგნის ზრული სათაური ასეთია: Geography rectified, or, A description of the world in all its kingdoms, provinces, countries, islands, cities, towns, seas, rivers, bays, capes, ports : their ancient and present names, inhabitants, situations, histories, customs, governments, &c. : as also their commodities, coins, weights, and measures, compared with those at London : illustrated with seventy six maps : the whole work performed according to the more accurate observations and discoveries of modern authors.

VIII წიგნის ზრული სათაური ასეთია: Description de L'Univers. Contenant les differents systemes du monde, les cartes generales & particulieres de la Geographie Ancienne & Moderne : les Plans & les profils des principales villes & des autres lieux plus considerables de la Terre : avec les Portraits des Souverains qui y commandent, leurs Blasons, Titres & Livrees : Et les Mœurs, Religions, Gouvernemens & divers habillemens de chaque nation. Dedie'e Au Roy. Par Allain Manesson mallet, Maistre de Mathematiques des Pages de la Petite Escurie de sa Majeste, cy-devant ingenieur & Sergent major d'Artillerie en Portugal. Tome Second. A Paris, Chez Denys Thierry, rue S.Jacques, a l'Enseigne de la Ville de Paris, devant la rue du Platre. M.DC.LXXXIII. Avec Privilege du Roy.

IX საგრემანი შესაწრულა ნინო კვესელავამ. ძველი ფრანგული ტექსტი შემდეგია:

La Georgie prise en particulier ne designe que le Pais que les Anciens appelloient Iberie, & les Modernes Gurgistan. Mais les Geographes s'en se vent pour comprendre tout ce qui est entre la Riviere de Don, & la Partie Septentrionale de l'Armenie ou Turcomanie. Dans ce dernier sens, les Bornes de la Georgie sont au Septentrion la Moscovie; a l'Orient la Mer de Tabristan anciennement Caspienne & la Perse, au Midy l'Armenie, & a l'Occident la Mer Noire, la Mer de Limen & les petits Tartares. Ses principales Montagnes sont le Caucase, & le Corax. Ses Principales Rivieres sont le Don qui se decharge dans la Mer de Limen, le Tura, le Terca, le Kur qui se rend dans l'Aras avant de se jeter dans la Mer Caspienne, & le Fase qui entre dans la Mer Noire. Les Habitans du Pais appellent cette derniere Rione. Les principaux pais compris sous le mot general de Georgie, sont la Comanie, le Gurgistan, la Mingrelie, L'Avogasia, & la Circassie. La Comanie autrefois Partie de l'Albanie, a passé pour la Partie des Anciennes Amazones. C'est un Pais plat tres-propre pour le labourage, les pluyes y esiant frequentes; mais sauté d'Habitans, il est Presque tout desert. Les Peuples Comouchs en occupant la Partie Orientale, le long de la Mer Caspienne. Ils sont sous la protection des Rois de Perse: Leurs principale habitations sont toujours au pied des Montagnes, afin d'estre plus en estat des'y retirer avec leurs Troupeaux, quand ils sont attaques de leurs voisins, qui aussibien qu'eux ne vivent la plupart que de brigandages. le Gurgistan ou la Georgie particuliere, autrefois l'Iberie, & partie de l'Albanie, & de l'Armenie majeure, est un pais montagneux & pauvre. Une partie est sous la protection du Persan, l'autre sous celle du Turc. Il y a deux Princes particuliers qui prennent le Titre de Roy, la Ville de Teflis y passé pour la Capitale du Pais. C'est une Ville assez grande & bien Peuplee. On y fait profession de la Religion Grecque. mais souvent le Roy de Perse veut obliger les Princes dont nous avons parle, a se faire Mahometans pour continuer leur dignite dans leur famille. Leur monoye se fabrique sous le nom des Roys de Perse. La Mingrelie est ce Pais que les

Anciens ont rendu celebre par le nom de Colchide, & par la conquete de la toison-d'or, entreprise par les Argonautes sous la conduite de Jason. La Mingrelie est distinguee en trois parties qui font de Guriel, d'Imerete ou Bassa-chiouk, & de Mingrelie. La ville principale de Guriel est Vartui, de Bassa-chiouk est Colatis, & de Mingrelie est Savatopoli; ceux qui gouvernent ces trois Pais, prennent le Titre de Roy, & sont en en effet independans. Ils ont toujours la Guerre les uns contre les autres, & cette division est fomentee par le Turc, qui tache par-la de les detruire; l'Hellebore, la Scamonee, & le Sene croissent en ce Pais-la en abondance, & on y trouve des mines de fer; mais la necessite y est si grande que les peres sont contrains de vendre leur enfans aux Turcs: Ils suivent la Religion des Grecs Schismatiques. L'Avogassie ou Pais des Abcasses ou Abassa, ou estoient anciennement les peuples Heniochi, a pour Ville principale Santa Sophia, ou Eschismuni. la Circassie est l'Ancien Pais des Faxarmatie, &c. Sa Ville principale est Tenuck ou Teman qui est au Turc. Il n'y a point de Pais au Monde ou les femmes soient plus belles: d'où vient que les Turcs preferent les Circassiennes a toutes les Esclaves qu'on leur amene. Les Hommes y font vaillans, & un seul Circassien battra cinq ou six Tartares. Les habitans y font de la Religion des Grecs Schismatique. Le reste faute d'instruction se laisse seduire aux impietes de l'Alcoran.

^x წიგნის სრული სათარი ასეთია: Nouvelle methode pour apprendre la Geographie Universele, enrichie de cartes, armoiries, figures des nations, & de plusieurs tables cronologiques. Seconde Edition. Augmentee de plusieurs-choses remarquables, & de dix-huit Cartes, qui representent les Gouvernemens & Frontieres de France. Par le Sieur De La Croix. Tome cinquieme. A Lyon, Chez Leonard Plaignard liè Merciere, au grand Hercule. M.DCCV. Avec Privilege du Roy.

^{xⁱ} თარგმანი შესრულა ნინო კეხელაძემ. ძველი ფრანგული ტექსტი შემდეგია:
CHAPITRE II.

La Georgie, Georgia.

On comprend dans ce Chapitre la Georgie particuliere, autrefois Iberie, La Mingrelie, appellée anciennement Colchide, La Zuirie, ou Guriel, L'Abascie, La Circassie noire, les peuples libres du Mont Caucase, & les Tartares de Daghestan.

Ce Pais n'a jamais pu etre conquis par les Romains, a cause de l'apreté des Montagnes, il est situé entre la Mer noire & celle de Zabache au Couchant, la Pologne au Septentrion, le Royaume d'Astracan & la mer caspienne a l'Orient, & la Turcomanie au Midy. Son étendue du Sud au Nord est d'environ 210.lieues, en y comprenant l'Abascie, & la Circassie; de l'Ouest a l'est on compte 280. lieues, en y renfermant les Peuples libres du Mont Caucase & les Tartares de Daghestan, la plupart de ces Provinces estoient connues sous le nom de Caucase, celebre par la fable de Promethee.

L'air y est assez tempere par la situation du pais entre le 40.& le 50. degre de latitude. La terre y produit en abondance des grains, des fruits & des paturages; le vin y est bon, les poires & les pommes excellentes; on y trouve un grand nombre des cochons; & l'on en transporte de la cire, du miel, de la poix, & quelques etoffes de soye.

Les habitans ont la reputation d'etre foubres, usuriers, voleurs, yvrognes & adonnez a toutes sortes de vices: les Pretres, comme les autres hommes y sont fort ignorans: au contraire on a grand soin de bien elever les filles dans les Monasteres, & de les faire étudier, elles y font meme une partie de leurs fonctions: ce qui est sans exemple dans le reste de l'univers. Les Peres & les Meres y vendent souvent leurs enfans: c'est de cette monoye que les Princes d'Imireti de Guriel payent leurs Tributs aux Turcs, comme celui de Mingrelie paye le sien en toiles: il n'y a pas long-temps qu'un Georgien donna sa Mere pour un Cheval Turc, qui l'avoit mis au monde. Les femmes y sont d'une beaute extraordinaire; mais elles temoignent dans leur conduite avoir peu de honte & de foy: il est certain que les plus belles Sultanes qui se rencontrent dans le serral du Grand-Seigneur, & dans celui du Roy de Perse, sont Georgianes.

Il y a quelques peuples dans la Georgie qui sont libres; d'autres ont des Princes particuliers, & il y en a qui reconnoissent, ou le Turc, ou le Persan, suivant la necessite de leurs affaires. Le Roy de Perse s'est rendu Maitre d'une partie de la Georgie Orientale & de l'Armenie; il a droit d'elire le gouverneur, qui porte le nom de Roy de Georgie, le turc aujourd'huy n'y tient plus qu'un Bacha ou Beglierbei dans la forteresse d'Alkazike & un Commandant dans celle de Colatis; ceux qui obeissent au Turc, ont de grands privileges, ils peuvent entrer Enseignes deployees & les Armes en main dans Jerusalem; la Ville de Derbent si souvent disputee par les Turcs & par les Persans se trouve située dans le passage, qu'on appelle la Porte de fer qui sont les restes des portes Caspiennes, que l'on voit sur le Mont Barmach.

Section I.

Remarques sur les principales Provinces de la Georgie en general.

La Mingrelie ou Mingrelia, Mengrelia aut Colchis, est a l'Orient de la Mer noire vers l'embouchure du Faze Fazzo. C'est la Colchide des Anciens; on l'appelle aussi Imereti & Bosciaciuk les Montagnes du Caucase

la Separant a L'Orient du Gurgistan propre. Ayant l'Armenie au Midy & la Circassie noire au Septentrion. Cette Province a été celebre par les amours de Jason & de Medie, & par l'abord des Argonautes pour la conquete de la Toison d'or. On tient que cette precieuse Toison consistoit en mines d'or ou en commerce des fourrures, qui rapportent un grand profit. Apian dit que ce n'etoit que des peaux qui demeuroient dorees, lorsque les Paisans s'en servoient pour arreter le sable d'or, qu'ils trouvoient dans les Rivières : quoy qu'il en soit on tient que la Mingrelie a eu des mines d'or & d'argent, & qu'elle en a encore, &c. Cette Province est plus libre que sujette ; on y trouve plusieurs Chateaux, celui de Zugdidi, passe pour le plus beau ; les Villes principales sont Savatopoli, Fazzo, Ruchs ch. Anarchie. On y remarque les Montagnes du Caucase & de Coxar, les Rivières de Fazzo ou Phasis & de Ciano. Il y a divers simples, le Sené, la Scamonée, l'Ellebre noire, s'y trouvent en abondance, comme aussi des Ours blancs, des Faisans, a qui le Faze a donne son nom. Savatopoli ou Sebastopolis a été presque ruinee par le eaux.

La Georgie particuliere ou Georgia propria, que les Turcs appellent Gurgistan ou Pais des Georgiens, a cause de S. George, qui en est le Patron ; & qu'on appelloit anciennement Iberie ; est au milieu des Montagnes divisee en 3 parties. 1. Zacheti ou Gaghethi ou Gagnetia, avec la Ville de Zagan vers la Mer Caspienne ; 2. Carduel, Carduelia vers le milieu avec la Ville de Teflis & de Cori ou Goroden 3. Baratrul vers l'Armenie avec la ville de Kars. Cette derniere partie est au Turc, les autres se maintiennent en liberte contre les Persans.

La Zurie autresois Albanie, est assez temperée a l'Orient de la Georgie propre ; elle est arrosée de plusieurs Rivières, qui se rendent dans la Mer caspienne, qui est a l'Est de cette Province, avec les Villes de Chipiche, de Stranu ou Albaida de Tarki, cette derniere appartient au Duc de Moscovie.

La Circassie noire, Circassia, est au Nord du pont Euxin & du Mont caucase qui la separent de la Georgie propre ; a l'Orient des Palus Meotides & du détroit de Caffa ; au Midy du Don ou Tanais ; au Couchant de la Mer caspienne & des Bouches du Volga. Ce pais a divers Princes presque tous Sujets du Grand-Czar ou Duc de Moscovie ; il a fait fortifier la Ville de Teiki. Le reste de cette contrée est sans Villes & peu habité ; la plupart des Circasses demeurent dans les Forets pour etre a couvert des courses des Tartares , qui cherchent a faire des Esclaves, ces peuples étant beaucoup estimez ; ils sont bien faits, ingenieux & adroits en tout ce qu'on les employe. Leur principal commerce est d'Esclaves, de Miel, de Cire, de peaux de Bœufs, de Cerfs & de Tygres. Ils étoient autrefois bons Chretiens, mais ayant manque d'instruction il y en a plusieurs qui sont tombez dans le mahometisme ; les Turcs y ont la Ville d'Azof ou Azac a l'embouchure du Don dans les palus Meotides : c'est une place fort marchande & tres-importante ; ils peuvent par ce moyen conserver l'Aliance des petits Tartares, & rompre les desseins du grand Duc de Moscovie en ces endroits.

L'Abascie, Abascia, a la Circassie ou l'ancienne Commanie au Septentrion & au Couchant ; au midi la mer noire, a l'Orient la Mingrelie. Ce sont les peuples qu'on appelle Abassas ou Abcasses ; ils sont redoutez de leurs voisins, & ont les meilleurs Faucons du Levant, leur Principal exercice est aussi la chasse & la volerie.

Le Dagestan ou Daghestan, Daghestania aut Albania, est entre la Mer Caspienne au Levant & le Mont Caucase au Couchant ; le Royaume d'Astracan au Nord & au Midy le Sirrvan Province de Perse. Ce Pais est habité par des Tartares : leur commerce est de faire des Esclaves par une petite guerre continuelle qu'ils font ; ils nourrissent aussi quelque betail ; les Montagnes inacessibles, ou ils se retirent les mettent a couvert des Perses & des Moscovites ; ils ont plusieurs Seigneurs, il y en a un pourtant qui est le Chef de tous par élection : on y voit quelques Bourgs dont Tarcu est le principal, situé sur la Montagne entre les rochers escarpez, pres de la Mer.

Section II.

Division de la Georgie.

On peut diviser ce que nous comprenons icy sous le nom de Georgie en 6. parties principales comme l'on voit dans la Table suivante

On remarque en Georgie 6 principales parties.

1. La Mingrelie ou Colchide, ou sont – Cotatis Cap., Faze, Savatopoli, Ruchs-che, Anarchie, Chicaris, Scander, Scalingia, Varthiet, Cultiche, Alalzike-ch, Ozurgheti, Gonie Port.
2. La Georgie propre ou Iberie – Teflis Cap., Cori ou Goreden.
3. La Zurie ou Albanie – Chipiche, Stranu, Tarki.
4. La Circassie noire – Temrok, Tomun, Terki, Moscou, alz ou Azac.
5. L'Abassie – Dandars, Baladagg.
6. Le Dagestan – Tarcu.

La Ville de Cotatis, *Cotatis*, est la Capitale du Pais d'Imereti dans la Mingrelie sur la Faze, *Phasis*, avec un bon Château au pie d'un rocher & d'une Montagne : c'etoit autrefois le Siege des Rois de Perse.

La Ville de Faze, *Phasis* est a l'embouchure de la Riviere de Faze sur la Mer noire, elle est maintenant presque ruinee : Elle avoit titre d'Eveche Sustragant de Trebisonde.

Teflis, *Tephilis*, autresois *Artaxata*, est la Capitale de la principaute de Carduel dans la Georgie particuliere sur le Cur ou Chiur ou *Cyrus* : Il y a maintenant peu d'Habitans, avec un Château sur une coline sous la domination des Perses.

Cori ou Ghorî, *Gorides*, est sur le Chiur ou Chur elle est Capitale du pais de Baratrau dans la Georgie.
Cipiche, *Media*, est une Ville de la Zurie ou Albanie ancienne sur la Riviere de Terka & aux Frontieres de la Circassie.

Stranu, autresoîs *Albaida*, est sur la Mer Caspienne pres de l'embouchure de *Terka*.

^{xii} წიგნის სრული სათაური ასეთია: Geographie Universelle, exposee dans les diferentes methodes qui peuvent abreger l'etude & faciliter l'usage de cettesscience. Avec le secours des vers artificiels. Par le P. Buffier, de la Copmagnie de Jesus. Cinquieme Edition. Revue, corrigee & augmentee des changemens de dominations arrives recemment dans les Etats de l'Europe ; 2° d'une Preface sur la metode d'apprendre la Geographie, & sur les Livres faits a ce sujet ; 3° d'une Table des noms de pays en Francois et en Latin, avec leurs degres de longitude & de latitude pour les trouver tout d'un-coup sûr la Carte. A Paris, Chez Perre-Francois Giffart, rue S. Jacques, a l'Image Sainte Therese. MDCCXXXVI. Avec approbation & privilege du Roi.

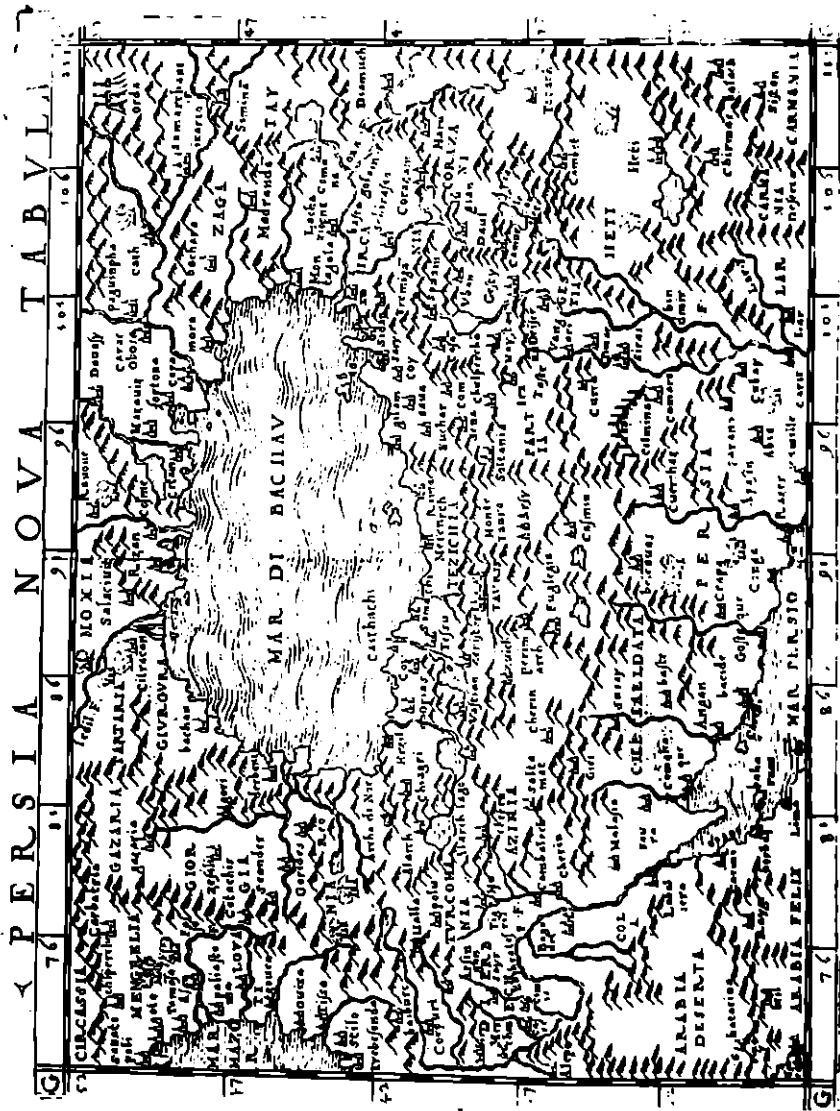
^{xiii} წიგნის სრული სათაური ასეთია: A Collection of the dresses of different nations, antient and modern. Particularly old English Dresses. After the design of Holbein, Vandyke, Hollae, and others. With an account of authorities, from which the figures are taken, and some sort of historical remarks on the subject. The habits of the principal characters on the English stage. Vol. I-IV. London. Published by Thomas Jefferys, Geographer to his Royal Highness the Prince of Wales, in the Suard. MOCCLVII.

გამოყენებული ლიტერატურის სია

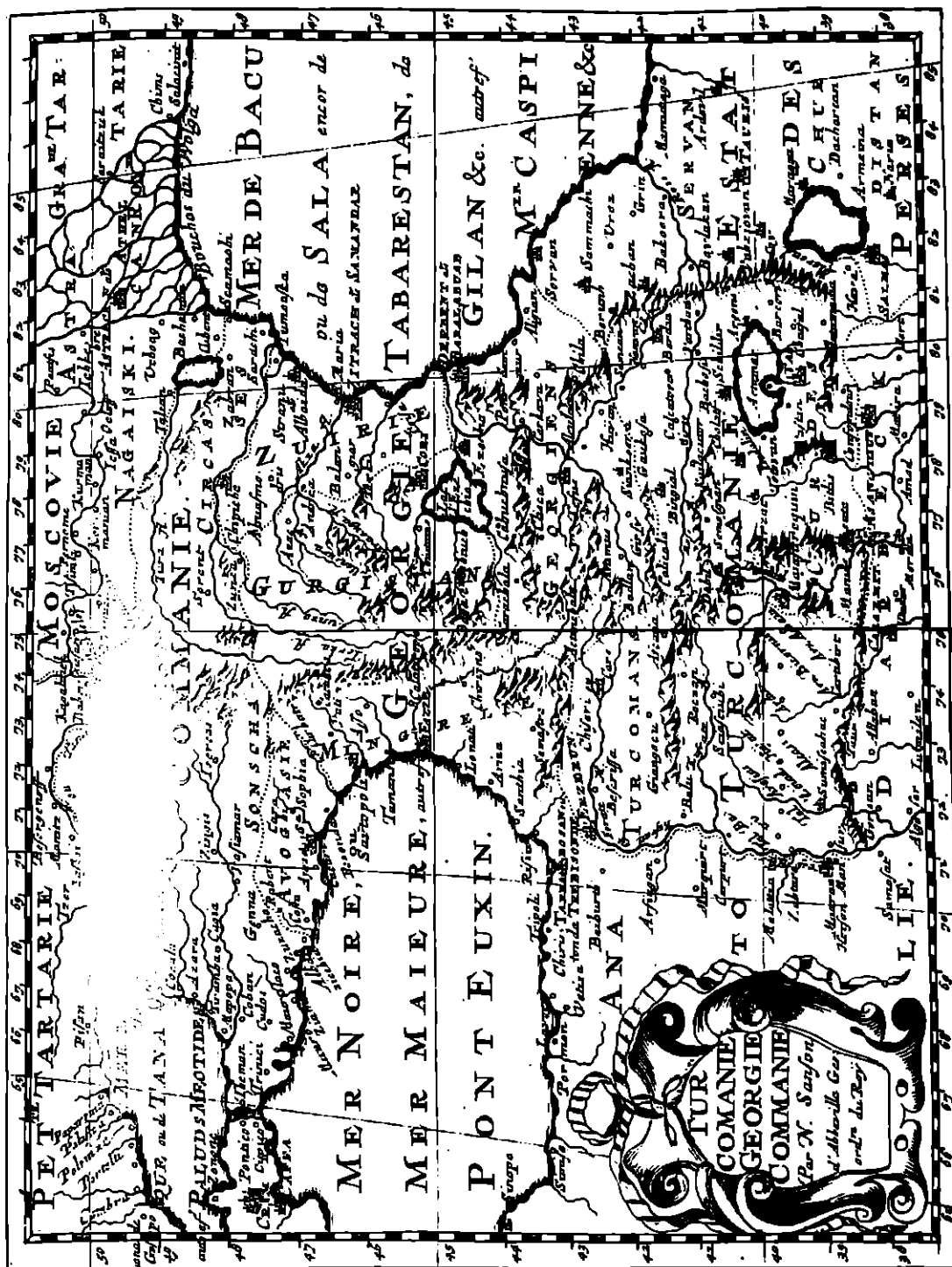
1. ალექსანდრე დიმიტრი-ტარასოვი. ვაგრა და მისი შემოგარენი. რუსულიდან თარგმნეს. შესავალი და კომენტარები დაურთეს ზურაბ პასასიკიძემ და ბეჟან სორაქამ. თბ., 2003.
2. ალექსანდრე სამადბეგოვი. კარტოგრაფიის საფუძვლები. თბ., 1977.
3. არნოლდ ჩიქობავა, გუანშერ ეთიოპიელი. პირველი ქართული ნახევრი გამოცემები. თბ., 1983.
4. არქანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა. თარგმანი იტალიურიდან ალექსანდრე კონიასი. ლეონ ასათიანის წინასიტყვაობით, რუბრიკით და შენიშვნებით. თბ., 1938.
5. გივი ჯამბურია. ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან. თბ., 1955.
6. გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში. ტომი I. გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანით გამოცემა და გამოკლევა დაურთო ვია გელაშვილმა. თბ., 1962.
7. გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში. ტომი II. გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანით გამოცემა და გამოკლევა დაურთო ვია გელაშვილმა. თბ., 1964.
8. გიორგი ანუღლიანი. აფხაზეთის ისტორიული ტოპონიმების ზოგერთი საკითხისათვის. "მშობლი", №2, 1957.
9. გრიგოლ შარდალიშვილი. გამოჩენილი ქართველი გეოგრაფები და მოგზაურები. თბ., 1966.
10. დავით გერიტიშვილი. ფეოდალურ საქართველოს სოციალურ ურთიერთობების ისტორიიდან (ქართლის სათავადოები). თბ., 1955.
11. დე გრაი დე ფუას ცნობები საქართველოს შესახებ. ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გუშტერ ოდიშელმა. თბ., 1985.
12. დონ კრისტოფორო დე კასტელი. ცნობები და აღბობი საქართველოს შესახებ. ტექსტი გამოწერა. თარგმნა, გამოკლევა და კომენტარები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ. თბ., 1976.
13. დონ პეტრო ანუტაბილე. ცნობები საქართველოზე (XVII ს.). შესავალი, თარგმანი და კომენტარები ბეჟან გიორგაძისა. თბ., 1977.
14. დონ გუბუე გუდოზე მილანელი. წერალები საქართველოზე. იტალიური ტექსტი თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ. თბ., 1964.
15. ვახტანგ გამრეკელი. საქართველოს 1772 წლის რუკა. თბ., 1964.
16. ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა (საქართველოს გეოგრაფია). თამარ ლომურის და ნიკოლოზ ბერბერიშვილის რუბრიკით. თბ., 1941.
17. თამაზ ბერაძე. ერთი საკითხი სამეგრელოს ისტორიული გეოგრაფიიდან. საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული. თბ., 1964.
18. თამაზ ნატროშვილი. მიფასი შირეული რომიდან [პეტრო დელა ვალე]. თბ., 2004.
19. თინათინ ვაუხიშვილი. სტრატონის გეოგრაფია, ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ., 1957.
20. იაკობ რანდესი. მოგზაურობა საქართველოში. გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ვია გელაშვილმა. თბ., 2002.
21. ილია ტაბაღა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XX სს-ის პირველი მუთხები). ტომი II. თბ., 1986.
22. ილია ტაბაღა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XX სს-ის პირველი მუთხები). ტომი III. თბ., 1987.
23. ირაკლი მათურელი. ვახუშტი მაგრატიონის კარტოგრაფიული მემკვიდრეობა. თბ., 1990.
24. იური ხიზარულიძე. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმია. წიგნი 2. ბათუმი, 1959.
25. მარკო პოლო. ქვეყნიერების მრავალფეროვნებისათვის, XIV საუკუნის ტოპოგრაფიული ევროპა. თარგმანი იტალიურიდან. შესავალი სტატია და კომენტარები ნოდარ ლადარისი. თბ., 2007.
26. მიხეილ თამარაშვილი. ისტორია კათალიკობის ქართველთა შორის. ტფ., 1902.
27. მიხეილ რეხვიაშვილი. იმერეთის სამეფო 1462-1810. თბ., 1989.

28. ნატალია ორლოვსკაია. საქართველო დიდროს "ენციკლოპედიაში". "მნათობი", №11, 1963.
29. ნიკო ჯავახიშვილი. გრიგოლ I – უკანასკნელი ქართველი მეფე. თბ., 2008.
30. ნიკო ჯავახიშვილი. კავკასიური სიმბოლიკა საქართველოს სამეფოს გერბზე. წელიწადი "ქართული დიპლომატია", ტომი XIII. თბ., 2007.
31. ნოდარ ლომოური. კლავდიოს პტოლემეოსის, "გეოგრაფიული სახელმძღვანელო", ცნობები საქართველოს შესახებ, ტექსტი თარგმანიურად, წინასიტყვაობა და განმარტებები; მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკ. 32, თბ., 1955.
32. ნოდარ ლომოური. ძველი საქართველოს საეკლესიო გზების საკითხისათვის. ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტ. შრომ., ტ. IV, ნაკ. I, თბ., 1958.
33. პაატა ცხადია. სამურზაყანოს ისტორიული და თანამედროვე ტოპონიმია (ენათმეცნიერული გამოკვლევა). თბ., 2004.
34. თან ბატისტ ტავერნიე. დიდი სენიორის სამეფო კარის ახალი აღწერა. ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო კარლო გურულმა. თბ., 1974.
35. თან შარდენის მოგზაურობა ხარსუსსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ). ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო შოთა მგალობლიშვილმა. თბ., 1975.
36. ჟოზეფ პიტონ დე ტურნეფორი. მოგზაურობა აღმოსავლეთის ქვეყნებში. ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო შოთა მგალობლიშვილმა. თბ., 1988.
37. სარგის კაჟაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წიგნი I. ტფ., 1921.
38. საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია. სტატისტიკური კრებული. რედაქტორი გიორგი პაიჭაძე. თბ., 1993.
39. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტომი IV. ტომის რედაქტორი შოთა მგალობლიშვილი. თბ., 1973.
40. ქათამ ნელის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. თურქულიდან თარგმნა და საძიებლები დაურთო გიორგი აღასანიძე. თბ., 1978.
41. ჯანსუღ კეკელია. საქართველოს ტერიტორია და საზღვრები. თბ., 2006.
42. XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ. იტალიურიდან თარგმნა ელდარ მაღისტვალიშვილმა. თბ., 1981.
43. Jeremy Black. Visions of the world: A history of maps. Published by Mitchell Beazley, 2003-2005.
44. O.A.W. Dilke. Greek and Roman maps. 1985.
45. Persian Gulf, atlas of old and historical maps (3000 B.C. – 2000 A.D.), volume I. Compiled and Edited by the editorial board: Mohammad-Reza Sahab et al., Tehran 2005.
46. Russian Embassies to the Georgian kings (1589-1605), volume I. Edited by W.E.D. Allen. Cambridge, Hakluyt Society, 1970.
47. Артур Цушев. Атлас этнополитической истории Кавказа (1774-2004). Москва, 2007.
48. Бадри Гогия. Абхазия – историческая провинция Грузии. Париж – Тбилиси, 2005.
49. Давид Капанაძე. Грузинская нумизматика. Москва, 1955.
50. Елена Метревели. Автор карты Западной Грузии 1737 года. "III научная сессия гос. музея Грузии им. акад. С. Джанашвиля, план работы и тезисы докладов. Тб., 1955.
51. Игорь Фоменко. Образ мира на старинных портоланах. Причерноморье. Конец XIII - XVII вв. Москва, 2007.
52. Иракли Матурели. Материалы по грузинской картографии первой половины XVIII века. Тб., 1961.
53. Константин Салищев. Основы картоведения. Историческая часть. Москва, 1943.
54. Михаил Полиевктов. Европейские путешественники XIII-XVIII вв. по Кавказу. Тифлис, 1935.
55. Наталья Орловская. Грузия в литературах Западной Европы XVII-XVIII веков. Тб., 1965.

დანართი

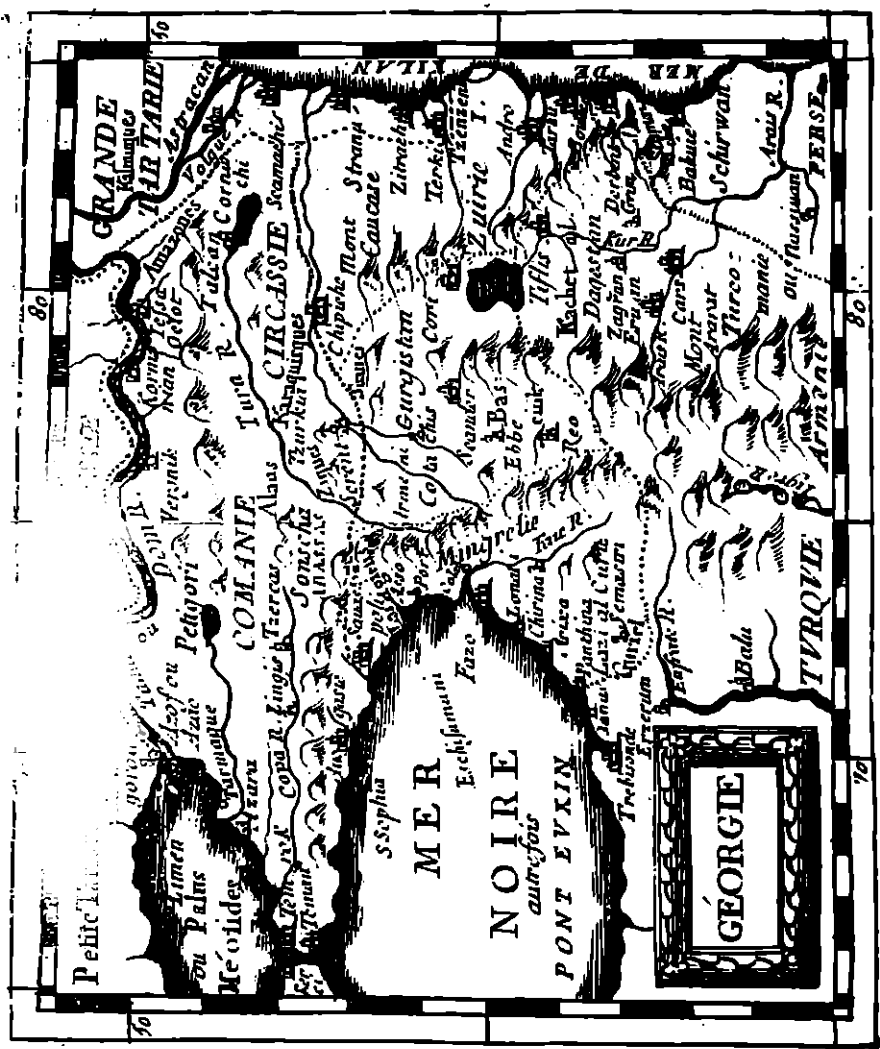

სურ. 1. ჯაგომი გეგმალი რუკა, 1548.
Fig. 1. The map by Giacomo Gastaldi, 1548.

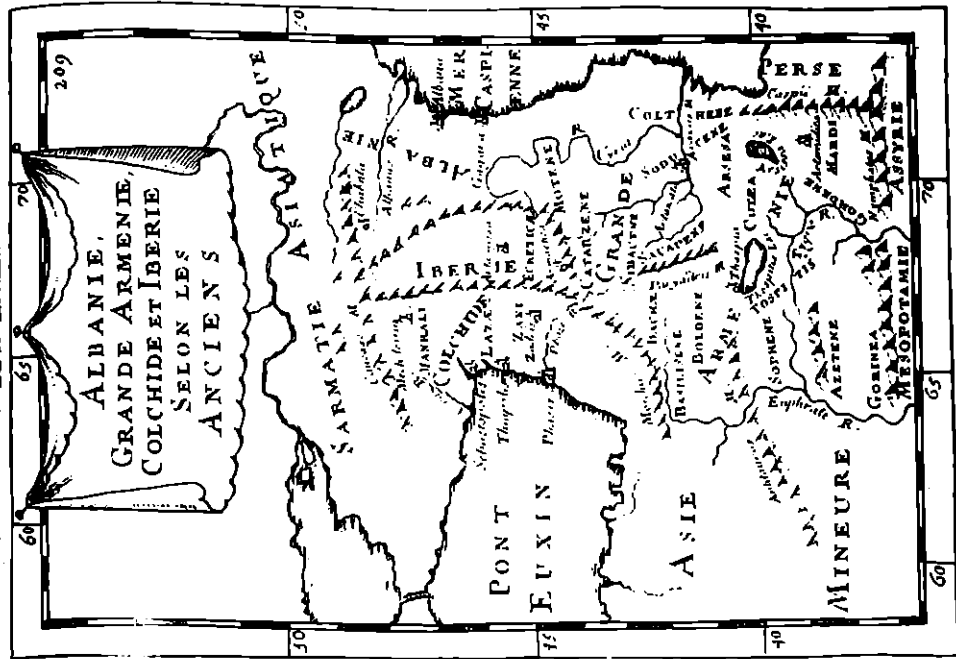

სურ. 2. ნიკოლა სანსონის რუკა, 1652.

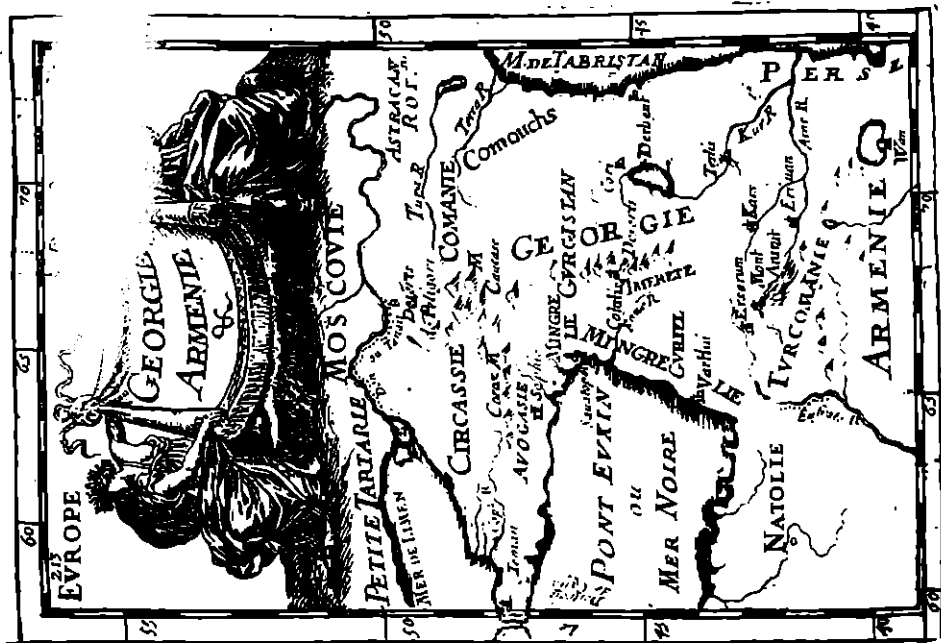
Fig. 2. The map by Nicolas Sanson, 1652.

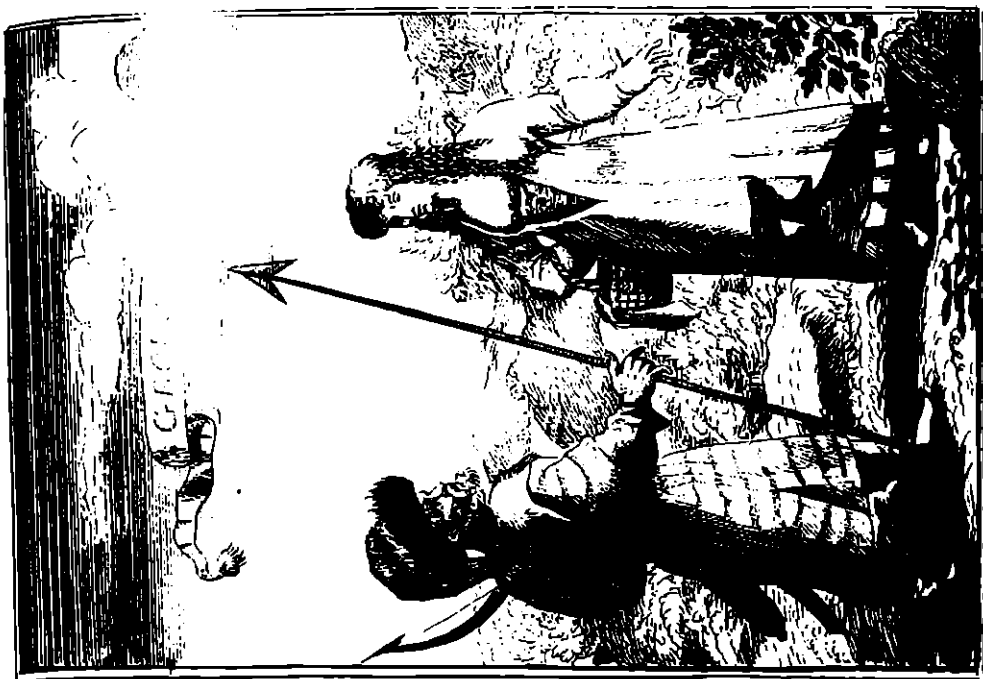
სურ. 3. პიერ დუ ვალის რუკა (გაზიერებულია ~1,3-ჯერ), 1682.
Fig. 3. The map by Pierre Du Val (magnified ~1.3 times), 1682.

Երկր. 5b. ձևը 1683 թ. ըստ Ալան Մալլե.
 Fig. 5b. The map by Allain Mallet, 1683.

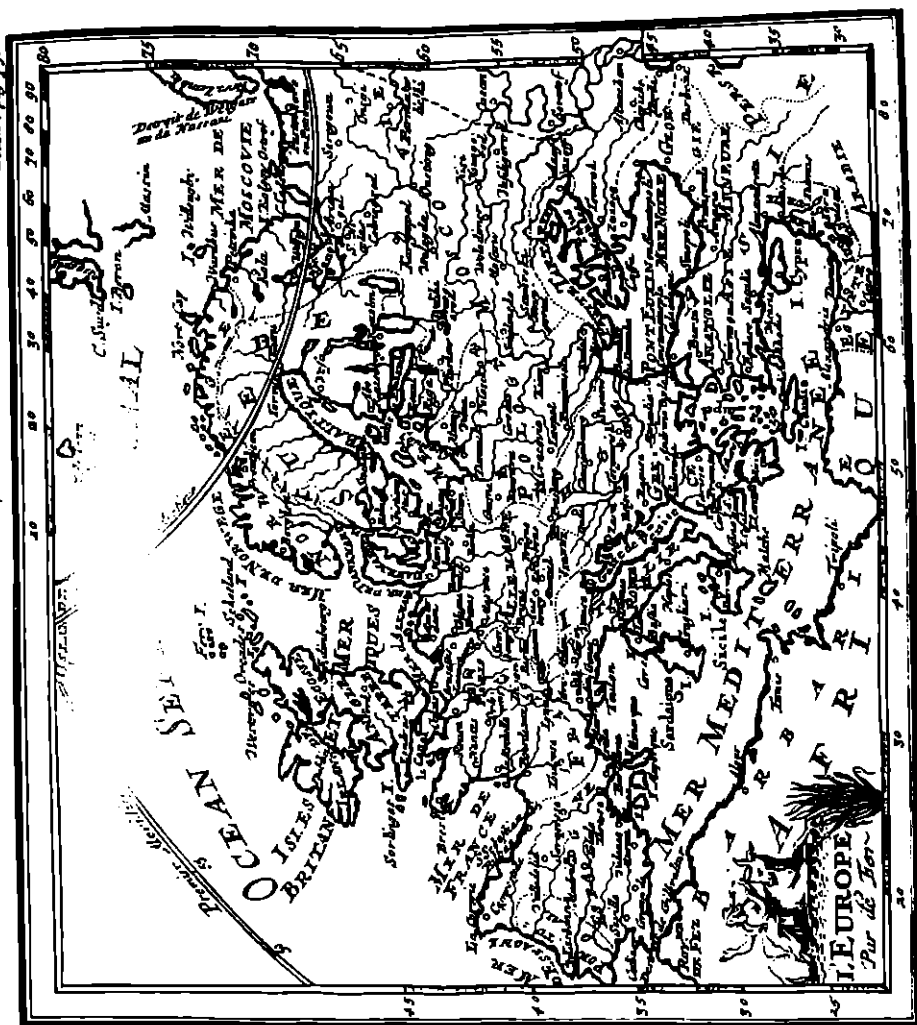
Երկր. 5a. ձևը 1683 թ. ըստ Ալան Մալլե.
 Fig. 5a. The map by Allain Mallet, 1683.

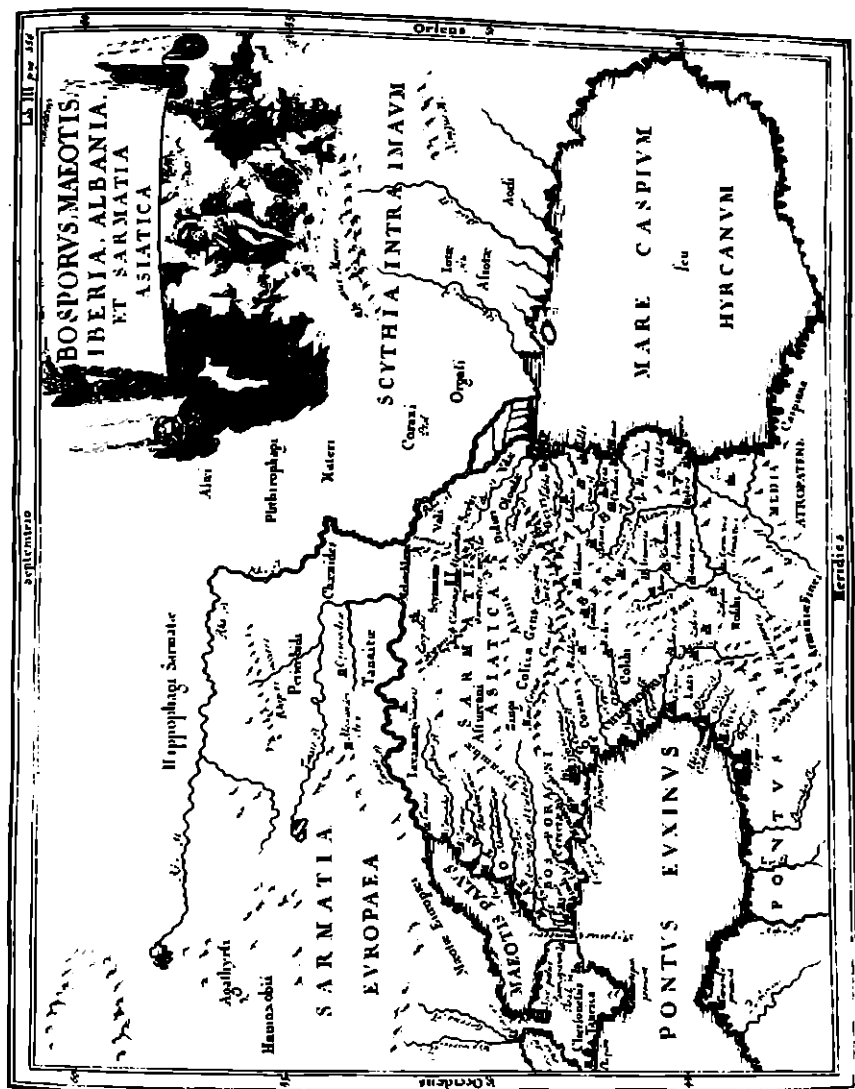
ხედი. 5ა. ილუსტრაცია ალენ მალეტს წიგნიდან, 1683.
Fig. 5a. The illustration from the book by Allain Mallet, 1683.

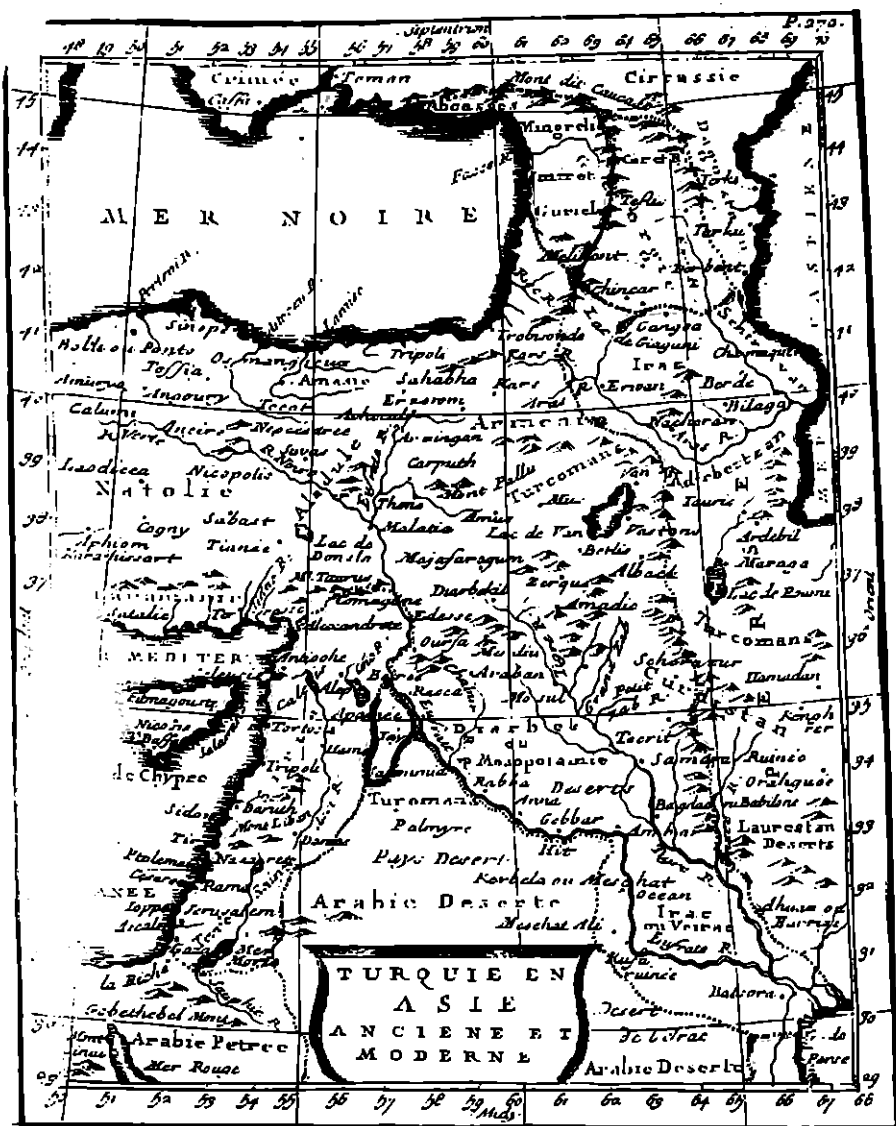
ხედი. 6. ილუსტრაცია დე ლა კროის წიგნიდან, 1705.
Fig. 6. The illustration from the book by De La Croix, 1705.

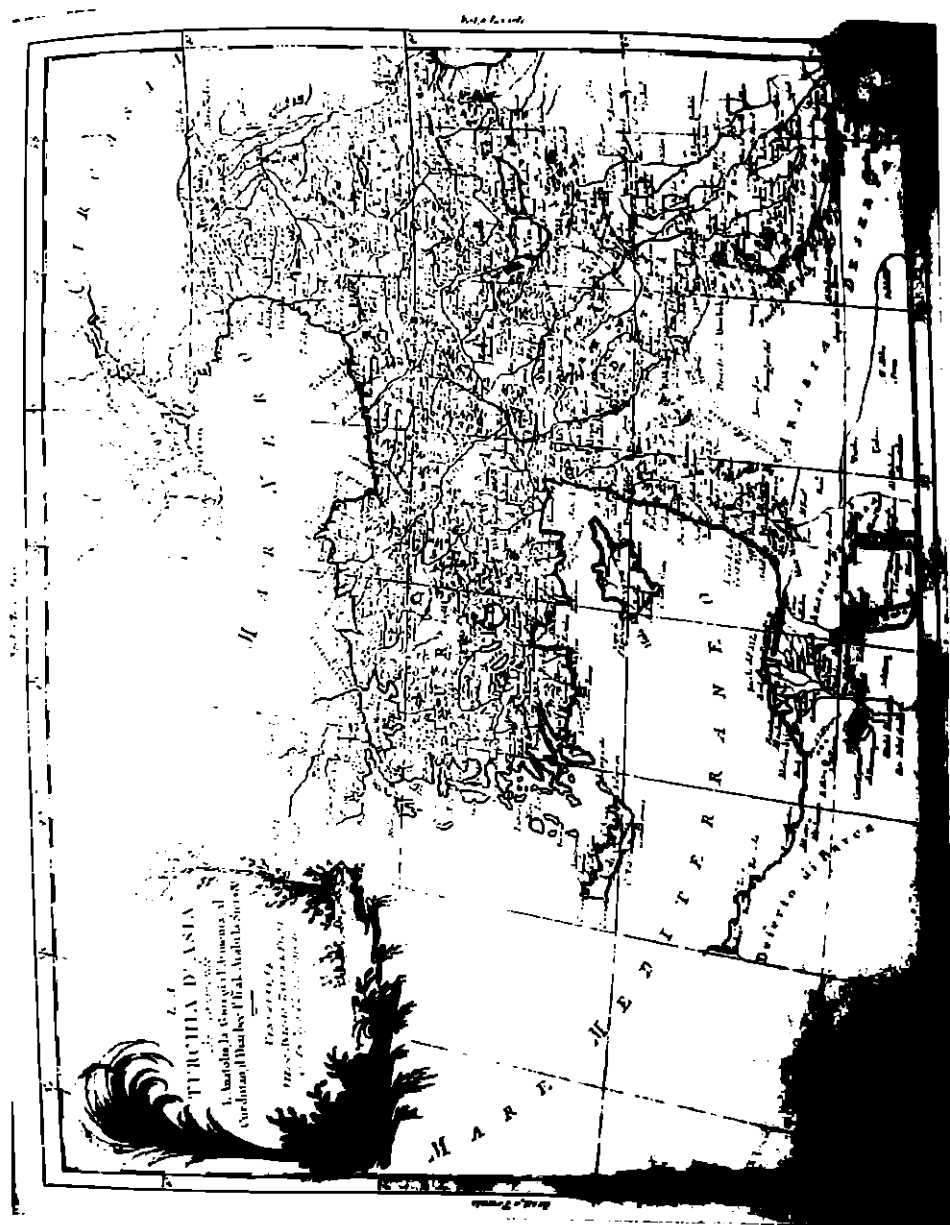
სურ. 7. ნიკოლა დე ფერის რუკი, ~1700-1705.
Fig. 7. The map by Nicolas De Fer, ~1700-1705.

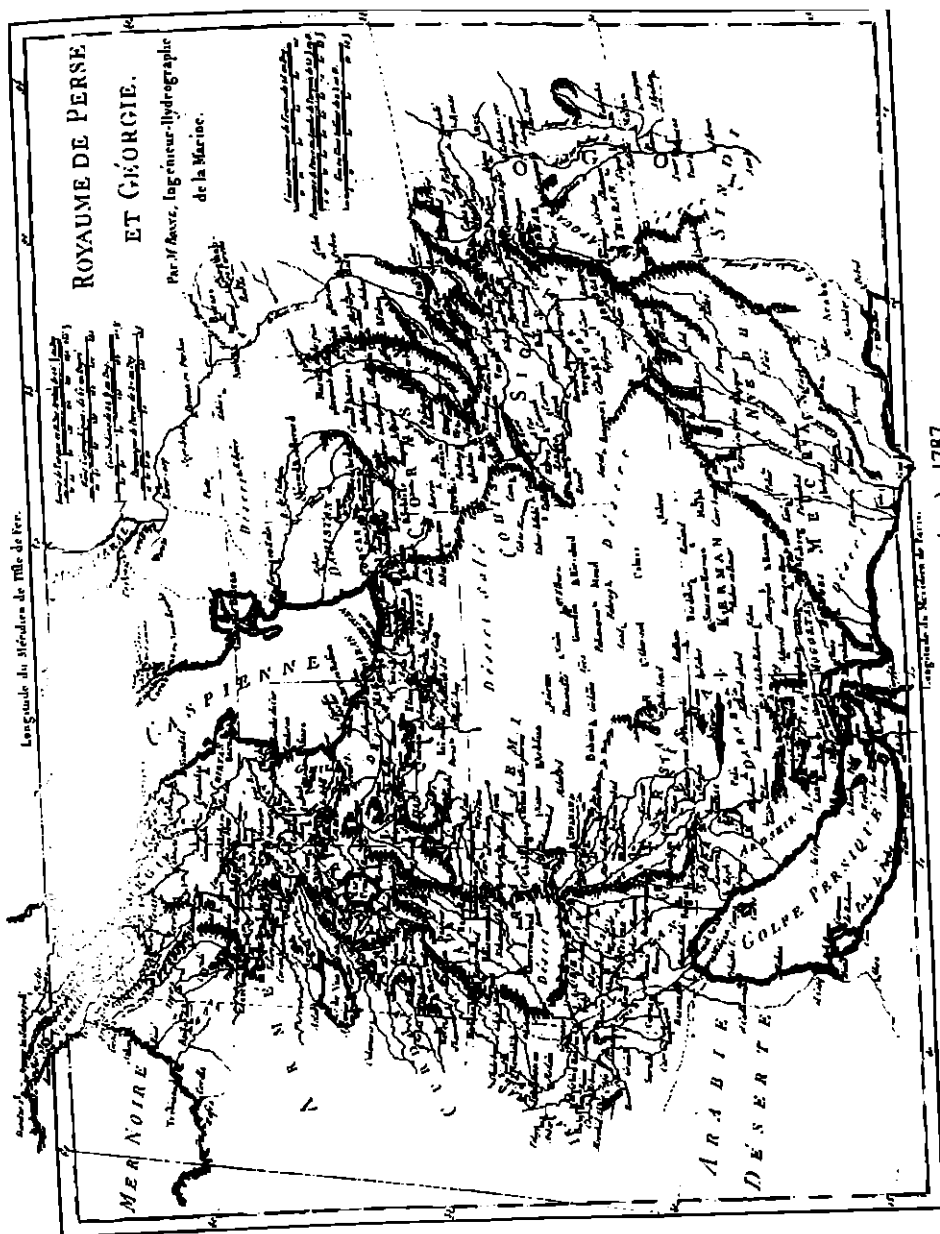
სურ. 8ა. ქრისტოფორე ცელარიუსის რუკა (რუკის შემოღებულად რეპროდუცკაა), 1706.
Fig. 8a. The map by Christophorus Cellarius (reduced size image), 1706.

სურ. 9. კლოდ ბუფიეს რუკა, 1736.
Fig. 9. The map by Claude Buffier, 1736.

სურ. 10ა. ანტონიო ზატას რუკა (რუკის შემცირებული რეპროდუქცია). 1784.
Fig. 10a. The map by Antonio Zatta (reduced size image). 1784.

სურ. 11ა. რიგობერტ ბონეს რუკა (რუკის შემცირებული რეპროდუქცია), 1787.
Fig. 11a. The map by Rigobert Bonne (reduced size image), 1787.

Habit of a Georgian in 1768. -

Georgien.

სურ. 12. ილუსტრაცია ტომას ჯეფერისის წიგნიდან, 1772.

Fig. 12. The illustration from the book by Thomas Jefferys, 1772.

**ქართულ-კავკასიური ურთიერთობების ისტორიის საზღვანიერო-კვლევითი ცენტრი
სერიის "კავკასიის ისტორიის უცხოური წყაროები" პირველი წიგნი**

გიორგი ლობჯანიძე

**ევროპული რუკები და საისტორიო წყაროები საქართველოს შესახებ
(XVI-XVIII სს.)**

**თბილისი
2009**

*** * ***

**SCIENTIFIC-RESEARCH CENTER FOR THE HISTORY OF GEORGIAN-CAUCASIAN RELATIONS
THE FIRST BOOK FROM THE "FOREIGN SOURCES ON HISTORY OF CAUCASUS" SERIES**

George Lobzhanidze

**EUROPEAN MAPS AND HISTORICAL SOURCES ABOUT GEORGIA
(XVI-XVIII CC.)**

**Tbilisi
2009**

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, 0 შავაშვილის ბაზ. 1, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge